

Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Rawskiego na lata 2026 - 2029

1. CEL OPRACOWANIA POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA POWIATU RAWSKIEGO NA LATA 2026 - 2029

Głównym założeniem kolejnej edycji sporządzanego dokumentu jest zamierzone modelowanie indywidualnego – lokalnego dziedzictwa kulturowego i eksponowanie jego zasobów, co przyczyni się do propagowania dorobku kultury materialnej i niematerialnej, zacieśniania więzi lokalnych, podtrzymywania obyczajów i podniesienia atrakcyjności rekreacyjnej Powiatu Rawskiego.

Zgodnie z zapisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1292 ze zm.) Burmistrzowie i Wójtowie prowadzą Gminne Ewidencje Zabytków, które zgodnie z wytycznymi Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w Warszawie zostają przyjęte Zarządzeniami Burmistrzów i Wójtów Miast i Gmin.

Starosta sporządzania na okres 4 lat Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Rawskiego. Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Rawskiego na lata 2022-2025 został przyjęty przez Radę Powiatu Rawskiego Uchwałą nr XLVIII/280/2022 Rady Powiatu Rawskiego w Rawie Mazowieckiej z dnia 29 lipca 2022 r. (Dz. Urz. Woj. Łódzkiego z 2022 r. poz. 5415) po uzyskaniu pozytywnej opinii Łódzkiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z dnia 13 czerwca 2022 r. W 2024 roku przedstawiono Sprawozdanie za okres dwóch lat z realizacji Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Rawskiego na lata 2022-2025.

Kolejna edycja Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Rawskiego na lata 2026 – 2029 zakłada, że celem nadrzędnym jest przeprowadzenie działań rewitalizacyjnych, rewaloryzacyjnych, renowacyjnych i remontowych zabytkowych obszarów i obiektów na terenie gminy, będących genezą chluby i postumentem zrównoważonego rozwoju obszaru opartego o walory krajobrazu przyrodniczo - kulturowego.

Tak sprecyzowany cel główny potrzebuje silnego analitycznego współdziałania i zaangażowania jednostek i instytucji odpowiedzialnych za ochronę zabytków, propagowanie kultury, edukację oraz poprawę stanu zabytków.

Pozwoli to na:

- wznowienie zintegrowanych, kompleksowych działań zmierzających do zahamowania degradacji dziedzictwa kulturowego,
- ujednolicenie systemowych działań renowacyjnych i rewaloryzacyjnych,
- poprawę walorów i wartości obszarów i obiektów zabytkowych oraz ich wykorzystanie dla rozwoju turystyki i propagowanie dziedzictwa i krajobrazu kulturowego,
- kształtowanie poczucia odpowiedzialności za zasoby dziedzictwa regionalnego i lokalnego,
- wzmocnienie więzi społeczności lokalnych – „Małej Ojczyzny”,
- właściwe zdyskontowanie środków finansowych z wykorzystaniem funduszy pomocowych Unii Europejskiej.

Poza tym, podjęcie systemowych działań dotyczących wszystkich wymienionych elementów składających się na dziedzictwo kulturowe przyczyni się do powstania wyniku synergii, co pozytywnie wpłynie na rezultat docelowy.

Ochrona zabytków oznacza działania organów administracji publicznej mające na celu m.in. zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających zachowanie zabytków, właściwe zagospodarowanie, zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek ich wartości. Zadaniem władz samorządowych jest również uwzględnianie zadań ochronnych we wszystkich dokumentach planistycznych oraz przy kształtowaniu środowiska.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 roku (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1292); wyróżnia ochronę obiektów i obszarów zabytkowych, sprawowaną przez administrację publiczną i opiekę nad zabytkami, sędowaną na właścicieli lub posiadaczy zabytków. Zatem z mocy prawa udział w działaniach ochronnych, pracach ratowniczych i zapobiegawczych został powierzony organom władzy państwowej wszystkich jednostek, od Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego po Wójta, właścicieli oraz posiadaczy zabytków. Odpowiedzialność jednostek poszczególnych szczebli administracyjnych dodatkowo regulują Ustawy dotyczące jednostek samorządowych.

Zakładanym rezultatem wdrażania Powiatowego Programu Opieki dla Powiatu Rawskiego na lata 2026 – 2029 będzie polepszanie stanu obszarów i obiektów ujętych

w gminnych ewidencjach zabytków przyjętych zarządzeniem Burmistrzów i Wójtów Gmin Powiatu Rawskiego, podniesienie ich roli m. in. poprzez promocję najcenniejszych obszarów powiatu oraz kształtowanie produktów regionalnych i wzmocnienie tradycji etnograficznych, co wpłynie na aktywizację mieszkańców w działaniach na rzecz zachowania regionalnego dziedzictwa kulturowego.

Narzędziem zmierzającym do osiągnięcia założonych efektów jest ustalenie możliwości pozyskiwania środków finansowych na działania związane z zachowaniem materialnego i niematerialnego dziedzictwa Powiatu Rawskiego.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA POWIATU RAWSKIEGO

Zgodnie z artykułem art. 21. Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1292 ze zm.); Gminne Ewidencje Zabytków Miast i Gmin Powiatu Rawskiego przyjęte Zarządzeniami Burmistrzów i Wójtów są podstawą do sporządzania Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Rawskiego na lata 2026-2029.

Artykuł 87 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami obliguje Starostę do obowiązku sporządzania na okres 4 lat Powiatowego program opieki nad zabytkami.

Ustawa określa, że Powiatowy Program ma na celu, w szczególności:

- 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;

- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Rawskiego na lata 2026 – 2029 (w myśl art. 87 ust. 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 2003 roku (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1292 ze zm.) opiniuje Wojewódzki Konserwator Zabytków. Następnie dokument przyjmuje Rada Powiatu. Upowszechnienie dokumentu następuje poprzez ogłaszanie w Wojewódzkim Dzienniku Urzędowym, zgodnie z art. 87 ust. 1 w/w ustawy.

Po 2 latach Starosta zgodnie z w/w ustawą (art. 87 ust. 5) sporządzi sprawozdanie z realizacji Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Rawskiego na lata 2026 – 2029 za okres dwóch lat jego obowiązywania i przedstawi wnioski Radzie Powiatu i przekaże dokument Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków.

3. ASPEKTY PRAWNE I PROGRAMOWE

PRAWO MIĘDZYNARODOWE

Polska jest sygnatariuszem konwencji i umów międzynarodowych, które mają wpływ na kierunki i priorytety polityki krajowej, regionalnej oraz lokalnej. Konwencje UNESCO:

- Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz Regulaminem wykonawczym do tej Konwencji oraz Protokół o ochronie dóbr kultury w razie konfliktu zbrojnego (Haga 1954, Dz. U z 1957 r. poz. 212) oraz Drugi Protokół (Haga 1999) do Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego (Dz.U. z 2012 r., poz. 248)

- Konwencja dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury (Paryż 1970, D.U. z 1974 r., poz. 106
- Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego (Paryż 1972 r., Dz. U. z 1976 r., poz. 190)

- Konwencja w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (Paryż 2003, Dz. U. z 2011 r., poz. 1018)

• Konwencja UNESCO w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego sporządzona (Paryż 2005 r., Dz.U. z 2007 r. poz. 1585) • Konwencja o ochronie podwodnego dziedzictwa kulturowego (Paryż 2001 r., Dz. U. z 2021 r., poz. 1302) Ratyfikowane przez Polskę Konwencje Rady Europy:

• Europejska konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego (Londyn 1969 r.), ETS 066, Dz.U. 1996 nr 120 poz. 563. 7

• Europejska konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego, tzw. „Konwencja maltańska”, la Valletta, 1992 r., ETS 143, Dz.U. 1996 nr 120 poz. 563.

• Konwencja w sprawie ochrony dziedzictwa architektonicznego Europy, tzw. „Konwencja z Grenady” (Granada, 1985 r.), ETS 121, Dz.U. 2012 poz. 297.

• Konwencja ramowa Rady Europy o wartości dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa („Konwencja z Faro”), Faro, 2005 r., ETS 199, Dz.U. 2022 poz. 1288 Uwarunkowania ochrony i opieki nad zabytkami na szczeblu lokalnym nakreślają też krajowe, wojewódzkie i powiatowe dokumenty programowe, oraz konwencje międzynarodowe, których sygnatariuszem jest Rzeczpospolita Polska.

NAWIĄZANIE DO STRATEGICZNYCH DOKUMENTÓW DOTYCZĄCYCH DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

KRAJOWE UWARUNKOWANIA PRAWNE

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami (Uchwała Rady Ministrów z dnia 1 grudnia 2023 r.).

Celem programu jest zapewnienie efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez m.in. ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, podnoszenie wiedzy o zasobach zabytkowych kraju, cyfryzację i podniesienie jakości prowadzonych postępowań administracyjnych czy zwiększenie zastosowania nowych technologii. Najważniejsze cele programu:

Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości poprzez m.in.:

- model i system wartościowania zabytków;
- plany zarządzania dla pomników historii;
- wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;
- system bezpieczeństwa zabytków;

- projektowanie konserwatorskie.

Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowań administracyjnych m.in. poprzez:

- cyfryzację procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;
- opracowanie i realizację programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.

Zwiększenie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez m.in.:

- wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+);
- digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego;
- rozwój portalu zabytek.pl.

Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego m.in. poprzez:

- włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
- kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego;
- wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.

Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych poprzez m.in.:

- wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;
- warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich;
- wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;
- inwestycje w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Strzeżenie dziedzictwa narodowego stanowi jedno z podstawowych zadań Rzeczypospolitej Polskiej, zdefiniowanych w art. 5 Konstytucji, obok ochrony niepodległości i nienaruszalności terytorialnej, zapewnienia wolności i praw człowieka i obywatela, bezpieczeństwa obywateli oraz ochrony środowiska (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.). Zgodnie z przepisami Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej ochrona zabytków jest obowiązkiem państwa i każdego obywatela:

- art. 5: „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.
- art. 6 ust. 1: „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego

dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju oraz (...) udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.

- art. 86: „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jest podstawowym aktem prawnym, szczegółowo regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Ustawa określa zabytek jako nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zabytki podzielono na 3 grupy. Pierwszą stanowią zabytki nieruchome, do których zaliczają się krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne, ruralistyczne i zespoły budowlane, dzieła architektury i budownictwa, dzieła budownictwa obronnego, obiekty techniki, a zwłaszcza kopalnie, huty, elektrownie i inne zakłady przemysłowe, cmentarze, parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni, miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji. Druga grupa obejmuje zabytki ruchome: dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcje, numizmaty, militaria, sztandary, pieczęcie, odznaki, medale i order, wytwory techniki, materiały biblioteczne, instrumenty muzyczne, wytwory sztuki ludowej i rękodzieła oraz inne obiekty etnograficzne. Trzecią grupą są zabytki archeologiczne: pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyska, kurhany, relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać także nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Organami ochrony zabytków są:

- Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego w imieniu, którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków,
- wojewoda, w imieniu, którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

Wojewoda, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, może powierzyć w drodze

porozumienia wykonywanie części kompetencji wojewódzkiego konserwatora zabytków gminom i powiatom, z wyjątkiem prowadzenia rejestru zabytków i wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Ochrona zabytków polega na podejmowaniu przez administrację publiczną działań mających na celu zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie, zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków, udaremnienie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków, przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę, kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków, uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Wykaz dokumentów wykonanych na poziomie krajowym i wojewódzkim

Na poziomie krajowym	Główne przesłanie
„Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030”	Strategia stanowi kontynuację i aktualizację przyjętej uchwałą nr 61 Rady Ministrów z dnia 26 marca 2013 r. Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020. W rozdziale Cele, kierunki interwencji i narzędzia realizacji wymieniono cele szczegółowe, a jednym z nich jest Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dóbr kultury. Jednym z kluczowych zadań państwa w tym obszarze jest zatem dalsze inwestowanie w zachowanie obiektów zabytkowych oraz usprawnianie systemu ochrony zabytków. W tym celu realizowany będzie projekt strategiczny pn. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami (KPOZOZ). Równie ważnym wyzwaniem jest poprawa estetyki przestrzeni publicznej. Innym celem jest Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.
„Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad	Program jest głównym dokumentem strategicznym określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej

zabytkami"	służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów. Jest to kontynuacja trzeciego Programu. Pierwszy obowiązywał w latach 2014-2017, drugi opracowany był na lata 2019–2022, trzeci zawiera lata 2023 – 2026. Program określa cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz wskazuje środki służące do ich realizacji. Celem głównym KPOZOZ jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami, budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa oraz wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.
Krajowa Polityka Miejska	Strategicznym celem polityki miejskiej jest wzmocnienie zdolności miast i obszarów zurbanizowanych do zrównoważonego rozwoju i tworzenia miejsc pracy oraz poprawa jakości życia mieszkańców. Jeden z pięciu celów szczegółowych dotyczy odbudowy zdolności do rozwoju poprzez rewitalizację zdegradowanych społecznie, ekonomicznie i fizycznie obszarów miejskich. Dokument ten podkreśla, że podmiotem inicjującym procesy naprawy miast powinny być ich władze, a działania dla odnowy każdego z nich powinny mieć indywidualnie określoną formułę, charakter i zakres przyczyniający się do zmiany strukturalnej. Muszą one także optymalnie wykorzystywać lokalne potencjały, inicjatywę społeczną i partnerów gospodarczych.
Narodowa Strategia Rozwoju Kultury	Strategia powstała jako dokument tworzący ramy dla nowoczesnego gospodarowania dziedzictwem kulturowym Polski, przy jego maksymalnym zachowaniu, jak również wykorzystaniu w podstawowym celu, jakim jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturowego regionów Polski. W ramach realizacji spójnych działań w poszczególnych regionach Polski, zostały wyodrębnione

	główne zadania i priorytety w dziedzinie kultury. Celem programu jest intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym kompleksowa poprawa stanu zabytków oraz rozwój kolekcji muzealnych.
Narodowy Plan Rewitalizacji – Założenia	Myślą przewodnią Narodowego Planu Rewitalizacji jest zapewnienie mu możliwie powszechnego charakteru tak, aby jak najszersze grono obywateli i podmiotów mogło się utożsamić z ideą naprawy środowiska miejskiego i włączać się lub podejmować z własnej inicjatywy działania w tym zakresie. Z tej perspektywy plan odnosi się zarówno do zagadnienia przywracania świetności dzielnicom śródmiejskim, uzdrawiania relacji społecznych i rozwiązywania problemów infrastrukturalno-technicznych w zaniedbanych dzielnicach, ponownego zagospodarowania terenów przemysłowych, powojkowych i pokolejowych, jak i innych sytuacji, w których władze samorządowe lub mieszkańcy dochodzą do wniosku, że miasto powinno być na danym obszarze „uzdrowione”.
Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 roku)	Dokument ten został przyjęty przez Radę Ministrów uchwałą Nr 8 z dnia 14 lutego 2017 roku. Jest to aktualizacja Strategii Rozwoju Kraju 2020, przyjętej przez Radę Ministrów dnia 25 września 2012 roku. Omawiany dokument jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa. W jednolitym systemie programowym przedstawia cele do realizacji w horyzoncie lat 2020 i 2030, określa warunki ich realizacji, wskazuje sposób ich osiągnięcia oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów strategii. Głównym celem Strategii jest tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym.

Na poziomie Województwa Łódzkiego	Główne przesłanie
Plan zagospodarowania przestrzennego województwa łódzkiego	Określa cele i kierunki rozwoju przestrzennego regionu w perspektywie długookresowej, uwzględnia ustalenia strategii rozwoju województwa stanowiąc jednocześnie podstawę dla wyboru działań priorytetowych w kolejnych okresach programowania oraz uwzględnia rekomendacje i wnioski zawarte w audycie krajobrazowym. Plan jako element systemu planowania przestrzennego, pełni istotną rolę koordynacyjną między planowaniem na szczeblu krajowym a planowaniem metropolitalnym i miejscowym, nie będąc jednocześnie aktem prawa miejscowego i nie naruszając uprawnień gmin i związków metropolitalnych w zakresie gospodarowania przestrzenią. Głównymi wyzwaniami rozwoju przestrzennego województwa jest m.in. przeciwdziałanie procesom depopulacji ośrodków miejskich oraz peryferyzacji obszarów wiejskich, wzmocnienie transportowej dostępności regionu, zwiększenie jakości i integracja publicznego transportu zbiorowego. Dodatkowo, będąc kompendium wiedzy o regionie, spełnia rolę informacyjno-poznawczą dla wspólnot samorządowych wszystkich poziomów i potencjalnych inwestorów. Odnosi się m.in. do systemu obszarów chronionych, w tym obszarów ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego, uzdrowisk, dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej
Strategia rozwoju województwa łódzkiego 2030	Strategia rozwoju województwa jest najważniejszym dokumentem samorządu województwa określającym wizję i cele polityki regionalnej w wymiarze gospodarczym, społecznym i przestrzennym oraz działania niezbędne do ich osiągnięcia. Strategia Rozwoju Województwa Łódzkiego

	2030 jest odpowiedzią władz województwa na zmieniające się uwarunkowania i wyzwania, przedstawia spójny plan powiązanych i przemyślanych działań w perspektywie najbliższej dekady, stanowiący punkt wyjścia do szerokiej współpracy, której efektem będzie podniesienie jakości życia mieszkańców województwa łódzkiego.
Wojewódzki program opieki nad zabytkami w województwie łódzkim	Celem strategicznym programu jest „zachowanie dla przyszłych pokoleń dziedzictwa kulturowego regionu jako istotnej części spuścizny dziejowej”. Program jest czwartą edycją wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w województwie i stanowi kontynuację ustaleń i zasad w zakresie kształtowania krajobrazu kulturowego i ochrony dziedzictwa kulturowego regionu przyjętych we wcześniejszych latach. Program obejmuje obszar województwa łódzkiego.
Wojewódzki plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowej	Dokument określa na poziomie województwa organizację i sposób ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, poprzez planowanie i przygotowanie realizacji przedsięwzięć zapobiegawczych, dokumentacyjnych, zabezpieczających, ratowniczych i konserwatorskich, mających na celu uratowanie zabytków przed zniszczeniem, uszkodzeniem lub zaginięciem. Ujmuje w szczególności rozmieszczenie i stan zasobu podlegającego ochronie, zagrożenia, zamiar działania, sposób realizacji, niezbędne siły i środki oraz czas i koszty wykonania. Dokument wymaga corocznej aktualizacji, a jego części podlegają ochronie na podstawie przepisów dotyczących ochrony informacji niejawnych.
Program Rozwoju Turystyki w Województwie Łódzkim	Jako cel nadrzędny dla działań podejmowanych w ramach realizacji Programu przyjęto wykreowanie atrakcyjnego turystycznie wizerunku regionu, poprzez

	realizację kompleksowego zespołu działań organizacyjnych, inwestycyjnych i promocyjnych.
Program Rozwoju Kultury w Województwie Łódzkim	Zarząd Województwa Łódzkiego podjął uchwałę w sprawie przyjęcia ww. dokumentu. Jego celem jest wytyczenie kierunków polityki kulturalnej w województwie łódzkim oraz przedstawienie rekomendowanych działań dla rozwoju kultury w regionie na lata 2014-2020. Rozwój kultury przyczyni się do podniesienia atrakcyjności województwa łódzkiego. Mieszkańcy województwa łódzkiego będą brać aktywny udział w życiu kulturalnym – uczestniczyć w kulturze i ją współtworzyć. Będą czuli się dumni z lokalnych i regionalnych tradycji oraz odpowiedzialni za otoczenie, w którym żyją. Będą przygotowani do odbioru komunikatów kultury oraz będą posiadać wiedzę o regionie. Wzrost poczucia tożsamości mieszkańców, ich zaangażowanie w życie społeczne (kulturalne), wpłynie na budowę pozytywnego obrazu kultury w województwie na zewnątrz – w kraju i za granicą.

Dokumentem strategicznym w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego na poziomie wojewódzkim jest Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Łódzkim na lata 2024 - 2027 przyjęty Uchwałą nr V/78/24 Sejmiku Województwa Łódzkiego 2 września 2024 r.

Wojewódzki program opieki nad zabytkami w województwie łódzkim na lata 2024-2027, za aktualną uznaje wizję rozwoju nakreśloną w poprzedniej edycji programu lata 2020-2023, która brzmi: „Region wyróżniający się różnorodnością walorów dziedzictwa kulturowego i spuścizny dziejowej, stanowiących podstawę wielokulturowej tożsamości województwa łódzkiego”, zaś jako cel strategiczny przyjęto “zachowanie dla przyszłych pokoleń dziedzictwa kulturowego regionu jako istotnej części spuścizny dziejowej”. Ten cel strategiczny został podzielony na trzy cele operacyjne: 1. Atrakcyjny krajobraz kulturowy; 2. Tożsamość wielokulturowa regionu; 3. Sprawny system zarządzania opieką nad dziedzictwem kulturowym, a dla w/w celów zostały określone działania oraz zadania mające

doprowadzić do ich osiągnięcia. Jednostki samorządów terytorialnych realizują cel Programu m.in. poprzez: - Tworzenie uwarunkowań dla skutecznej ochrony dziedzictwa kulturowego m.in. poprzez stworzenie uwarunkowań prawnych i programowych takich jak opracowywanie: mpzp, gminnych programów opieki nad zabytkami, gminnych programów rewitalizacji, uchwał reklamowych, wpisywanie obiektów do rejestru i gminnych ewidencji zabytków; - Tworzenie uwarunkowań finansowych poprzez m.in. zdobywanie dotacji na różnych poziomach zarządzania ukierunkowanych na poprawę stanu zachowania obiektów, ze szczególnym uwzględnieniem obiektów zagrożonych w złym stanie; - Prowadzenie badań i opracowanie dokumentacji wartości dziedzictwa kulturowego (m.in. opracowania studialne, w tym historyczno-urbanistyczne etc., katalog lokalnych form architektonicznych, wspieranie prac naukowych); - Rewaloryzacja i właściwe zagospodarowanie oraz zabezpieczenie zabytków z uwzględnieniem ich wartości i kontekstu krajobrazowego oraz adaptacji do zmian klimatycznych; - Kreowanie marki Łódzkie poprzez elementy związane z dziedzictwem kulturowym; - Aktywizację lokalnych społeczności na rzecz opieki nad zabytkami i zwiększania atrakcyjności zabytków; - Tworzenie, znakowanie i promocja szlaków kulturowych; - Publikacja wydawnictw promujących dziedzictwo kulturowe regionu; - Organizacja i udział w wydarzeniach promujących materialne i niematerialne walory województwa łódzkiego; - Wykorzystanie ICT do promocji dziedzictwa kulturowego.

W programie tym wartości kulturowe Powiatu Rawskiego zostały w znacznym stopniu dostrzeżone i traktowane jako znaczące dla terenu województwa.

Zgodnie z zapisami WPOnZ dziedzictwo kulturowe Powiatu Rawskiego posiada walory ponadlokalne, stanowiąc strategiczne znaczenie w kształtowaniu systemu ochrony dziedzictwa kulturowego województwa.

W zapisach WPOnZ wskazuje się konieczność prowadzenia kompleksowych prac rewitalizacyjnych w obrębie Powiatu Rawskiego.

W zakresie poprawy stanu obiektów i obszarów zabytkowych wskazano na potrzebę prowadzenia prac rewaloryzacyjnych parka i na cmentarzach. Zgodnie z zapisami WPOnZ na terenie województwa łódzkiego utworzono sieć ośrodków przeznaczonych do rewitalizacji. Należy podkreślić, że w WPOnZ dostrzeżono konieczność rozpoznania i zagospodarowania obszarów urbanistycznych i ruralistycznych, co „zaowocuje” przekształceniem zdegradowanego obszaru na cele turystyczne i administracyjne.

Zgodnie z zapisami WPOnZ celem jest tworzenie parków kulturowych obejmujących cenne obszary historyczne. Program wskazuje również na konieczność reaktywacji tożsamości w podregionach kulturowych. Zgodnie z zapisami WPOnZ najcenniejsze elementy dziedzictwa kulturowego powinny być kreowane jako symbol województwa łódzkiego.

WPOnZ uznał za obiekty i obszary reprezentatywne układy urbanistyczne, założenia dworsko – parkowe i sakralne.

Audyt krajobrazowy województwa łódzkiego uchwalony 15 kwietnia 2025 r. (Uchwała nr XIII/150/25 Sejmiku Województwa Łódzkiego z dnia 15 kwietnia 2025 r. w sprawie uchwalenia Audytu krajobrazowego województwa łódzkiego) wszedł w życie z dniem 1 lipca 2025 r. Dokument przedstawia zidentyfikowane krajobrazy województwa łódzkiego, ich klasyfikację, charakterystyki i oceny wartości, na podstawie których wyznaczone zostały szczególnie cenne w skali regionu tzw. krajobrazy priorytetowe (przyrodnicze, przyrodniczo-kulturowe i kulturowe). Wartość wynika z cech przyrodniczych, kulturowych i estetyczno-widokowych. Audyt krajobrazowy zawiera m.in. rekomendacje i wnioski dotyczące ochrony zabytków, w tym obszarów wytypowanych do objęcia formami ochrony zabytków (np. propozycje wpisu do rejestru zabytków, uznania za pomnik historii czy utworzenia parku kulturowego), zarówno w krajobrazach priorytetowych jak i poza nimi. W audycie krajobrazowym wskazano także obszary cenne kulturowo, w których w przyszłości powinny zostać przeprowadzone badania służące uzupełnieniu stanu wiedzy w kierunku wzmocnienia obszarowej ochrony prawnej w ramach form ochrony wskazanych w ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Krajobrazom priorytetowym przypisane zostały zindywidualizowane rekomendacje i wnioski dotyczące kierunków i zasad kształtowania zabudowy, zagospodarowania i użytkowania terenów w kontekście konieczności np. zachowania dziedzictwa kulturowego czy zapewnienie krajobrazu wysokiej jakości. Rekomendacje i wnioski będą musiały być uwzględniane w planach ogólnych i planach miejscowych zagospodarowania przestrzennego.

4. RYS HISTORYCZNY

Powiat Rawski znajduje się we wschodniej części województwa łódzkiego, pomiędzy aglomeracją łódzką i warszawską. Jego powierzchnia wynosi 646 km², w skład której

wchodz.: Gmina miejsko – wiejska Biała Rawska, Gmina Cielądz, Gmina Rawa Mazowiecka, Miasto Rawa Mazowiecka, Gmina Regnów i Gmina Sadkowie.

Rawa Mazowiecka pełni rolę stolicy powiatu, w związku z czym odbywają się tutaj ważne funkcje związane z obsługą administracyjną mieszkańców miasta oraz powiatu. Znajdują się siedziby władz samorządowych, instytucji kluczowanych związanych z rozwojem społeczno-gospodarczym.

Historia powiatu rawskiego, głosi, że pierwsze wzmianki o osadzie Rawa pojawiły się już w czasach rozbicia dzielnicowego, a jej nazwa po raz pierwszy została udokumentowana przez księżną sandomierską Grzymisławę w Skaryszewie 12 maja 1228 r.

Osada pierwotnie stanowiła część Kasztelanii Bielskiej (w Białej Rawskiej), a gród kasztelański w Rawie powstał ok. 1313 r, w okresie tym Rawa była także częścią Księstwa Mazowieckiego. Po śmierci Bolesława II nastąpił podział Mazowsza na dzielnice: płocką, czersko-warszawską i rawską. Dzielnicą rawską (Księstwo Rawskie) składała się z ziemi rawskiej, sochaczewskiej i gostyńskiej. Siemowit II ustanowił Rawę swoją stolicą, co świadczy o jej wyjątkowości ponad miastami Sochaczew i Biała, które były dużo starsze. To właśnie jej zawdzięcza się szybki rozwój handlu, m.in. dzięki drodze toruńsko-lwowskiej. Wiek XIV to czas rozkwitu gospodarczego miasta, a także założenie klasztoru Augustynów oraz Fundacji Świętego Ducha (kościół i szpital). W 1462 r. ziemia rawska weszła w skład korony, a Rawa jako odrębne księstwo zaczęła pełnić rolę stolicy województwa do 1793 r. Miało to znaczący wpływ na rozwój miasta, regularne sejmiki, z czym wiąże się częste przebywanie grup urzędników szlacheckiego pochodzenia spowodowało utworzenie ośrodka życia kulturalnego, a obecność kościoła i klasztoru – centrum życia religijnego.

Wojny szwedzkie, a następnie siedmiogrodzkie, dodatkowo występujące zarazy spowodowały upadek miasta. Progres odbudowy miasta był niewielki, dodatkowo przyczynił się temu pożar miasta, a później zamieszki wojenne. Czynnikiem kluczowym dla powstrzymania całkowitego upadku miasta bądź przekształcenia go na wieś było stałe pełnienie funkcji administracyjnej. Pomimo upadku gospodarczego, ciągle było ośrodkiem handlu oraz produkcji rzemieślniczej.

Po rozbiorach Rawa została pod rządami pruskimi jako miasto powiatowe departamentu warszawskiego Prus Południowych. W 1807-1815 stanowiła część Księstwa Warszawskiego, a następnie Polskiego. I wojna światowa nie była łaskawa dla miasta, po

długim okresie istnienia w strefie frontowej, zostało niemalże całkowicie zniszczone. Okres między wojenny nie był czasem odzyskania dawnego znaczenia gospodarczego, a także nie poprawił warunków demograficznych. Po zakończeniu II wojny nastąpiły procesy odbudowy i rozbudowy Rawy Mazowieckiej i pełnienie funkcji stolicy powiatowej do 1975 r. – reformy administracyjnej.

Ważnym ośrodkiem powiatu rawskiego jest Biała Rawska. Jest to jeden ze starszych ośrodków osadniczych na ziemi mazowieckiej. Osada była otoczona wałem lub murem. Pierwsza pisana wzmianka o osadzie pochodzi z 1295 r. Biała prawa miejskie uzyskała w II poł. XV w. Okres pomiędzy XIV a XVI w. to czas pomyślnego rozwoju, dzięki odbywającym się jarmarkom oraz targom. W wieku XVII nastąpił upadek miasta. Po III rozbiorze miasto należało do zaboru pruskiego, a w 1870 r. na 55 lat utraciło prawa miejskie. Lata wojen spowodowały ogromne straty dla miasta.

Opisując historię powiatu rawskiego należy również zawrzeć dzieje pozostałych gmin, które się na niego składają. Po III rozbiorze, za czasów pruskich zaczęły powstawać pierwsze gminy, najprawdopodobniej wtedy również powstała gmina Cielądz, a także Ryłsk i Sierzchowy. Po Kongresie Wiedeńskim w 1815 r., wsie i gminy obecnej gminy Cielądz weszły w skład zaboru rosyjskiego, gdzie tworzone nowe granice gmin (przy każdym większym dworze) i powiatów. W 1918 r., utworzono nowe jednostki gminne w Gortatowicach i Regnowie. Lata wojen spowodowały kolejne zmiany w granicach administracyjnych. W wyniku reorganizacji w 1954 r., powstała gm. Żdźary, Sadykierz, Gortatowice, Cielądz, Regnów, gdzie pełniły one swoją rolę do 1973 r. Po tym czasie, w wyniku kolejnych reorganizacji gminę Gortatowice i Regnów włączono do gminy Cielądz. W roku 1995 nastąpił z kolei podział na gminę Regnów i Cielądz. Rok 1999 – reformacja administracyjna i powołanie powiatu rawskiego, gdzie do chwili obecnej gmina zarówno Cielądz i Regnów tworzą jego pewną część.

Gmina Sadkowice, z siedzibą w Sadkowicach do powiatu rawskiego dołączyła 9 grudnia 1972 r. Sadkowice są wsią kościelną, prawdopodobnie od nazwiska Sadek, gdzie panował ród Sadkowskich. W XVII w. piastowali oni drobne urzędy ziemi rawskiej, pełniąc rolę elektorów królów. Kolejne lata pokazują, że wieś ta była własnością kilku rodów, m.in.: Żałuskich, Krasińskich, Leszczyńskich, Zawiszów, Położenie geograficzne wsi, spowodowało liczne przejścia obcych wojsk, co było skutkiem ubożenia okolicy. W skład gminy wchodzi również stare wsie jak Lubania – gdzie w 1928 r. pełniła rolę gminy, Kaleń, Bująły, Olszowa Wola i Lewin.

W dniu 9 listopada 1998 r. odbyła się pierwsza sesja Rady Powiatu Rawskiego. Początkowe działania skupiały się przede wszystkim na kwestiach odbudowy struktur powiatowych i organizacji urzędu. Pomimo starań, nie powrócił on do granic sprzed 1975 r., jednakże przywiązanie do historii ziemi rawskiej, wiązało się z podejmowanymi decyzjami, tak aby podtrzymywać poczucia więzi społecznych jej mieszkańców. W nawiązaniu do wielowiekowej tradycji, do czasów księstwa mazowieckiego i województwa rawskiego powstały insygnia powiatowe – herb, flaga i chorągiew.

Insygnia Powiatu Rawskiego

Herb	Flaga	Chorągiew	
			

Herb powiatu rawskiego to wizerunek czarnego orła, z głową zwróconą w prawo, z rozwiniętymi skrzydłami i złotą literą „R” na piersi, złotymi szponami, dziobem i językiem na czerwonym tle. Znajduje się on na jednej stronie chorągwi, na białym tle, druga zaś strona to umieszczony herb miasta Rawa Mazowiecka oraz cztery czarne orły w rogach, na

bordowym tle. Flaga powiatu można zauważyć, że nawiązuje do flagi narodowej, jednakże kolor bieli i czerwieni oddzielony jest czarnym pasem w złotym obramowaniu.

Herby i symbole gmin Powiatu Rawskiego

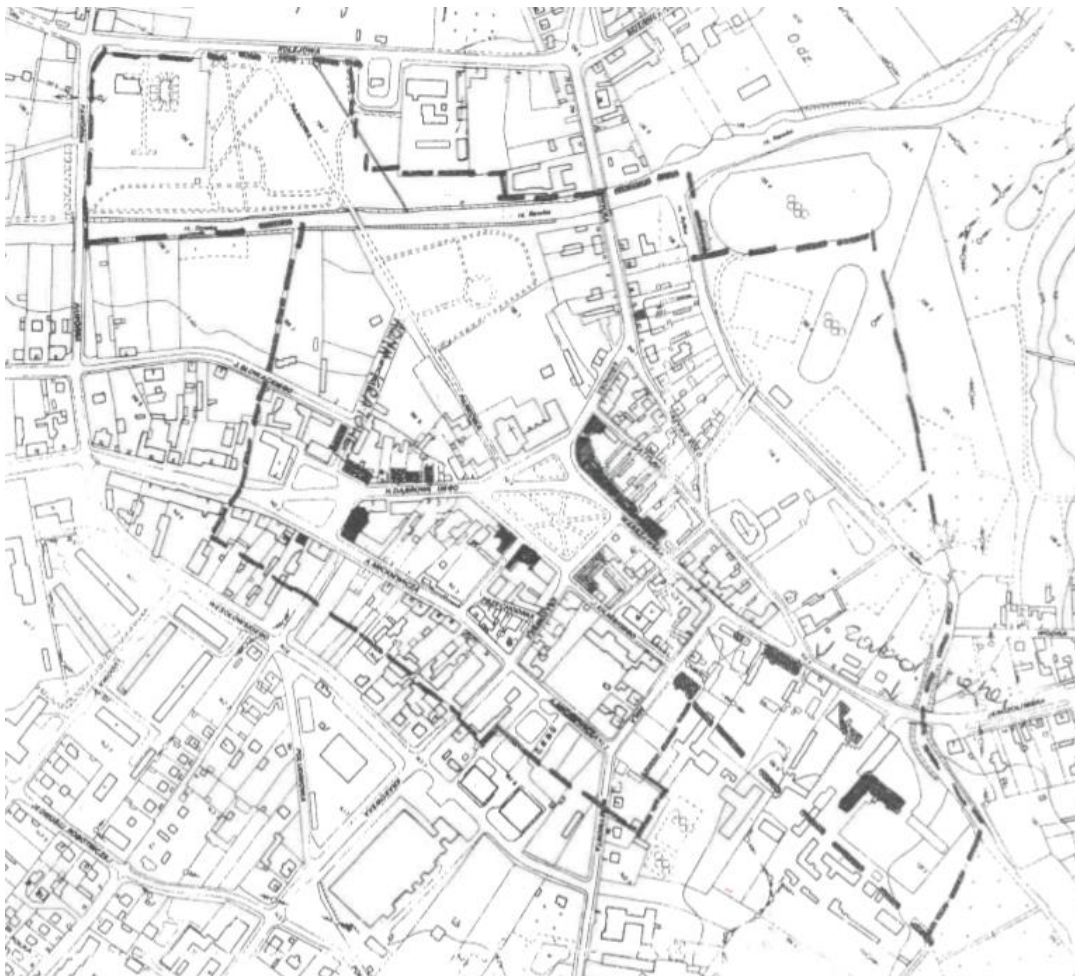
5. DIAGNOZA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY POWIATU RAWSKIEGO OBIEKTY I OBSZARY REPREZENTATYWNE

Układ urbanistyczny - historyczne centrum miasta Rawa Mazowiecka

Osada znana z XIV wiecznych dokumentów istniała prawdopodobnie na terenie Anielskiej Góry, położonej na północny – zachód od obecnych siedzib, jednak miasto przedlokacyjne, znane jako Stare Miasto lub Stara Rawa, rozwinęło się w oddaleniu od niej. Lokacja miasta miała miejsce między 1355 a 1374 rokiem. Nowa Rawa lokowana była na surowym korzeniu, podobnie jak zamek książęcy na wschodnim brzegu rzeki Rawki, i nawiązywała do istniejących szlaków handlowych. Miasto lokacyjne otoczone było murami obronnymi z czterema bramami. Centrum Nowej Rawy stanowił prostokątny rynek z drewnianym ratuszem. Od XVI wieku obwarowania miejskie powoli zaczęły tracić znaczenie i z czasem uległy całkowitemu zniszczeniu. W tym czasie przy trakcie biegnącym do Piotrkowa Trybunalskiego powstało przedmieście zwane Nowym Światem, z trójkątnym placem przedbramnym - Końskim Targiem. Do dnia dzisiejszego w układzie przestrzennym miasta wyraźnie zaznaczają się zarówno elementy przedlokacyjne - gród z podgrodzem, Stare Miasto, zamek książąt Mazowieckich, jak i lokacyjne - Nowe Miasto, a także elementy późniejsze, związane z jego XIX wieczną regulacją zaistniałą na skutek utworzenia fabryki sukna i osady fabrycznej z działkami wytyczonymi wzdłuż traktu piotrkowskiego. Niestety nie zachował się żaden z domów sukienników. Planowym procesom rozbudowy Rawa podlegała w latach 1918 – 1939, kiedy to powstały projekty rozbudowy kolei wąskotorowej z

Warszawy do Tomaszowa Mazowieckiego, które zakończyły się modernizacją linii Rogów – Rawa – Biała, oraz w okresie po drugiej wojnie światowej, kiedy odbudowano miasto ze zniszczeń wojennych i wprowadzono dużo nowych elementów do układu urbanistycznego. Nie spowodowało to jednak zatarcia pierwotnych form rozplanowania miasta.

Granica strefy ścisłej ochrony konserwatorskiej miasta Biała Rawska obejmuje zespół kościoła i pałacu. Założenia te stanowią reprezentatywne obszary zabytkowe miasta, zawierające obiekty podlegające ochronie konserwatorskiej, takie jak: pałac z otaczającym parkiem, kościół, plebanie i organistówkę. Zespół kościoła stanowi charakterystyczny fragment całego układu urbanistycznego miasta a znajdująca się tu dzwonnica przykościelna pełni rolę dominanty przestrzennej. Obiekty w zespole sakralnym znajdują się w dobrym stanie technicznym, podlegając bieżącym remontom i opiece swych gospodarzy.

Strefa ścisłej ochrony konserwatorskiej miasta i gminy Biała Rawska

Położone na północ od zespołu kościelnego założenie pałacowo – parkowe nie jest związane urbanistycznie z miastem. Pałac pochodzący z XIX wieku zaprojektowany w stylu zamku warownego zasłonięty drzewami, nie stanowi obecnie elementu orientującego, ani czytelnego w układzie i sylwecie starego miasta. Mocno zaniedbany pałac doczekał się rozpoczęcia prac remontowych wszczętych przez nowych prywatnych właścicieli.

Założenie kościoła objęte strefą A

Jednak przywracanie świetności pałacu przebiega w wolnym tempie z uwagi na olbrzymie środki finansowe konieczne do przeprowadzenia kompleksowych działań konserwatorskich. Należy podkreślić, że złożonych prac rewaloryzacyjnych wymaga również obszar parku zeszpecony w wyniku PGR-owskich działań poprzez wprowadzenie wtórnych podziałów i zlokalizowanie ujęcia wody w linii wglądu widokowego na pałac. Dużą stratę dla zespołu spowodowało również niewłaściwe - dysharmonizujące sąsiedztwo zlokalizowania typowej zabudowy mieszkaniowej pochodzącej z lat 60 –tych.

Granice strefy częściowej ochrony konserwatorskiej przebiegają wokół Placu Wolności. Obejmując teren, którego struktura wznosi się lekko w stronę wschodniego narożnika położonego 6 m wyżej kościoła. Układ przestrzenny reprezentuje unikatowy w Polsce, jedyny w swym rodzaju przykład rozplanowania miasta z epoki przejściowej od średniowiecza do renesansu, podyktowany specyficznymi uwarunkowaniami własnościowymi. Charakterystyczny przejaw renesansowej kompozycji stanowi osiowe ustawienie rynku miejskiego w stosunku do dawnego placu targowego. Pozostały tu

zabytkowe domy mieszkalne drewniane i murowane z XIX i pierwszej połowy XX wieku oraz dawna synagoga, obecnie pełniąca funkcję budynku straży pożarnej Północna pierzeja placu trzy lata temu została zniszczona w wyniku pożaru i na razie nie podjęto jeszcze decyzji, czy spalone obiekty zostaną odbudowane, czy też nastąpi ich rozbiórka. Chcąc doprowadzić do podjęcia prac zmierzających do uporządkowania pierzei wojewódzkiej konserwator zabytków posiadając moc sprawczą w formie prawnej ochrony zabytków (w postaci strefy ochrony konserwatorskiej) uczestniczył w formowaniu zapisów w zmianie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, mających na celu kształtowanie zasad zagospodarowania tej części placu. Wytyczne konserwatorskie oparte na studium historycznym miasta Biała Rawska nawiązywały do historycznych podziałów terenu małomiasteczkowej struktury architektonicznej. Określono wysokości gabarytów budynków i ukształtowano linie zabudowy pozwalające na wyeksponowanie zabytkowego zespołu kościoła oraz pozostawienie wglądów widokowych na historyczną strukturę rynku. Zapewne w przypadku braku wpisu do rejestru tej części miasta nie byłoby możliwości doprowadzenia do żadnych kompromisów ograniczających wprowadzania nowych dominant w obrębie układu urbanistycznego.

Rogowska Kolej Dojazdowa – linia kolejki wąskotorowej na odcinku Rogów – Rawa Mazowiecka – Biała Rawska

Początków Rogowskiej kolei należy szukać podczas pierwszej wojny światowej, kiedy to w 1915 r. aby usprawnić zaopatrzenie swoich wojsk Niemcy rozpoczęli budowę kolei polowej od stacji kolei normalnotorowej w Rogowie w kierunku wschodnim, ku linii frontu. Do 22 marca 1915 r. powstała linia o długości 48 km do Białej Rawskiej przebiegająca przez Rawę Mazowiecką. Zaplecze kolei znajdowało się na stacji stycznej z koleją normalnotorową w Rogowie, gdzie znalazła się duża, drewniana parowozownia. Latem 1915 r., w wyniku ofensywy niemieckiej, linia frontu przesunęła się na wschód poza Warszawę. W efekcie kolej straciła na swoim znaczeniu militarnym, i wykorzystywano ją do transportu płodów rolnych i drewna. Wkrótce linia ta stała się koleją użytku publicznego; i w 1917 r. z Rogowa do Białej Rawskiej wprowadzono planowy ruch pociągów osobowych. Po II wojnie światowej na Kolei Rogowskiej dominował przewóz ładunków przychodzących z sieci normalnotorowej, które na stacji stycznej w Rogowie przeładowywano następnie do wagonów wąskotorowych. Aby wyeliminować kosztowny i kłopotliwy przeładunek, w 1968 r. rozpoczęto przygotowania do wprowadzenia do ruchu

wagonów transporterów, tj. specjalnych niskich platform dostosowanych do przewozu całych wagonów normalnotorowych. Na przełomie 2000 i 2001 r. znacznie ograniczono ruch pociągów osobowych i ostatecznie ruch pasażerski zamknięto 9 czerwca 2001 r. Pociągi towarowe kursowały do końca września 2001 roku. W grudniu 2001 r. powiat rawski wraz z Fundacją Polskich Kolei Wąskotorowych wystąpił do PKP z wnioskiem o przejęcie zamkniętej kolei. Od 2002 r., po oficjalnym przekazaniu, Fundacja objęła kolejną swoją opieką i gromadzi na stacji w Rogowie zabytkowy tabor kolejowy sprowadzany z różnych likwidowanych kolei w Polsce. Już dziś, obok Muzeum Kolejnictwa w Sochaczewie, jest to najliczniejsza kolekcja w Polsce. Na bazie istniejącej linii zorganizowano trasę turystyczną prowadzącą przez urokliwe krajobrazowo tereny Mazowsza i przebiega przez wiele atrakcyjnych pod względem turystycznym miejscowości, wśród nich warto wymienić: Rogów (m.in. Arboretum i Alpinarium), Głuchów (m.in. późnobarokowy kościół z 1786 r.), Boguszyce (drewniany kościół z 1558 r.), Rawę Mazowiecką oraz Białą Rawską.

Mamy przyjemność zaprosić Państwa na wycieczki zabytkowym pociągami wąskotorowym na trasie Kolei Rogowskiej. W składzie pociągu znajdują się wagony osobowe, zamknięte i turystyczne tzw. "telniki", co zapewnia przyjemną podróż niezależnie od pogody.

Przejazdy ogólnodostępne

Specjalnie z myślą o turystach indywidualnych od maja do września w każdą niedzielę kursuje ogólnodostępny pociąg. Odjazd z Rogowa godz. 15.00, przejazd do Głuchowa obejmuje zwiedzanie kościoła i przerwę na ognisko. Informacje o dodatkowych kursach na naszej stronie www.fpkw.pl

Wycieczki na zamówienie

Oferujemy przejazdy pociągami dla grup zorganizowanych w dowolnym terminie na dowolnej trasie. Program wycieczki możemy wzbogacić o zwiedzanie lokalnych zabytków czy postój na ognisko. Dla wycieczek szkolnych zniżka w wysokości 25%.

Fundacja Polskich Kolei Wąskotorowych
ul. Radomska 1, 26-670 Pionki
Rogowska Kolej Wąskotorowa
☎ 016 874 80 25
fpkw.pl, www.fpkw.pl
NIP 527-23-07-657, konto: BPB PNB S.A.
59 1050 0076 0000 4042 1012 1215

Naszą Fundację wspierają:

Starostwo Powiatowe w Rawie Mazowieckiej
Płac Wolności 1
96-200 Rawa Mazowiecka
tel./fax 046 814 36 54
starostwo@powiatrawski.pl

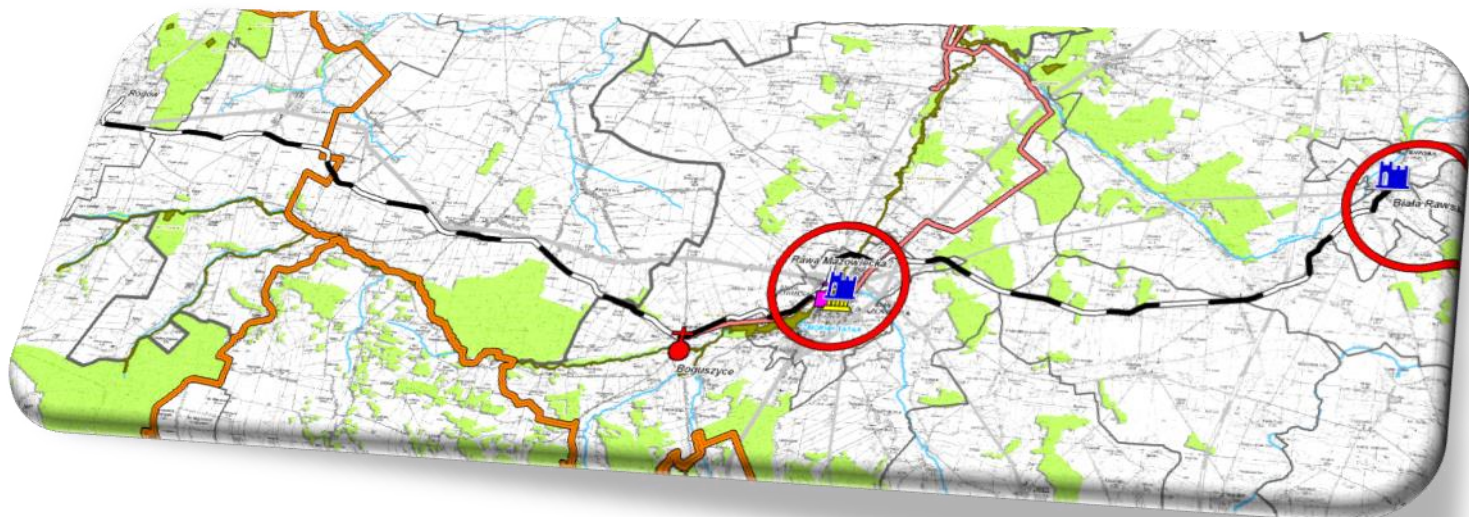
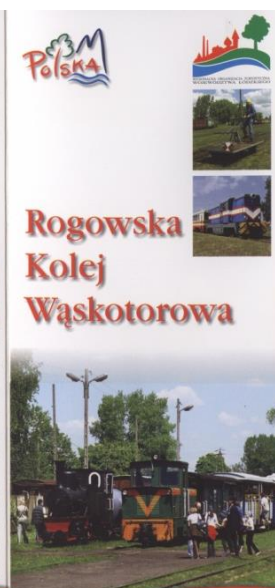
Poczta Polska

Kolej Rogowska została wybudowana w 1915 r. podczas pierwszej wojny światowej przez wojsko niemieckie. Wówczas była to typowa wojskowa kolej polowa o szerokości toru 600 mm służąca jako środek transportu na zaplecze frontu. Dostarczano nią amunicję, żywność i inne zaplecze a w przeciwnym kierunku ewakuowano rannych. Do lata 1915 r. wybudowano licząc 48 km linie z Rogowa do Białej Rawskiej i rozpoczęto budowę odgałęzienia z Rawy do Żdździ w stronę Nowego Miasta nad Pilicą. Po zakończeniu wojny całość kolei została przejęta przez Ministerstwo Kolei Żelaznych. Ruch prowadzono na linii do Białej Rawskiej, natomiast odgałęzienie do Żdździ składowano. Eksploatowano wówczas tabor, który pozostał po walkach niemieckich, m.in. 4-osobowe parowozy typu HF (Brigadefeldkomotoren für Hcersfeldbahn) - fot. poniżej

W 1954 r. w ramach modernizacji przechodowano całość Kolei Rogowskiej z toru o szerokości 600 mm na 750 mm. Zmiana szerokości toru pozwoliła na wprowadzenie do ruchu nowych, silniejszych lokomotyw i większych wagonów towarowych. Wówczas przybyły z fabryki w Chorzowie 3 parowozy serii Ps 68. Dwa parowozy tego typu znajdują się dziś na stacji w Rogowie. W 1968 r. na kolei wprowadzono do ruchu wagony transportery czyli specjalne platformy służące do przewozu wagonów normalnotorowych. W latach 1974-75 parowozy zastąpiono nowymi lokomotywami spalinowymi serii Lxd2 produkcji rumuńskiej. W latach 1987-88 przybyły do Rogowa i nowe wagony osobowe, również wyprodukowane w Rumunii.

W 1996 r. Kolej Rogowska została oficjalnie uznana za zabytek techniki. W 2002 r. PKP przekazały ją Powiatowi Rawickiemu a użytkownikiem linii jest Fundacja Polskich Kolei Wąskotorowych. Fundacja funkcjonuje jako organizacja pozarządowa o charakterze non-profit a całość jej dochodów jest przeznaczana na remont zabytkowego taboru zgromadzonego w Rogowie. Od 2005 r. Fundacja ma status Organizacji Pożytku Publicznego, co porówna każdemu podatnikowi na wsparcie naszej działalności darowizną 1% swego podatku PIT. Wszystkim darczyńcom gorąco dziękujemy!

Zamek książąt Mazowieckich w Rawie Mazowieckiej

Pierwotny zamek wzniesiony w roku 1313, został wybudowany przez książąt mazowieckich Siemowita III I dokończony przez jego syna Siemowita IV

Podczas wojen szwedzkich został poważnie zniszczony, a następnie odbudowany w roku 1789. Budowla położona jest na sztucznym usypisku w widłach rzeczek Rawki i Rylskiej. Od miasta oddziela się sztucznym kanałem.

Oglądać można zachowane resztki czternastowiecznych murów, basztę narożną, ślady trzech baszt mieszczących się na narożnikach murów oraz ślady po bramie, od strony miasta.

Mury obwodowe zachowały się jedynie w nikłych fragmentach, nieznacznie wystających ponad poziom gruntu. Od strony północnego skrzydła widać zawalone sklepienia, które zapewne są pozostałościami po dawnych budynków mieszkalnych.

Zameczek w Białej Rawskiej z I połowy XIX wieku zbudowany w stylu romantycznym, skomponowany w duchu romantycznej willi włoskiej z motywami neogotyku i neorenesansu. Obiekt jest własnością prywatną, w części piwnic pałacu znajduje się restauracja, reszta obiektu jest w fazie remontu. Park przypałacowy z malowniczym zabytkowym modrzewiem łączy się z parkiem miejskim oraz starodrzewem na terenie przykościelnym.

Zespół pałacowy w miejscowości Wola Chojnata gm. Biała Rawska -murowany neorenesansowy, pochodzący z XIX wieku. Otwarto tu ośrodek szkoleniowy z salami konferencyjnymi, pokojami mieszkalnymi i restauracją.

Okazały empirowy dwór w Babsku gm. Biała Rawska pochodzący z XIX wieku z elewacją zdobną w maski, palmety, esownice otoczony parkiem krajobrazowym. Dwór wraz ze spichlerzem i zabytkową wozownią należą do ponad 500 hektarowego gospodarstwa rolnego i znajdują się w rękach prywatnych.

Dwór w Babsku – rys. Pamela Kowalska

Klasycystyczny dwór w Podsędkowicach gm. Biała Rawska pochodzący z końca XIX wieku z silnie występującym przed lico fasady ryzalitem wejściowym. Usytuowany centralnie w stosunku do układu przestrzennego.

Klasycystyczny dwór w miejscowości Białogórze gm. Biała Rawska - pochodzący z I ćw. XX wieku otoczony barokowym parkiem.

Zespół dworski w Gołyniu gm. Biała Rawska pochodzący II poł. XIX wieku o wysokich walorach krajobrazowych.

Dwór w Gołyniu – rys. Kinga Nowak

Dwór z parkiem w miejscowości w Rzeczków gm. Biała Rawska -dwór oraz park zabytkowy pochodzący z XIX wieku

Zespół pałacowo – parkowy w Kaleniu gm. Sadkowiec: pałac klasycystyczny wybudowany ok. 1859r., odrestaurowany w 1990 r., dobrze zachowany, budynek murowany z portykiem kolumnowym od wschodu, półkolistymi wykuszami od południa

i zachodu oraz okrągłą wieżę przy narożniku północno – zachodnim. Wokół pałacu zabytkowy park krajobrazowy ze stawami i aleją wjazdową. Własność prywatna

Zespół dworski w Ossowicach (gmina Cielądz)

Dwór powstał na przełomie XIX i XX wieku, wykonany w stylu neoklasycystyczny. Pierwotnie dwór należał do rodu Kamieńskich herbu Pilawa. Budynek powstał na rzucie prostokąta, jest jednokondygnacyjny, pokryty dachem czterospadowym wykonany z ceramicznej dachówki. Obiekt charakteryzuje się portykiem składającym się z czterech kolumn podtrzymujących taras oraz frontem. Obszar dookoła dworu otacza park krajobrazowy. W parku występują nasadzenia m.in. brzozy, buka, dębu oraz grabu.

Ratusz w Rawie Mazowieckiej

Budynek powstał w 1822 roku, projektantem był Bonifacy Witkowski. Jest to ratusz o klasycystycznym charakterze, murowany i piętrowy. Budynek powstał na planie litery „L”. Ściany zostały rozcłonkowane pilastrami i gzymsami. Parterowe okna ubogacone są płycinami arkadowymi. W fasadzie mieści się dwukolumnowy portyk wgłębny sięgający obu kondygnacji. Całość osłonięta jest dwuspadowym dachem.

Zespół klasztorny pojezuicki z kolegium i kościołem p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP w Rawie Mazowieckiej

Kolegium wraz z kościołem zostało wybudowane w pierwszej połowie XVII wieku. Około połowy XVIII wieku dokonano częściowej przebudowy, a w XIX wieku rozebrano część budynków.

Kościół p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP jest przykładem budowli wczesnobarokowej z fasadą w stylu późnego baroku. Trójnawowy, w całości murowany o bazylikowym charakterze. Wąskie nawy boczne, nad którymi widnieją empory, otwierają się w stronę nawy głównej arkadami filarowymi. Prezbiterium, równie szerokie jak nawa główna zamyka się wielobocznie i od strony północnej sąsiaduje z prostokątną zakrystią, która z kolei łączy się z klasztorem, dzięki korytarzowi biegnącemu przy nawie północnej.

Sklepienia kolebkowe z lunetami na gurtach można zobaczyć w ołtarzowej części kościoła, nawie głównej oraz zakrystii, zaś w nawach bocznych widnieją sklepienia o charakterze krzyżowym. Fasada jest dwukondygnacyjowa i posiada lekko wybrzuszoną część środkową. Ponadto została rozcłonkowana gzymsami i pilastrami oraz zwieńczona szczytem ujętym w wolutowe spływy i obeliski.

Zadaszenie świątyni jest dwuspadowe, jedynie nad nawami bocznymi i zakrystią – pulpitowe.

We wnętrzu można podziwiać wykonany z drewna chór muzyczny, który wspiera się na dwóch słupach z rzeźbami atlantów oraz umieszczoną tuż za nim drewnianą kruchtę, bogato zdobioną. W świątyni mieści się ołtarz główny z rzeźbami świętych oraz sześć ołtarzy bocznych z obrazami i rzeźbą Chrystusa Ukrzyżowanego.

Prostopadle do kościoła przylega poklasztorny budynek. W całości murowany, piętrowy, wykonany na planie prostokąta z ryzalitem od strony zachodniej, który jest pozostałością nieistniejącego już skrzydła. Pomieszczenia wewnątrz mieszczą się wzdłuż korytarza. Sklepienia o charakterze kolebkowym z lunetami. Frontowa elewacja posiada gzymsy kordonowe, zaś ogrodowa podparta została szkarpami. Całość pokrywa dwuspadowy dach.

Przy północno-wschodnim narożniku kościoła umiejscowiona została dwukondygnacyjowa, murowana dzwonnica.

Kościół ewangelicki (dawniej Św. Ducha) w Rawie Mazowieckiej

Powstał w 1374r. A jego fundatorem był mieszczanin Rawski Mikołaj Paczotka. Pierwotnie pełnił funkcję kaplicy szpitalnej. W XVII w. nastąpiło rozbudowanie kaplicy, która w 1669r. konsekrował Biskup kujawski Tomasz Ujejski. W 1827 r. nastąpiło przekazanie kościoła dla licznej grupy ludzi o wyznaniu luterzańskim. W 1829 r. Kościół został odbudowany, wzniesiono obok niego drewnianą plebanie. Podczas wydarzeń 1 wojny światowej oba obiekty uległy zniszczeniu, remont ich nastąpił w 1930r. w trakcie, którego wybudowano nową wieżę kościelną. W 1945 na skutek bombardowania powstały nowe zniszczenia, które były odbudowywane do 1962 roku. Obecnie w Kościele odbywają się nabożeństwa w pierwszą i czwartą niedzielę każdego miesiąca, wstęp do obiektu jest możliwy jedynie po ustaleniu z duszpasterzem parafii (Parafia ewangelicko-augsburska) oraz przed i po nabożeństwach.

Kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Rawie Mazowieckiej

Pierwszy kościół był drewniany i ufundowany przez Siemowita III w 1353 r. I przekazany zakonowi Augustianów. W XVIII w. uległ spaleni i został odbudowany w murowano – drewnianej formie z ceglanym prezbiterium. Od 1790 do 1793 roku wzniesiono murowany kościół w stylu późno barokowym, który był wielokrotnie później odnawiany. W 1938r. Kościół wraz z budynkami klasztornymi przejęli oo. Pasjoniści 15 grudnia 1980 r. arcybiskup metropolita gnieźnieński i warszawski Stefan kard. Wyszyński erygował przy kościele parafię pw. św. Pawła od Krzyża, która do dziś jest placówką duszpasterską prowadzoną przez nich.

Sanktuarium Matki Bożej Miłosiernej w Białej Rawskiej

Sanktuarium w Białej Rawskiej, to jednocześnie kościół parafialny pod wezwaniem św. Wojciecha położone jest na wzgórzu, na którym znajdował się cmentarz słowiański. Parafia powstała w XIV wieku, natomiast sam kościół wzniesiono w XVI wieku. Pierwotnie obiekt wykonany został w stylu gotyckim, obecnie styl ten reprezentuje prezbiterium i zakrystia. Kościół wielokrotnie ulegał zniszczeniom. W kolejnych latach odbudowany w stylu barokowym. Istniejąca fasada budynku powstała w XIX wieku w stylu neogotyckim. W ostatnim stuleciu wybudowano dzwonnice. We wnętrzu kościoła znajdują się malowidła ściennie oraz obrazy, które zostały wykonane różnymi technikami m.in. fresco secco, al fresco oraz sgraffito. Kościół jednonawowy, w centralnej części barokowy ołtarz. Do najlepiej zachowanych zabytków ruchomych należą ambona oraz chrzcielnica pochodząca z XVII w.

Charakterystycznym elementem sanktuarium jest obraz Matki Bożej, trzymającej na lewym ramieniu Dzieciątko Jezus, prawdopodobnie obraz podarowała królowa Bona, jednakże nie ma historycznych potwierdzeń.

Dzwonnica i kamienne ogrodzenie oraz plebania i organistówka z zespole kościoła w Białej Rawskiej - obiekty te tworzą jednorodny program ikonograficzny związany z kościołem.

Cmentarz rzymsko-katolicki w Białej Rawskiej - parafialny z 2 poł. XVIII w. z cennymi pod względem artystycznym i historycznym elementami przestrzennymi. W jego obrębie murowane kaplice grobowe: klasycystyczna rodziny Leszczyńskich bliźniacze groby Okęckich

kaplice bliźniacze Okęckich

Kaplica Leszczyńskich

Cmentarza żydowski w Białej Rawskiej z XVIII w. Przeznaczony do rewaloryzacji z pozostałymi macewami z napisami w języku hebrajskim

Kościół św. Stanisława Biskupa w Boguszycach gm. Rawa Mazowiecka

Pierwsze informacje o parafii w Boguszycach pochodzą z XV wieku. Kościół wykonany jest z drewna (drzewo modrzewiowe), na planie prostokąta z dwiema nawami. Kościół wewnątrz posiada trzy ołtarze w stylu gotyckim, a także liczne polichromie na ścianach w stylu renesansowym. W XX wieku przeprowadzono renowację kościoła, dzięki której przywrócono częściowy pierwotny wygląd. Przy kościele znajdują się cztery kapliczki pochodzące z XIX wieku oraz drewniana dzwonnica.

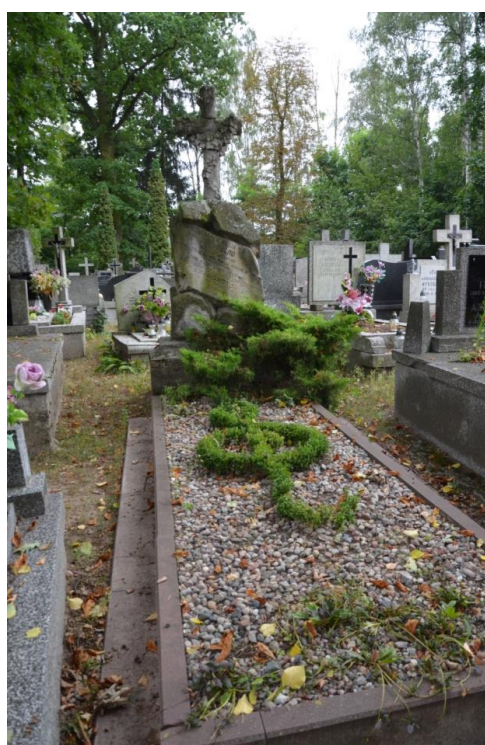

Kościół parafialny pod wezwaniem św. Antoniego Padewskiego w Babsku gm. Biała Rawska -. pochodzący z początków XIX wieku, otoczony murem z czterema kaplicami i dzwonnica.

Cmentarzu rzymsko – katolicki w Babsku gm. Biała Rawska, w obrębie którego znajduje się grób Konstancji Gładkowskiej (1810- 1889), śpiewaczki opery warszawskiej oraz muzy i wielkiej miłości F. Chopina

Kościół parafialny p.w. Świętych Dziesięciu Tysięcy Rycerzy Męczenników w Sadkowicach, zbudowany w latach 1884-1886 na miejscu świątyni drewnianej, która spłonęła. Z wyposażenia kościoła na uwagę zasługują: ambona w kształcie łodzi oraz rzeźby wielkiego ołtarza.

Kościół parafialny p.w. Przemienienia Pańskiego w Lubani gm. Sadkowie wybudowany w roku 1887 (arch. Konstanty Wojciechowski), na miejscu świątyni drewnianej, wystrój neogotycki.

Kościół parafialny p.w. Św. Stanisława Biskupa i Męczennika w Lewinie gm. Sadkowice, zbudowany w XVII w. z drzewa modrzewiowego. Ołtarz główny Matki Boskiej Łaskawnej Lewińskiej z XVII w., dwa obrazy z XVIII w.: bpa Męczennika i Św. Antoniego, ambona z 1830 r. Dwa dzwony: jeden większy „Stanisław” z 1892 r. ważący ponad 120 kg, drugi „Michał” ważący 80 kg. Wnętrze kościoła odrestaurowano pod koniec lat osiemdziesiątych XX wieku.

Kościół pw. NMP Królowej Polski w Kurzeszynie

Pierwszy kościół powstał w XV wieku, parafia natomiast w XVI wieku. Podczas I wojny światowej kościół został całkowicie zniszczony. Na miejscu tym wybudowano w 1923r. nowy budynek kościoła wraz z plebanią. Kościół zbudowano na planie prostokąta, jednonawowy z prezbiterium, w zachodniej części wieża. Na górze kościoła znajduje się chór muzyczny. Przed ołtarzem bocznym znajduje się ambona, a prowadzą do niej drewniane schody.

Kościół parafialny Parafia pw. Nawiedzenia NMP w Regnowie

Kościół powstał w pierwszej połowie XIII wieku. Pierwotnie był drewniany, następnie po pożarze w XVIII wieku powstał nowy murowany budynek. Kościół posiada układ bazylikowy oraz bogate wnętrze z XVIII wieku. W centrum znajdują się główny ołtarz w stylu rokoko, gdzie wisi obraz Matki Bożej z Dzieciątkiem Jezus. Najstarszym obiektem architektonicznym w kościele jest Pieta wykonana w stylu gotyckim.

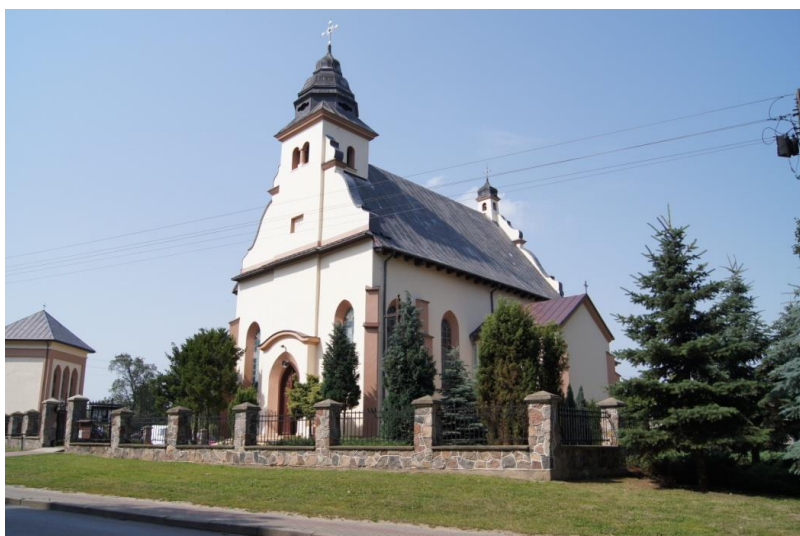

Kościół parafialny p.w. Świętej Trójcy w Cielądzu

Pierwsze informacje o kościele pochodzą z XV i XVI wiek. Według danych historycznych był to mały drewniany kościół. Na przestrzeni kolejnych lat kościół uległ kilkakrotnie zniszczeniom dopiero w połowie XIX wieku wybudowano kościół murowany.

Kościół powstał stylu neogotyckim W późniejszym czasie odbudowano gotycką wieżę. Kościół został wybudowany na planie prostokąta, jednonawowy. W centrum kościoła znajduje się ołtarz główny, natomiast po prawej stronie kaplica boczna poświęcona Matce Bożej Różańcowej. Po przeciwne stronie kaplicy znajduje się neogotycka ambona. Okna kościoła wypełnione są witrażami.

Oprócz kościoła w Cielądzu do zabytków wpisany jest również cmentarz przykościelny oraz ogrodzenie wokół całej parafii.

Cmentarz Rzymskokatolicki w Cielądzu

Cmentarz pochodzi z XIX wieku. Charakterystycznym obiektem cmentarza jest kaplica cmentarna pochodząca z XIX wieku. Kaplica wykonana jest z cegły. Znajdują się tu również zabytkowe nagrobki, w których spoczywają członkowie dawnych rodów oraz żołnierze polegli podczas II wojny światowej.

Kościół parafialny pw. Przemienienia Pańskiego w Sierzchowach (gmina Cielądz)

Kościół powstał w XVI wieku, w stylu późnogotyckim. Jest budowlą murowaną, jednonawową, orientowaną i oskarpowaną. W kościele znajdują się trójboczne zamknięte prezbiterium. Po obu stronach nawy dobudowano oskarpowane przybudówki. Wnętrze świątyni jest sklepione.

W ołtarzu głównym znajduje się płaskorzeźba Ostatniej Wieczerzy. Charakterystycznym elementem kościoła są późnogotyckie portale wykonane z piaskowca.

5.1. Zabytki zamieszczone w Gminnych Ewidencjach Zabytków:

Gmina Biała Rawska

Obiekty i obszary wpisane do rejestru zabytków

Babsk

- Aleja lipowa, 3 odcinki, II poł. XIX w. nr rejestru - 1155/423 z dn. 14.06.1974 r. aneks z dn. 05.05.1980 r.

• Ul. Lipowa

- Cmentarz grzebalny rzymsko-katolicki, I poł. XIX w. nr rejestru - 805 z dn. 20.11.1991 r.
- Cmentarz przykościelny w zespole kościoła, 1846 r. nr rejestru - 945 z dn. 19.11.1993 r.
- Cztery kaplice przy kościele par. w zespole kościoła, mur., I poł. XIX nr rejestru - 754/219 z dn. 27.12.1967 r.
- Dzwonnica par. w zespole kościoła, mur., I poł. XIX w. nr rejestru - 752/217 z dn. 27.12.1967 r.
- Kościół par. p.w. św. A. Padewskiego w zespole kościoła, mur., I poł. XIX w. nr rejestru - 256/193 z dn. 27.12.1967 r.
- Ogrodzenie kościoła par. w zespole kościoła, mur., I poł. XIX w. nr rejestru - 753/218 z dn. 27.12.1967 r.
- Plebania w zespole kościoła, nr 80 mur., I poł. XIX w. nr rejestru - 755/220 z dn. 27.12.1967 r.

• Ul. Łąkowa

- Karczma (d. zajazd), nr 15, mur., I poł. XIX w. nr rejestru - 760/225 z dn. 25.12.1967 r.

• Ul. Pałacowa

- Pałac, nr 1, mur., I poł. XIX w. 1833 r. nr rejestru - 756/221 z dn. 27.12.1967 r.
- Park podworski, nr 1, 1833 r. nr rejestru - 759/224 z dn. 27.12.1967 r.
- Wozownia, nr 1, mur., ok. 1833 nr rejestru - 758/223 z dn. 27.12.1967 r.
- Spichlerz, nr 1, mur., 1833 r. nr rejestru 757/222 z dn. 27.12.1967 r.

Miasto Biała Rawska

- Cmentarz żydowski, XVIII w. nr rejestru - 966 z dn. 30.05.1994 r.

- Linia kolejki wąskotorowej na odcinku Rogów-Rawa Mazowiecka - Biała Rawska, 1914 r. nr rejestru - 256 z dn. 31.12.1996 r.
- Układ urbanistyczny miasta Biała Rawska wraz zachowanymi zabytkowymi elementami, I poł. XVI w. nr rejestru - 767 z dn. 15.08.1986 r.
- ul. Kościuszki
 - Cmentarz rzymsko-katolicki, II poł. XVIII w. nr rejestru - 859 z dn. 03.01.1992 r.
- Plac Kościelny
 - Cmentarz przykościelny, nr 4, XIX w. nr rejestru - 978 z dn. 16.11.1994 r.
 - Dzwonnica kościoła parafialnego, nr 4, mur., 1932 r. nr rejestru - 557 z dn. 25.03.1981 r.
 - Kościół parafialny pw. św. Wojciecha, nr 4, mur., XVI w. nr rejestru - 761/227 z dn. 27.12.1967 r.
 - Założenie przykościelne: plac kościelny, dzwonnica, ogrodzenie z 3 bramami, figurka Matki Boskiej przed ogrodzeniem, plebania, nr 4, mur., I ćw. XX w. nr rejestru - 557 z dn. 25.03.1981 r.
- Ul. Wojska Polskiego
 - Dworek „zameczek”, nr 4, mur., I poł. XIX w. nr rejestru - 958/12 z dn. 25.05.1957 r.
 - Park Krajobrazowy, nr 4, I poł. XIX w. nr rejestru - 494 z dn. 16.09.1978 r.

Białogórne

- Dwór, mur., 1920-1930 nr rejestru - 614 z dn. 28.07.1983 r.
- Park podworski, koniec XVIII w. nr rejestru - 563 z dn. 20.06.1981 r.

Gołyń

- Dwór, mur., ok. 1880 r. nr rejestru - 592 z dn. 28.07.1983 r.
- Park, II poł. XIX w. nr rejestru - 493 z dn. 16.09.1978 r.

Grzymkowice

- Aleja Lipowa, ok. 1880 r. nr rejestru - 540 z dn. 05.05.1980 r.

Ossa

- Park krajobrazowy z elementami założenia regularnego, pocz. XIX w. nr rejestru - 580 z dn. 19.05.1982 r.

Podsędkowice

- Dwór, mur., 4. ćw. XIX w. nr rejestru - 925 z dn. 23.12.1992 r.
- Park, stan szczątkowy, II poł. XIX w. nr rejestru - 492 z dn. 16.09.1978 r.

Rzeczków

- Dawny dwór, mur., I poł. XIX w. nr rejestru - 601 z dn. 28.07.1983 r.
- Park podworski, stan szczątkowy, pocz. XX w. nr rejestru - 568 z dn. 20.06.1981 r.

Wola Chojnata

- Pałac, nr 4, mur., 1873 r. nr rejestru - 519 z dn. 30.01.1979 r.
- Park przypałacowy, nr 4, pocz. XIX w. nr rejestru - 490 z dn. 16.09.1978 r.
dodatkowa część parku nr rejestru - 793 z dn. 02.04.1990 r.
- Spichlerz, nr 4, mur., I poł. XIX w. nr rejestru - 779/251 z dn. 27.12.1967 r.

Obiekty zamieszczone w ewidencji zabytków

Babsk

- ul. Łąkowa
 - Cmentarz „napoleoński”, pocz. XIX w.
 - Cmentarz rosyjski, ok. 1915 r.
 - Stajnia, nr. 15, mur., I poł. XIX w. (WEZ)

Biała Rawska

- Plac Kościelny
 - Dom murowany, nr 4a, kon. XIX w. (WEZ)
 - Organistówka murowana w zespole kościoła p.w. Św. Wojciecha, nr 2b, I ćw. XX w. (WEZ)
- Plac Wolności
 - OSP d. bożnica, pocz. XIX w. przebudowa 1958 r. (WEZ)
 - Kapliczka z postacią Jezusa, przy drodze na Mszczonów, 1916 r. (WEZ)
 - Ośrodek Kultury (d. budynek straży pożarnej), lata 30. XX w. (WEZ)
- ul. Kościuszki

- Kaplica grobowa rodziny Leszczyńskich, I ćw. XX w. (WEZ)
- Kaplica grobowa rodziny Okęckich, 1887 (WEZ)
- Kaplica grobowa rodziny Okęckich(bliźniacza), 1887 (WEZ)
- ul. Mickiewicza
 - Dom drewniany, nr 15, lata 20. XX w. (WEZ)
- ul. Wojska Polskiego
 - Brama główna wjazdowa w zespole zameczku i parku, nr 4, I poł. XIX w. (WEZ)

Białogórne

- Założenie dworskie, 1920-1930 r. (WEZ)

Danków

- Kapliczka przydrożna z drewnianą rzeźbą św. Jana Nepomucena, XVIII/XIX w. (WEZ)

Franklin

- Cmentarz ewangelicki, ok. poł. XIX w.

Franopol

- Kopiec mogilny z I wojny światowej, 1915 r.
- Kopiec mogilny z I wojny światowej, 29a, 1915 r.

Marianów

- Cmentarz ewangelicki, k. XIX w.

Wola Chojnata

- Czworak murowany, nr 2, II poł. XIX w. (WEZ)

Wólka Babska

- Cmentarz napoleoński, pocz. XIX w.

Gmina Cielądz –

Obiekty i obszary wpisane do rejestru zabytków

Cielądz

- Cmentarz przykościelny, XIX w. nr rejestru - 941 z dn. 19.11.1993 r.
- Cmentarz rzymsko-katolicki (część), XIX w. nr rejestru - 807 z dn. 20.11.1991 r.
- Park (część działki skreślono), II poł. XIX w. nr rejestru - 526 z dn. 05.05.1980 r.

Mała Wieś

- Park, I poł. XIX w. nr rejestru - 762 z dn. 01.08.1985 r.

Ossowice

- Dwór, mur., XIX-XX w. nr rejestru - 551 z dn. 25.03.1981 r.
- Kapliczka, obok nr 31, mur., I ćw. XX w. nr rejestru - 555 z dn. 25.03.1981 r.
- Park, XIX-XX w. nr rejestru - 484 z dn. 16.09.1978 r.

Sierzchowy

- Cmentarz przykościelny, XVIII w. nr rejestru - 979 z dn. 16.11.1994 r.
- Dzwonnica przykościelna, drew., XVIII w. nr rejestru - 798/250 z dn. 27.12.1967 r.
- Kościół par. pw. Przemienienia Pańskiego, mur., 1983-1984 nr rejestru - 266/198 z dn. 27.12.1967 r.

Stolniki

- Aleja, XX w. nr rejestru - 584 z dn. 19.05.1982 r.

Obiekty zamieszczone w ewidencji

Cielądz

- Cmentarz rzymsko-katolicki – Kaplica cmentarna, mur., XIX w.
- Cmentarz wojenny, I wojna światowa
- Dom, nr 5, mur., 1925 r.
- Kaplica cmentarna, mur., XIX w. (WEZ)
- Kościół p.w. św. Trójcy, mur., 1856 r./ 1920 r. (WEZ)
- Ogródzenie zespołu kościoła, mur., II poł. XIX w. (WEZ)

Grabice

- Budynek straży, nr 41, drew., XX w. (WEZ)

- Kapliczka, obok nr. 30, mur., XIX/XX w. (WEZ)
- Kapliczka, obok nr. 33, mur., XIX/XX w.
- Kapliczka, mur., 1920 r.

Komorów

- Kapliczka, mur., 1930 r.

Kuczyna

- Dom, nr 4, drew., 1928 r. (WEZ)
- Kapliczka, przy dawnej szkole, mur., 1928 r.

Łaszczyn

- Dom, nr 10 (w zagrodzie nr 10), drew., 1930 r.
- Kapliczka, mur., 1920 r.

Mroczkowice

- Kopiec mogilny, I wojna światowa

Niemgłowy

- Dom, nr 23, drew., 1920 r.
- Dom, nr 45, drew., 1920 r.
- Kapliczka, obok nr 1, mur., k. XIX w.

Ossowice

- Budynek biurowy w zespole cegielni, nr 99, 1910-1920 r. (WEZ)
- Budynek zasilacz w zespole cegielni, nr 99, mur., 1910-1920 r.
- Założenie cegielni, nr 99, I ćw. XX w. (WEZ)

Sanogoszcz

- Młyn, drew., 1914-1927 r.

Sierzchowy

- Cmentarz grzebalny, XX w.
- Dom, nr 4, drew., 1932 r.

- Dom, nr 81, mur., 1900 r.

Stolniki

- Aleja, XX w.
- Kapliczka, przy drodze Stolniki-Kuczyzna, mur., 1903 r.
- Park dworski, I poł. XIX w.

Wylezinek

- Kapliczka, mur., 1929 r.

Gmina Rawa Mazowiecka

Obiekty i obszary wpisane do rejestru zabytków

- Kolejka wąskotorowa linii Rogów-Biała Rawska, pocz. XX w. nr rejestru - 1000 z dn. 31.12.1996 r.

Boguszyce

- Cmentarz przykościelny, XVI w. nr rejestru - 991 z dn. 01.03.1995 r.
- Dzwonnica przy kościele par. pw. św. Stanisława, nr 14, mur., XVIII w. nr rejestru - 762/226 z dn. 27.12.1967 r.
- Kościół par. pw. św. Stanisława, nr 14, mur., XVI w. nr rejestru - 258/195 z dn. 27.12.1967 r.

Byliny Stare

- Dwór, nr 30, mur., poł. XIX w. nr rejestru - 514 z dn. 08.11.1978 r.
- Spichlerz, nr 30, drew., II poł. XIX w. nr rejestru - 514 z dn. 08.11.1978 r.

Konopnica

- Aleja Konopnicka, po 1866 r. nr rejestru - 559 z dn. 20.06.1981 r.
- Aleja Konopnica-Żydomice, II poł. XIX w. nr rejestru - 539 z dn. 05.05.1980 r.
- Park dworski, strefa ekologiczna, II poł. XIX w. nr rejestru - 479 z dn. 16.09.1978 r.

Kurzeszyn

- Cmentarz rzymsko-katolicki(część), pocz. XVI w. nr rejestru - 880 z dn. 10.04.1992 r.
- Grodzisko pierścieniowe, XIV w. nr rejestru - 759 z dn. 30.07.1984 r.
- Kościół par. pw. NMP Królowej Polski, nr 3, mur., XX w. nr rejestru - 512 z dn. 08.11.1978 r.
- Plebania, nr 3, mur., XX w. nr rejestru - 512 z dn. 08.11.1978 r.

Podlas

- Kapliczka, drew., 1934 r. nr rejestru - 554/81 z dn. 25.03.1981 r.

Rossocha

- Pałac, nr 1A, mur., pocz. XX w. nr rejestru - 466 z dn. 11.10.1977 r.
- Park, 1912 r. nr rejestru - 480 z dn. 16.09.1978 r.

Wilkowice

- Dwór, nr 88, mur., poł. XIX w. nr rejestru - 594 z dn. 28.07.1983 r.
- Park dworski, poł. XIX w. nr rejestru - 481 z dn. 16.09.1978 r.

Obiekty i obszary zamieszczone w ewidencji zabytków

Boguszyce

- Młyn, mur., XX w.
- Ogródzenie kościoła, mur., pocz. XX w. (1900 r.) (WEZ)
- Plebania, mur., XX w. (WEZ)
- Spichlerz, drew.-mur., I poł. XX w. (WEZ)
- Zespół dworski – dwór, drew.-mur., XIX w. (WEZ)

Byliny Stare

- Kapliczka, mur., XVIII w. (WEZ)

Chrusty

- Dom, nr 31, drew., I poł. XX w. (1930 r.)

Dziurdzioły

- Dom, nr 26, drew., I poł. XX w.
- Dom, nr 36, drew., I poł. XX w. (1929 r.)
- Obora, nr 25, mur., I poł. XX w. (1920 r.)

Gaj

- Dom, nr 1, mur., pocz. XX w. (1919 r.)

Konopnica

- Kapliczka, mur., I poł. XX w-1908

Księża Wola

- Dom, nr 3, drew., I poł. XX w. (1920 r.)
- Kapliczka, mur., I poł. XX w. (1911 r.)

Kurzeszyn

- Dom, nr 44, mur., pocz. XX w.
- Kapliczka, mur., I poł. XIX (1832 r.)
- Kapliczka, mur., k. XIX w.
- Kapliczka, mur., k. XIX w.

Niwna

- Budynek komunalny (d. szkoła), mur., I poł. XX w. (1920 r.)
- Dwór w zespole dworskim, drew. -mur., ok. 1925 r.
- Oficyna drewniana w zespole dworskim, drew., 1925 r.
- Pozostałości parku dworskiego, pocz. XX w.
- Spichlerz w zespole dworskim, drew. -mur., 1920 r.
- Zespół dworski, lata 20. XX w. (nie ma karty w GEZ, ale się na zespół powołują w innych karatach)

Pokrzywa

- Dom, nr 22, mur., 1919 r.
- Pozostałości zespołu dworskiego i parku krajobrazowego, XIX w.
- Pozostałości czworaków w zespole dworskim
- Pozostałość parku krajobrazowego w zespole dworskim, XIX w.

- Spichlerz w pozostałościach zespołu dworskiego, mur., 1900 r.

Pukinin

- Szkoła, mur., 1920 r.

Rossocha

- Brama wjazdowa w zespole pałacowym, nr 1ZA, mur., 1912 r.
- Zespół pałacowy(?)
- Czworak w pozostałościach zespołu dworskiego, drew. -mur., pocz. XX w.

Soszyce

- Kapliczka, drew., pocz. XX w.

Stara Wojska

- Dom, nr 34, mur., 1926 r.
- Kapliczka, mur., 1900 r.

Wałowice

- Magazyn GZd/sOKIS i stacja uzdatniania wody, drew. -mur., I poł. XX w.

Wilkowice

- Brama wjazdowa, nr 78, mur., ok. 1870 r. (WEZ)
- Kapliczka, mur., 1908 r.

Wołucza

- Kapliczka, mur., poł. XIX w.
- Kapliczka, mur., pocz. XX w.

Zarzeczce

- Cmentarz rzymsko katolicki, poł. XIX w.

Zawady

- Dom, nr 6, drew., 1920 r.
- Dom, nr 7, drew., 1910 r.

- Dom, nr9, drew., 1920 r.
- Obora, nr 7, mur., 1925 r.

Zielone

- Dom i stodoła, drew., I poł. XX w.

Miasto Rawa Mazowiecka

Obiekty i tereny wpisane do rejestru zabytków:

- Cmentarz wielowyznaniowy, ok. 1820 r. nr 806 z dn. 20.11.1991
- Cmentarz żydowski, przed 1775 r. nr 872 z dn. 30.03.1992
- Most na rzece Rawce, 1925-1950 r. nr 1000 z dn. 31.12.1996
- Park miejski, poł. XIX w. nr 478 z dn. 16.09.1978
- Strefa ścisłej ochrony konserwatorskiej Starego Miasta XIII w. nr 800 z dn. 04.10.1991
- Pl. Piłsudskiego
 - Dawne kolegium jezuickie, klasztor, nr 9, mur., I poł. XVII (fundamenty 1613 r.) nr 780/234 z dn. 27.12.1967
 - Dzwonnica przy kościele par. pw. Niepokalanego Poczęcia, nr 9, mur., XVIII/XIX w. nr 779/233 z dn. 27.12.1967
 - Kamienica, nr 10, mur., 1827 r. nr 789/243 z dn. 1967
 - Kamienica, nr 11, mur., 1827 r. nr 790/244 z dn. 27.12.1967
 - Kamienica, nr 12, mur., 1825-1827 r. nr 791/245 z dn. 27.12.1967
 - Kamienica, nr 14, mur., 1825-1827 r. nr 792/246 z dn. 27.12.1967
 - Kamienica, nr 15(d.16), mur., 1825-1827 r. nr 793/245 z dn. 27.12.1967
 - Kamienica, nr 16(d.17), mur., 1825-1827 r. nr 271/201 z dn. 27.12.1967
 - Kościół par. p.w. Niepokalanego Poczęcia (d. jezuitów), nr 9, mur., I poł. XVII w. (fundamenty 1613 r.) nr 777/232 z dn. 27.12.1967
 - Ratusz, nr 5, mur., I poł. XIX w. nr 785/239 z dn. 27.12.1967
 - Trzy kamienice – Urząd Miasta, nr 4/4a/4b, mur., 1827 r. nr 786/240, 787/241, 788/242 z dn. 27.12.1967
- Pl. Wolności
 - Dom mieszkalny, nr 6, mur., przed 1817 (elewacja 1827) nr 795/249 z dn. 27.12.1967
- Ul. Armii Krajowej

- Pozostałości pałacyku cesarskiego, Komisja Obwodowa nr 1, mur., 1827 r. nr 272/202 z dn. 27.12.1967
- Ul. Kolejowa
 - Dworzec kolejowy, nr 10, mur., 1917 r. nr 1000 z dn. 31.12.1996
 - Rogowska kolej dojazdowa, 1914-1917 r. nr 1000 z dn. 31.12.1996
- Ul. Kościuszki
 - Szkoła podstawowa nr 1, nr 19, mur., 1922-1937 r. nr 916 z dn. 22.11.1992
- Ul. Łowicka
 - Muzeum Ziemi Rawskiej, nr 26, mur., 1930-1933 r. nr 631 z dn. 29.09.1983
- Ul. Mickiewicza
 - Jatki, nr 11, mur., XIX w. nr 270/200 z dn. 27.12.1967
- Ul. Miła
 - Brama wjazdowa, nr 4, mur., I ćw. XX w. nr 913 z dn. 04.12.1992
 - Dom ogrodnika, nr 4, mur., 1910 r. nr 913 z dn. 04.12.1992
 - Willa, nr 4, mur., 1910-1924 r. nr 913 z dn. 04.12.1992
- Ul. 1 Maja
 - Dworek, nr 55, mur., k. XIX w. nr 789 z dn. 07.02.1989
- Ul. Słowackiego
 - Dworek, nr 44(d. 14), mur., 1770 r. nr 601/1009 z dn. 09.06.1954
 - Młyn gospodarczy, nr 76, mur., 1918-1919 r. nr 886 z dn. 04.12.1992
- Ul. Skorupki
 - Klasztor o.o. Pasjonatów, nr 3, mur., I poł. XIX(po 1817 r.) nr 782/236 z dn. 27.12.1967
 - Kościół p.w. WNMP o.o. Pasjonistów parafii p.w. Św. Pawła od Krzyża, nr 3, mur., 1790 r. nr 781/235 z dn. 27.12.1967
- Ul. Warszawska
 - Kamienica, nr 8, mur., 1890 r. nr 769 z dn. 25.08.1986
 - Kościół ewangelicki, nr 12, mur., XVII/XIX w. nr 783/237 z dn. 27.12.1967
- Ul. Zamkowa
 - Zamek książąt mazowieckich, nr 3, mur., 1355/1370 r. nr 784/238 z dn. 27.12.1967

Pozostałe zabytki zamieszczone w Gminnej ewidencji zabytków Miasta Rawa Mazowiecka

- Pl. Piłsudskiego

- Cmentarz przykościelny Niepokalanego Poczęcia, nr 9, 1613 r.
- Kamienica, nr 1, mur., 1825-1827 r. (WEZ)
- Kamienica, nr 2, mur., 1825-1827 (WEZ)
- Kamienica, nr 3, mur., 1825-1827 (WEZ)
- Kamienica, nr 13/13A, mur., 1825-1827 r. (WEZ)
- Pl. Wolności
 - Budynek straży pożarnej, nr 4, mur., 1930 r. (WEŻ)
 - Dom, nr 3, mur., 1827-1829 r. (WEZ)
 - Dom, nr 11, mur., I ćw. XX w. (WEZ)
- Ul. Jerozolimska
 - Austeria, nr 30, mur., 1833 r. (WEZ)
- Ul. Katowicka
 - Kaplica znalezienia św. Krzyża, mur., XIX w. (WEZ)
- Ul. Kilińskiego
 - Dom, nr 4, mur., I ćw. XX w. (WEZ)
- Ul. Kościuszki
 - Dom, nr 3, mur., k. XIX w. (WEZ)
 - Dom, nr 4, mur., k. XIX w. (WEZ)
 - Dom, nr 14, mur., ok. 1930 r. (WEZ)
- Ul. Krakowska
 - Dom, nr 6, mur., XIX/XX w. (WEZ)
 - Dom, nr 7, mur., k. XIX w. (WEZ)
- Ul. Łowicka
 - Dom, nr 4, mur., k. XIX w. (WEZ)
 - Dom, nr 10, mur., 1888 r. (WEZ)
 - Dom, nr 14, mur., 1900 r. (WEZ)
- Ul. Mazowiecka
 - Dom, nr 2, mur., I ćw. XX w. (WEZ)
- Ul. Mickiewicza
 - Dom, nr 18, mur., 1932 r. (WEZ)
 - Dom, nr 24, mur., k. XIX w. (WEZ)
- Ul. 1 Maja
 - Kaplica p.w. św. Rocha, nr 5, mur., XIX w. (WEZ)
- Ul. Reymonta

- Kapliczka, nr 11, mur., XIX w. (WEZ)
- Ul. Skierniewicka
 - Dom, nr 1, mur., 1891 r. (WEZ)
 - Dom, nr 7, drew., I ćw. XX w.
- Ul. Słowackiego,
 - Dom, nr 9, mur., I ćw. XX w. (WEZ)
 - Dom, nr 74(d. 31), mur., 1911 r. (WEZ)
- Ul. Skorupki
 - Cmentarz przykościelny o.o. Pasjonistów, nr 3, mur., poł. XIV w.
- Ul. Tomaszowska
 - Dom, nr 4, mur., I ćw. XX w. (WEZ)
 - Kaplica Cmentarna p.w. Św. Elżbiety, nr 29, mur., II poł. XIX w.
- Ul. Warszawska
 - Cmentarz przykościelny ewangelicko-augsburskim, nr 12, mur., XIV w.
 - Dom, nr 3, mur., po 1825 r. (WEZ)
 - Dom, nr 10, mur., k. XIX w. (WEZ)
 - Dom, nr 15, mur., k. XIX w. (WEZ)
 - Szpital obwodowy, nr 14, mur., 1828-1830 r. (WEZ)
 - Zespół kościoła szpitalnego, nr 12, mur., XVI w. (WEZ)
- Ul. Wyszńskiego
 - Dom, nr 1, mur., k. XIX w. (WEZ)
 - Dom, nr 2, mur., k. XIX w. (WEZ)
 - Dom, nr 3, mur., k. XIX w. (WEZ)
- Ul. Zamkowa Wola
 - Dom, nr 5, mur., 1930 r. (WEZ)
 - Kapliczka, mur., pocz. XX w. (WEZ)

Gmina Regnów

Obiekty i obszary wpisane do rejestru zabytków

Regnów

- Cmentarz przykościelny, XIV w., nr rejestru - 940A z dn. 19.11.1993 r.
- Cmentarz rzymsko-katolicki, II poł. XIX w., nr rejestru - 899A z dn. 22.12.1922 r.

- Kościół par. rzym.-kat. pw. Nawiedzenia NMP, 1764 r. nr rejestru -265/197 z dn. 27.12.1967 r.

Rylsk (d. Rylsk Mały)

- Dwór, nr 68, ok. 1893 r., nr rejestru - 619/A z dn. 28.07.1983 r.

Rylsk Duży

- Dwór, nr. 42, lata 90. XIX w., nr rejestru - 552/A z dn. 25.03.1981 r.
- Obora w założeniu dworskim, nr. 42, lata 90. XIX w., nr rejestru - 553/A z dn. 25.03.1981 r.
- Park nr. 42, XIX/XX w., nr rejestru - 579/A z dn. 19.05.1982 r.

Obiekty i obszary ujęte w ewidencji zabytków

Annosław

- Cmentarz ewangelicki, nr 44-24a, ok. poł. XIX w.

Regnów/Sowidół

- Cmentarz rzymsko-katolicki, I poł. XX w.

Regnów

- Cmentarz przykościelny, XIV w.
- Cmentarz rzymsko-katolicki, II poł. XIX w.
- Kościół parafialny rzym.-kat. pw. Nawiedzenia NMP

Rylsk (d. Rylsk Mały)

- Budynek murowany gorzelni właściwej tzw. Sala aparaturowa, nr 28, I ćw. XX w.
- Budynek murowany i biura gorzelni, I ćw. XX w.
- Budynek murowany magazynu spirytusowego, nr 28, I ćw. XX w.
- Dwór, nr 68, XIX w.
- Kapliczka przydrożna, ok. 1910-1912 r.
- Zespół gorzelni, nr 28, I ćw. XX w.

Rylsk Duży

- Dwór, nr 42, lata 90. XIX w.
- Obora w założeniu dworskim, nr 42, lata 90. XIX w.
- Park przydworski, nr 42, XIX/XX w.

Gmina Sadkowice

Obiekty i obszary wpisane do rejestru zabytków

Bujały

- Dwór, nr 8, mur., pocz. XIX w. nr rejestru - 590/A z dn. 28.07.1983 r.
- Park wraz z aleją dojazdową, nr 8, XIX w. nr rejestru - 573/A z dn. 20.06.1981 r.

Jajkowice

- Dwór, nr 63, mur., pocz. XX w. nr rejestru - 609 z dn. 28.07.1983 r.
- Park, nr 63, poł. XIX w. nr rejestru - 570 z dn. 20.06.1981 r.

Kaleń

- Pałac, nr 92, mur., ok. 1859 r. nr rejestru - 260/196 z dn. 27.12.1967 r.
- Park pałacowy, nr 92, poł. XIX w. nr rejestru - 768/228 z dn. 27.12.1967 r.
- Spichlerz, nr 91, mur., pocz. XIX w. nr rejestru - 769/229 z dn. 27.12.1967 r.

Lewin

- Cmentarz przykościelny, drew., pocz. XIV w. nr rejestru - 981/A z dn. 16.11.1994 r.
- Dzwonnica przykościelna, nr 38, drew., XVIII w. nr rejestru - 771/231 z dn. 27.12.1967 r.
- Kościół św. Stanisława Męczennika, nr 38, drew., XVII w. nr rejestru - 770/230 z dn. 27.12.1967 r.

Lubania

- Cmentarz przykościelny, poł. XV w. nr rejestru - 977/A z dn. 19.10.1994 r.
- Cmentarz stary grzebalny (ob. rzymsko-katolicki), I poł. XIX w. nr rejestru - 810/A z dn. 22.11.1991 r.
- Kaplica cmentarna, k. XIX w. nr rejestru - 516/A z dn. 30.01.1979 r.

- Kościół pw. Przemienienia Pańskiego, nr 24, mur., 1887 r. nr rejestru - 517/A z dn. 30.01.1979 r.
- Plebania, nr 24, mur., 1888 r. nr rejestru - 517/A z dn. 30.01.1979 r.

Paprotnia

- Dwór, nr 33, mur., ok. 1820 r. nr rejestru - 603 z dn. 28.07.1983 r.
- Park, nr 33, pocz. XX w. nr rejestru - 574 z dn. 20.06.1981 r.

Sadkowice

- Cmentarz grzebalny
(ob. rzymsko-katolicki), ok. poł. XIX w. nr rejestru - 857 z dn. 03.01.1992 r.
- Cmentarz przykościelny, XVI w. nr rejestru - 982/A z dn. 17.11.1994 r.
- Dwór, nr 115, mur., XVIII w. nr rejestru - 726-XI-45/1005 z dn. 13.11.1956 r.
- Dzwonnica przykościelna, nr 45, mur., 1855-1891 r. nr rejestru - 556/A z dn. 25.03.1981 r.
- Kościół pw. 10 000 Rycerzy, nr 45, mur., rozp. bud. 1855 r./ konsekracja 1891 r. nr rejestru - 556/A z dn. 25.03.1981
- Park, nr 115, ok. 1887 r. nr rejestru - 726 z dn. 01.06.1984

Zabłocie

- Dwór, nr 24, mur., 1890 r. nr rejestru - 589 dn. 28.07.1983
- Park, nr 24, k. XIX w. nr rejestru - 528 z dn. 05.05.1980

Obiekty i obszary ujęte w ewidencji zabytków

Celinów

- Dom, nr 10, mur., ok. 1908 r.

Gacpary

- Kapliczka, mur., k. XIX w.

Gogolin

- Kapliczka, mur., ok. 1930 r.
- Kapliczka, mur., III ćw. XIX w.

Kaleń

- Dom, nr 30, mur., pocz. XX w.
- Kapliczka, mur., I ćw. XX w.
- Kapliczka przy pałacu, mur., I ćw. XX w.
- Obora, nr 91, mur., ok. 1820

Kłopotczyn

- Dom, nr 8, drew., 1931 r.

Lewin

- Cmentarz rzymsko-katolicki (d. grzebalny), ok. 1928 r.
- Dom, nr 20, mur., k. XIX w.
- Kapliczka, mur., ok. 1920 r.
- Kapliczka, mur., 1949 r.
- Plebania, nr 38, mur., 1928 r. (WEZ)

Lipna

- Kapliczka, mur., ok. 1920 r.
- Kapliczka, mur., lata 30. XX w.

Lubania

- Bank (d. szkoła), nr 49, ok. 1920 r.
- Budynek OSP nr 65, mur., ok. 1920 r.
- Budynek usługowy (d. punkt skupu mleka), mur., ok. 1920 r.
- Dom, nr 9, drew., ok. 1920 r.
- Dom, nr 20, mur., 1920 r.
- Dom, nr 21, mur., 1925 r.
- Cmentarz nowy grzebalny (ob. rzymsko-katolicki), I poł. XX w.
- Kapliczka, mur., ok. 1920 r.

Nowe Sadkowice

- Dom, nr 25, drew., ok. 1920 r.
- Dom, nr 26, drew., ok. 1920 r.
- Kapliczka, nr 26, mur., ok. 1920 r.

Olszowa Wola

- Kapliczka, mur., lata 30. XX w.
- Kapliczka, mur., pocz. XX w.
- Kapliczka, mur., I ćw. XX w.

Paprotnia

- Kapliczka, mur., ok. 1870 r.

Przyłuski

- Budynek gospodarczy, nr 21, mur., ok. 1930 r.
- Dom, nr 21, mur., 1921 r.

Rzymiec

- Dom, nr 15, drew., ok. 1920 r.

Sadkowice

- Budynek gospodarczy, nr 74, mur., I ćw. XX w.
- Budynek gospodarczy, nr 118, mur., ok. 1930 r.
- Kapliczka, mur., ok. 1930 r.
- Dom (d. szkoła), nr 17, mur., ok. 1850 r.
- Dom, nr 74, drew., ok. 1930 r.

Trębaczew

- Dom, nr 41, drew., ok. 1920 r.
- Gorzelnia, mur., 1902 r.
- Kapliczka, mur., ok. 1920 r.
- Kapliczka, mur., pocz. XX w.

Turowice

- Dom, nr 15, drew., I ćw. XX w.

Władysławów

- Dom, nr 6, mur., ok. 1920 r.
- Kapliczka, mur., 1936 r.

- Kapliczka, mur., lata 30. XX w.

Zabłocie

- Spichlerz, nr 24, mur., ok. 1920 r. (WEZ)

Żelazna

- Dom, nr 1, mur., ok. 1930 r.

5.2. Miejsca pamięci Powiatu Rawskiego

Szwejki Wielkie Nowe (Nowe Szwejki)

W dniu 26 listopada 1944 r. w miejscowości Szwejki Wielkie Nowe (Nowe Szwejki) rozegrała się bitwa Oddziału Leśnego Armii Krajowej „Dzik” z okupantem hitlerowskim.

W 1944 r. oddział partyzancki AK „Dzik” składał się z dwóch ugrupowań. Pierwsze, dowodzone przez por. Henryka Sieczkowskiego (ps. „Władysław”), działało na południe od Białej Rawskiej, drugie – na czele z por. Stanisławem Sawickim (ps. „Lerman”) na północny – zachód od miasta. Działalność tych grup była szczególnie znacząca. Miały one na swoim koncie szereg udanych akcji, jak np. rozbięcie oddziału Wermachtu we wsi Rosławowice w dniu 16 lipca 1944 r., atak na niemiecki transport w sierpniu 1944 r., rozbrojenie niemieckiego oddziału w Sadkowicach w październiku 1944 r.

Niemcy postanowili za wszelką cenę zlikwidować oddział „Dzik”.

W drugiej połowie (w dniach 24-25) listopada grupa ponad 20 partyzantów stacjonowała w Konstancyńowie (u Jana Tkaczyka). Wieczorem przeszli do wsi Szwejki Wielkie Nowe i zatrzymali się u Jana Biedrzyckiego na tzw. Górce.

W niedzielę, 26 listopada 1944 r. do Konstancyńowa przyjechał batalion Niemców i własowców, ściągniętych z Rawy Mazowieckiej i Tomaszowa Mazowieckiego, zaalarmowany wzmożonymi ruchami partyzantów, w poszukiwaniu „polnische banditen”. Tam hitlerowcy znaleźli dwóch rannych partyzantów i wpadli na ślad oddziału „Dzik”. Około godziny 11-tej przeszukując zagrodę Jana Biedrzyckiego w Szwejkach odkryli obecność akowców. Niemcy otoczyli gospodarstwo, w której znajdowało się ponad 20 partyzantów. Nierówna walka trwała kilkanaście godzin i zakończyła się dopiero nad ranem. W bitwie tej poległo 22 partyzantów, właściciel zagrody i chroniąca się tam kobieta z dzieckiem, których na polecenie Niemców zakopano za stodołą, a po wojnie

ekshumowano i pochowano na cmentarzu w Rawie Mazowieckiej. Straty niemieckie to około 70 hitlerowców.

Spośród 25 pochowanych udało się ustalić dane personalne tylko niektórych:

1. pptw. „Władysław” (Henryk Sieczkowski) - I. 25
2. Stanisław Gomółka (ps. nie ustalony) - I. 18
3. kpr. „Krakowiak” (Stanisław Wojtyło) -I. 23
4. „Kogut” (Marian Zaborowski)
5. pchor. „Skrzetuski” (Zenon Lauks) -I. 24
6. Eugeniusz Brzeski (ps. nie ustalony) - I. 25
7. Jerzy Kincel (ps. nie ustalony)
8. Leonard Sawicki (ps. nie ustalony)
9. ppor. „Kolka” (Józef Piekarski) - był na inspekcji
10. st. strz. „Sęp” (Józef Adamczyk)
11. „Kruk” (Aleksander Duda)
12. „Dąb” (nazwisko nie ustalone) - z Rawy Mazowieckiej
13. „Skorpion” (Janusz Przepałowski)
14. „Bąk” (nazwisko nie ustalone)

Dziś miejsce bitwy upamiętnia postawiony w latach 80-tych pomnik.

Co roku w rocznicę bitwy organizowana jest pod pomnikiem uroczystość, upamiętniająca to tragiczne zdarzenie.

Wincenty Witos - tablica pamiątkowa

Wincenty Witos (ur. 22 stycznia 1874 roku w Wierzchosławicach koło Tarnowa, zm. 31 października 1945 roku w Krakowie) – wybitny działacz ruchu ludowego, polityk, publicysta i trzykrotny premier Rzeczypospolitej Polskiej. Uważany jest za jednego z najważniejszych przywódców polskiego chłopstwa i symbol walki o prawa ludu wiejskiego.

Pochodził z ubogiej rodziny chłopskiej. Od młodych lat interesował się sprawami społecznymi i narodowymi. Samouk, mimo braku formalnego wykształcenia, zyskał uznanie wśród mieszkańców rodzinnej wsi jako człowiek uczciwy i zaangażowany. W młodości

działał w lokalnych organizacjach chłopskich, a w 1895 roku wstąpił do Stronnictwa Ludowego, które później przekształciło się w Polskie Stronnictwo Ludowe (PSL).

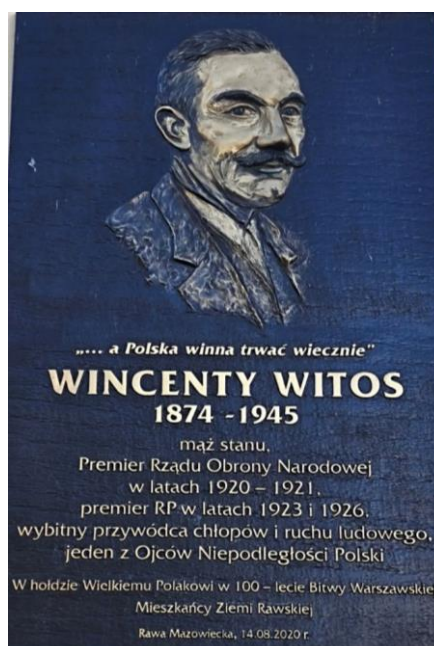
Przed I wojną światową był posłem do Sejmu Krajowego w Galicji i parlamentu austriackiego, gdzie bronił interesów włościan i dążył do poprawy warunków życia ludności wiejskiej. Po odzyskaniu niepodległości w 1918 roku stał się jednym z liderów polskiego ruchu ludowego.

W 1920 roku, w obliczu zagrożenia ze strony bolszewików, stanął na czele Rządu Obrony Narodowej, apelując o jedność i obronę państwa. Jego przemówienia do narodu miały ogromny wpływ na mobilizację społeczeństwa. Później jeszcze dwukrotnie obejmował stanowisko premiera – w latach 1923 i 1926. W swoich rządach dążył do reformy rolnej, poprawy sytuacji wsi i wzmocnienia demokracji.

Po przewrocie majowym w 1926 roku Witos znalazł się w opozycji wobec rządów sanacji. W 1930 roku został aresztowany i skazany w tzw. procesie brzeskim na 1,5 roku więzienia za rzekome przygotowania do zamachu stanu. Po odbyciu kary przebywał na emigracji w Czechosłowacji, skąd wrócił dopiero po wybuchu II wojny światowej.

W czasie okupacji był więziony przez Niemców, lecz nie podjął współpracy z okupantem. Po wojnie, schorowany, osiadł w Krakowie, gdzie zmarł 31 października 1945 roku.

Wincenty Witos zapisał się w historii Polski jako niezłomny obrońca wsi, demokracji i niepodległości, człowiek prostego pochodzenia, który dzięki pracy, odwadze i wierze w sprawiedliwość społeczną stał się jednym z najwybitniejszych polskich mężów stanu XX wieku.

Ignacy Jan Paderewski - tablica pamiątkowa

Ignacy Jan Paderewski (ur. 6 listopada 1860 roku w Kuryłówce na Podolu, zm. 29 czerwca 1941 roku w Nowym Jorku) – polski pianista, kompozytor, polityk, dyplomata i mąż stanu, jeden z najwybitniejszych Polaków przełomu XIX i XX wieku. Słynął nie tylko z wielkiego talentu muzycznego, ale również z działalności patriotycznej i politycznej, która przyczyniła się do odzyskania przez Polskę niepodległości.

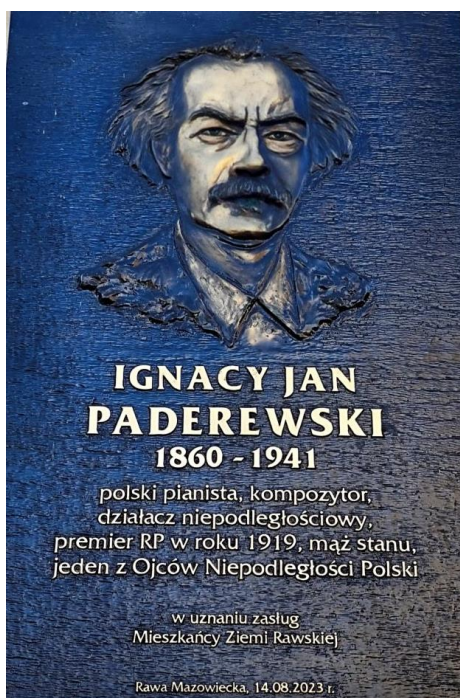
Pochodził ze szlacheckiej rodziny o tradycjach patriotycznych. Od najmłodszych lat przejawiał niezwykle zdolności muzyczne. Uczył się w Instytucie Muzycznym w Warszawie, następnie doskonalił swoje umiejętności w Berlinie i Wiedniu. Jego błyskotliwa kariera pianistyczna rozpoczęła się w latach 80. XIX wieku – Paderewski szybko zdobył światową sławę, koncertując w Europie i Ameryce. Występował w najslynniejszych salach koncertowych świata, a jego gra zachwycała publiczność i krytyków. Dzięki popularności i majątkowi, jaki zdobył jako wirtuoz fortepianu, mógł zaangażować się w działalność społeczną i patriotyczną. W czasie I wojny światowej wykorzystał swoją sławę, by propagować sprawę polską w krajach zachodnich. Współpracował z Romanem Dmowskim i Komitetem Narodowym Polskim w Paryżu. Utrzymywał również bliskie kontakty z prezydentem Stanów Zjednoczonych, Woodrowem Wilsonem, który dzięki jego staraniom włączył postulat niepodległości Polski do słynnych Czternastu punktów Wilsona.

Po odzyskaniu niepodległości w 1918 roku Paderewski przybył do Polski i został entuzjastycznie przyjęty przez społeczeństwo. W styczniu 1919 roku objął stanowisko premiera i ministra spraw zagranicznych. Kierował polską delegacją na konferencji pokojowej w Wersalu, gdzie podpisał traktat kończący I wojnę światową – dokument, który potwierdzał odrodzenie państwa polskiego.

Wkrótce jednak, zmęczony polityką i konfliktami wewnętrznymi, zrezygnował z funkcji i powrócił do działalności artystycznej. Nadal jednak interesował się losem ojczyzny – w okresie międzywojennym wielokrotnie zabierał głos w obronie demokracji i praw człowieka. Po wybuchu II wojny światowej udał się na emigrację do Szwajcarii, a następnie do Stanów Zjednoczonych, gdzie działał na rzecz sprawy polskiej i wspierał rząd emigracyjny. Zmarł 29 czerwca 1941 roku w Nowym Jorku. Pochowany został początkowo w Stanach Zjednoczonych, a w 1992 roku jego prochy sprowadzono do Polski i złożono w krypcie Archikatedry św. Jana w Warszawie.

Ignacy Jan Paderewski pozostaje symbolem połączenia wielkiego talentu artystycznego z patriotyzmem i służbą ojczyźnie. Był człowiekiem, który dzięki muzyce

zdobył serca ludzi na całym świecie, a swoją sławę wykorzystał, by przypomnieć światu o Polsce i jej prawie do wolności.

Bracia Świderscy żołnierze Armii Krajowej - tablica pamiątkowa

Bracia Świderscy – żołnierze Armii Krajowej polegli w walce z Niemcami (28 marca 1942 r.)

W czasie II wojny światowej na terenie okupowanej Polski działały liczne oddziały Armii Krajowej (AK) – największej organizacji podziemnej w okupowanej Europie. Ich celem była walka z niemieckim okupantem oraz przygotowanie kraju do przyszłego powstania zbrojnego.

Wśród żołnierzy konspiracji znaleźli się bracia porucznik Zdzisław Świderski i Jerzy Świderski pochodzący z ziemi rawskiej. Należeli do lokalnych struktur Armii Krajowej i brali udział w akcjach sabotażowych oraz dywersyjnych przeciwko Niemcom.

Dnia 28 marca 1942 roku podczas jednej z takich akcji doszło do walki z niemiecką żandarmerią.

W starciu obaj bracia zginęli, wykazując się odwagą i niezłomnością. Miejsce, w którym stoi dziś tablica pamiątkowa, upamiętnia punkt, w którym poległ Jerzy Świderski – żołnierz Armii Krajowej, oddając życie za wolność ojczyzny.

Tablica umieszczona na kamieniu nosi znak Polski Walczącej i napis: „Na wieczną pamięć żołnierzom Armii Krajowej braciom por. Zdzisławowi i Jerzemu Świderskim poległym 28 marca 1942 r. w walce z niemiecką żandarmerią.”

Upamiętnienie to przypomina o bohaterstwie, braterskiej więzi i ofierze życia, jaką lokalni żołnierze AK złożyli w walce z okupantem niemieckim.

Powstanie Styczniowe - tablica pamiątkowa

Zdobycie Rawy Mazowieckiej przez powstańców styczniowych (4 lutego 1863 r.)

W czasie Powstania Styczniowego, które wybuchło 22 stycznia 1863 roku przeciwko rosyjskiemu zaborcy, w wielu miejscowościach Królestwa Polskiego dochodziło do walk i potyczek z wojskami carskimi. Jednym z takich wydarzeń był atak na Rawę Mazowiecką przeprowadzony przez oddział powstańczy dowodzony przez pułkownika Antoniego Jeziorańskiego.

W nocy z 3 na 4 lutego 1863 roku powstańcy, liczący kilkuset ochotników, uderzyli na stacjonujący w Rawie garnizon rosyjski. Ich celem było zdobycie miasta oraz zniszczenie koszar, w których przebywały wojska carskie. Atak zakończył się zdobyciem Rawy – powstańcy opanowali miasto i spalili koszar rosyjskie, co miało duże znaczenie symboliczne i moralne. Wydarzenie to pokazało, że mimo trudnej sytuacji militarnej i przewagi Rosjan, Polacy potrafili skutecznie uderzyć i zdobyć strategiczne punkty.

Po akcji oddział Jeziorańskiego wycofał się z miasta, unikając większych strat. Choć sukces był krótkotrwały, zwycięstwo w Rawie Mazowieckiej stało się jednym z bardziej znanych epizodów powstania na ziemi rawskiej i w rejonie Mazowsza.

5.3. Obszary chronionego krajobrazu

Na terenie powiatu – w gminie Rawa Mazowiecka – leży tylko część obszaru chronionego krajobrazu „Górnej Rawki”, którego powierzchnia całkowita wynosi 8300 ha. Ponadto znajduje się 8,8 ha użytków ekologicznych, tj. obszarów zasługujących na ochronę, mających znaczenie dla zachowania unikatowych zasobów genowych i typów środowisk, np. naturalne zbiorniki wodne, śródpolne i śródleśne „oczka wodne”, kępy drzew i krzewów, bagna, wydmy, starorzecza itp.

Pomniki przyrody żywej i nieożywionej

Na terenie Powiatu Rawskiego znajduje się 129 pomników przyrody, z tego: 7 znajduje się w mieście Rawa Mazowiecka, 9 w gminie Rawa Mazowiecka, 6 w gminie Cielądz, 6 w gminie Regnów, 54 w gminie Biała Rawska, 47 w gminie Sadkowice. Wśród alei zabytkowych znajdujących się na terenie powiatu wyróżnia się: aleje lipowe a) w Konopnicy gm. Rawa Mazowiecka – drzewa w wieku około 110-120 lat, b) w Babsku gm. Biała Rawska – drzewa o pniach w obwodzie 140-350 cm, c) w Żydomicach gm. Rawa Mazowiecka – drzewa o obwodzie 250-350 cm, d) w Grzymkowicach gm. Biała Rawska – drzewa o obwodzie około 170-240 cm. aleje w skład, których wchodzi drzewa należące do kilku gatunków (przede wszystkim kasztanowce, lipy, jesiony, klony) a) w Stolnikach gm. Cielądz – drzewa w wieku około 110-120 lat.

5.4. Walory turystyczne powiatu rawskiego

Mimo, iż powiat rawski należy do rejonów wybitnie rolniczych jego położenie w dolinie rzeki Rawki i Białki pozwala mówić o dużej atrakcyjności turystycznej. Zbiornik wodny „Tatar” o powierzchni 56 ha z przystanią wodną, kąpieliskiem, halą sportową i kortami, jest miejscem wypoczynku sobotnio-niedzielnego mieszkańców nie tylko Rawy Mazowieckiej.

Hala sportowa o wymiarach 48 m x 36 m przy Szkole Podstawowej Nr 4 w Rawie Mazowieckiej jest wspaniałą bazą dla sportów halowych. Lesistość terenu, kontakt z przyrodą, możliwość wypoczynku nad wodą, wiele miejsc do wędkowania oraz perspektywy oddania do użytku (w latach 2000-2002) zbiornika wodnego o pow. 50 ha, już dziś i w przyszłości stanowią atrakcyjną ofertę dla turystów wypoczywających w Białej Rawskiej i jej okolicach. Bardzo ciekawą trasę do wędrówek stanowi dolina Białki z zasobnymi w grzyby lasami sosnowymi i dębowymi. Położony 11 km na północny wschód od stolicy powiatu park krajobrazowy, w którym rosną piękne drzewa z XVIII i XIX w., głównie dęby (wraz z największym z nich, mającym w obwodzie 730 cm) są atrakcją wsi Babsk. Ciekawą ofertę turystyczną stanowi także rezerwat przyrody, największy i najciekawszy pod względem florystycznym w powiecie rawskim. Rezerwat „Trębaczew”, bo o nim mowa, jest najładniejszym w kraju skupiskiem modrzewia polskiego, stanowiącym teren badań naukowych. Przez powiat rawski przebiega szlak turystyczny tzw. „Szlak żółty”, który prowadzi z Łowicza do Rawy Mazowieckiej. Ziemia Rawska jest traktowana przez mieszkańców Warszawy i Łodzi jako teren rekreacyjny. Na terenie Gminy Biała Rawska i Rawa Mazowiecka jest kilkadziesiąt domków rekreacyjnych należących w 70% do mieszkańców Warszawy. Bazę noclegową stanowią hotel OSiR oraz motel. Ogółem posiadają one 262 miejsca noclegowe.

5.5. Dziedzictwo kultury niematerialnej.

Ziemia Rawska

Ziemia rawska kształtowała się odmiennie od łęczyckiej i sieradzkiej, należała bowiem do innej prowincji - historycznego Mazowsza. W czasach pierwszych Piastów Rawa nie odgrywała znaczącej roli na tym obszarze, gdyż ważniejszą rangę posiadały grody w Łowiczu i Białej. To wokół obecnej Białej Rawskiej i Łowicza utworzono pierwsze kasztelanie. Dopiero w 1313 roku utworzono kasztelanę rawską. Znaczenie polityczne Rawy rozwinęło się bardzo szybko. W XIV w. została ona stolicą ziemi rawskiej. Następnie ziemia rawska uzyskała miano Księstwa Rawskiego, rządzonego przez książąt mazowieckich. W tym czasie wzniesiono tu zamek obronny a miasto otoczono murem obronnym. Ranga Rawy Mazowieckiej wzrosła, gdy utworzono tzw. skarb kwarciany, do którego wpływał podatek na utrzymanie wojska Rzeczypospolitej.

Księstwo rawskie nawet po zjednoczeniu większości ziem polskich było samodzielnym lennym terytorium Korony, podobnie jak całe Mazowsze. W 1462 r. po wygaśnięciu lokalnej

linii Piastów mazowieckich księstwo zostało włączone do państwa polskiego. Obecnie przynależność do ziemi rawskiej nie rozciąga się już tak wyraźnie na całym obszarze dawnej krainy historycznej. Zachowała się ona jednak nadal w południowej części tego regionu. Osłabienie więzi regionalnych ziemi rawskiej jest wyraźną konsekwencją wzrostu znaczenia innych miast.

Rawski podregion kulturowy

Subregion rawski kiedyś należał do tzw. Mazowsza polnego. Budownictwo ludowe rawskiego, w przeciwieństwie do łowickiego, nie wyróżniało się szczególnie od innych regionów Mazowsza, północnej Małopolski, czy Ziemi Sieradzkiej. Zagrody były stawiane na planie prostokąta, budynki stawiano wzdłuż jego trzech boków, na czwartym natomiast stawiano płot ze sztachetek. Drewniane chałupy o ścianach zrębowych, budowane z zastosowaniem ciesielskiego złącza na „jaskółczy ogon”, były pobielane wapnem. Ich naczółkowe dachy pokrywała schodkowo słomiana strzecha. Wnętrze chaty było zdobione, choć nie tak bogato jak w łowickim, jednobarwnymi wycinankami – kolistymi, kwadratowymi bądź w kształcie tzw. różgi, co jest najbardziej charakterystyczne dla tego obszaru. Dodatkowo od początku XX w. izby dekorowano papierowymi koronkami, firankami, girlandkami, kwiatami, pajakami. We wnętrzu rawskiej chałupy popularne były również dekoracyjne tkaniny, tradycja tkactwa przetrwała do czasów współczesnych w Królowej Woli, gdzie z tkanin wytwarza się kapy, kilimy, dywaniki.

Etnografowie wyróżnić można odrębny styl dla tych ziem, zwany stylem rawskim. Charakteryzuje się on odrębną kulturą w zdobnictwie, kolorystyce stroju i budownictwie.

Ważnym elementem dla ludności rawskiej stanowi folklor, obrzędy związane z rokiem obrzędowym – kościelnym i ludowym. Tym wydarzeniom towarzyszy charakterystyczny strój ludowy. Wygląd stroju ukształtował się pod wpływem regionu łowickiego i opoczyńskiego. Na tradycyjny ubiór kobiety z Rawskiego składał się pasiasty wełniak, zapaska-fartucha, a także bardzo charakterystyczna, lniana, bogato zdobiona haftem krzyżowym lub płaskim koszula. Naramienna chusta oraz chusty szalinówki, czepce i półczepce, obuwie – sznurowane trzewiki, halki to również stałe elementy garderoby kobiecej. Oczywiście do tego

podstawowego stroju, najczęściej na uroczyste okazje np. religijne kobiety zakładały korale, korale z medalikami, szpile, grzebienie do włosów i wstążki.

Mężczyźni natomiast nosili wełniane portki, spencer, kamizelkę, koszulę, która również była bogato zdobiona w haft, do tego białą sukmanę i wełniany prążkowy pas. Elementem charakterystycznym dla mężczyzn była czapka maciejówka tzw. kaszkiet. Każda wieś posiadała własny układ prążków na zapaskach, aby było można je odróżnić od siebie. Obecnie stroje ludowe wywołują dużo wspomnień, emocji i są w dużym stopniu szanowane, jednakże zakładane są jedynie na specjalne okazje, tj.: Boże Ciało, Wielkanoc czy dożynki.

Dzisiaj stroje ludowe kojarzone są też z zespołami ludowymi, które funkcjonują na terenie powiatu. Artyści zakładając je powodują złudzenie przeniesienia się do czasów odległych. Folklor to też muzyka, szczególnie ludowa, biesiadna, która jest bardzo ważna w tym regionie. Na ziemiach rawskich przetrwało wiele elementów muzycznych, tradycyjnych w swoim naturalnym kontekście. Dawna proveniencja muzyki zachowana jest do dziś w repertuarze najstarszej generacji muzyków ludowych, pozostając również przy instrumentarium. Ten rodzaj muzyki kojarzone jest najczęściej z harmonią, akordeonem, trąbki, dwustronne bębny i inne instrumenty dęte. Wiek XX spowodował stopniowe wyparcie tej muzyki, muzyką bardziej rozrywkową. Rawska muzyka cechuje się żywiołowością, a także szybszym tempem od sąsiednich. Nadal popularne są żywiołowe „wirywasy”, repertuary mazurka o melodiach z pierwowzorem wokalnym, które się misternie i długo ogrywane przez skrzypków. Jednakże najbardziej charakterystyczne są krótkie przyśpiewki, z licznymi wariantami lokalnymi.

Ziemia rawska słynęła z robót tradycyjnych wystroju wnętrz – wycinanki. Wielu twórców z południowych części tych ziem nadal potrafi je wykonywać. Tworzono tzw. „różgi rawskie” – pionowe wycinaki w kształcie drzewek, zwieńczone zazwyczaj parą kogutów. Naklejano je przeważnie symetrycznie, po obu stronach obrazu czy lustra. Nowsze formy wycinanek poprzez jednobarwność i wypełnienie strzałkowymi ażurami, nabierały cech graficznych. Innym motywem wycinanek to „kółka rawskie”, nazywane również „klapkami” o formie płaskiej lub przestrzennej, jedno bądź wielobarwne. Popularne również są „kwiaty rawskie” – w różnych kombinacjach kolorystycznych, skrzyżowanych czterech osiach symetrii, o zróżnicowanej, często abstrakcyjnej ornamentyce, wieszane skośnie. Stanowiły często zlepek kilkukolorowy bądź zwieńczenie wstążek. Obecnie wycinankarstwo praktykuje się podczas organizowanych warsztatów, spotkań czy konkursów. Wnętrza domów również

dekorowano kwiatami z bibuły, serwetami haftowanymi bądź wyszywanymi oraz poduszkami.

Niegdyś powiat rawski słynął z tkactwa i koronkarstwa. Obecnie w niewielu miejscowościach zachowały się czynne warsztaty tkackie. Jednak podeszły wiek twórców oraz brak zainteresowania takimi usługami spowodował odejście od tego. Element kultury, który trwa nadal to wielkanocna tradycja robienia pisanek – kraszanek.

Powiat rawski z racji, iż położony jest na Mazowszu to wiele cech tego regionu nie odbiega od cech tej krainy. Dobrym przykładem tego jest sposób budownictwa ludowego. Zagrody były stawiane na planie prostokąta, najczęściej wzdłuż trzech jego boków, a na czwartym płot ze sztachetek, najczęściej szczytem do drogi, gdzie zmieniło się to na przełomie XIX i XX w. Stawiane chałupy drewniane, na kształt prostokąta, o zrębowych ścianach bielonych wapnem, łączonych w węglach. Dachy najczęściej dwuspadowe bądź naczółkowe, pokryty słomianą strzechą. W środku najczęściej wydzielano jedną, rzadko dwie izby, ze względów ogrzania budynku. Do XX w. w większości chat podłogi były ubite z gliny. W dalszych latach budownictwo zaczęło się zmieniać. Często pojawiał się przy domach ganek, przystawka, a także zwiększała się liczba wydzielanych izb. Wnętrze domu były przystrajane za pomocą rękodzieł, które najczęściej robiły gospodynie. Liczne wycinanki, papierowe koronki, firanki, girlandki, kwiaty, pająki, dekoracje wykonane z tkaniny tj.: kapy, kilimy i dywaniki były stałymi elementami dekoracyjnymi każdego domu.

Dom wypełniały także sprzęty gospodarstwa domowego. Były to różnego rodzaju meble, skrzynie, kołyski, drewniane naczynie klepkowe oraz dłubane, gliniane, ceramiczne, żeliwne i miedziane, żelazka, maglownice, lampy naftowe, kijanki do prania bielizny oraz narzędzie do obróbki lnu i narzędzia tkackie.

Tradycyjna chałupa wiejska ziemi rawskiej

Dzisiaj liczne stowarzyszenia, organizacje, koła gospodyń wiejskich działają na terenie powiatu rawskiego, dzięki czemu dawne zwyczaje, tradycyjne, chociaż na co dzień nie funkcjonują w życiu mieszkańców, to właśnie dzięki osobom działającym nie zostały w pełni zapomniane.

Na terenie rawskim istnieje wiele Kół Gospodyń Wiejskich, które większość z nich została założona stosunkowo niedawno – około 5 lat wstecz. Każde koło stara się wyróżnić swoimi rękodzielami, organizacją wszelkiego rodzaju akcji, warsztatami, działaniami integracyjnymi mieszkańców. Często koła te nie składają się z samych „gospodyń”, ich skład bardzo często tworzą również panowie – „gospodarze”.

Koła Gospodyń Wiejskich w Powiecie Rawskim

Nazwa koła	Siedziba
<i>Gmina Biała Rawska</i>	
Koło Gospodyń Wiejskich w Dańkowie	Dańków
Koło Gospodyń Wiejskich w Chodnowie	Chodnów
Koło Gospodyń Wiejskich w Jelitowie	Jelitów
Koło Gospodyń Wiejskich Nartowianie	Narty
<i>Gmina Cielądz</i>	
Koło Gospodyń Wiejskich w Sanogoszczu	Sanogoszcz
Koło Gospodyń Wiejskich w Ossowicach	Ossowice
Koło Gospodyń Wiejskich w Cielądzu	Cielądz
Koło Gospodyń Wiejskich w Grabicach	Grabice
Koło Gospodyń Wiejskich w Komorów	Komorów
Koło Gospodyń Wiejskich w Mroczkowicach	Mroczkowice
<i>Gmina Rawa Mazowiecka</i>	
Koło Gospodyń Wiejskich Huta Wałowska-	Huta Wałowska

Janolin	
Koło Gospodyń Wiejskich w Kurzeszynie	Kurzeszyn
Koło Gospodyń Wiejskich w Rossosze	Rossocha
Koło Gospodyń Wiejskich w Konopnicy	Konopnica
Koło Gospodyń Wiejskich w Boguszycach	Boguszyce
Koło Gospodyń Wiejskich w Starej Wojskiej	Stara Wojska
Koło Gospodyń Wiejskich w Wołuczy	Wołucza
Koło Gospodyń Wiejskich „Pukininianki”	Pukinin
Koło Gospodyń Wiejskich Garłowie	Garłów
Koło Gospodyń Wiejskich w Julianowie	Julianów
Koło Gospodyń Wiejskich Pasieka Wałowska	Pasieka Wałowska
Gmina Regnów	
Koło Gospodyń Wiejskich w Regnowie	Regnów
Gmina Sadkowice	
Koło Gospodyń Wiejskich w Bujalach	Bujały
Koło Gospodyń Wiejskich w Kaleniu	Kaleń
Koło Gospodyń Wiejskich Matyldów w Trębaczewie	Trębaczew
Koło Gospodyń Wiejskich „Kłopoczynianki”	Nowy Kłopoczyn
Koło Gospodyń Wiejskich Jajkowianie	Jajkowice
Koło Gospodyń Wiejskich Żelazna	Żelazna

Koło Gospodyń Wiejskich w Kurzeszynie 1926 r.

Działania poszczególnych KGW Powiatu Rawskiego

Zespoły ludowe

Na terenie Powiatu Rawskiego działa m.in. Zespół ludowy „Wspomnienie” – powstał 7 stycznia 2003 roku, liczy 15 członków, reprezentuje Gminę Rawa Mazowiecka i powiat Rawski. Zespół ma na celu przypomnieć młodym ludziom dawne obrzędy, zapomniane melodie. Zespołowi towarzyszy czteroosobowa kapela. Śpiewa stare piosenki, ale też układa nowe teksty do starych melodii. Występuje między innymi na dożynkach, świętach ludowych czy uroczystościach kościelnych. Otrzymuje różne wyróżnienia na przykład II nagroda na Etno - Kabarecie w 2011 roku.

ZESPÓŁ LUDOWY „WSPOMNIENIE”

Na terenie Powiatu działa również „Zespół Śpiewaczy z Boguszyca” (dawniej „Dzieciaki z Boguszyca”). Zespół prezentuje piękno folkloru Ziemi Rawskiej. Zespół śpiewa pieśni z regionu Rawy Mazowieckiej

W obrębie Powiatu działają również „PODCHLEBNICKI” i „Linkowiaci”.

Zespół Śpiewaczy z Boguszyca

Wśród działających Stowarzyszeń na terenie Powiatu Rawskiego wymienić należy:

– stowarzyszenia zwykłe:

- Klub Obywatelski w Rawie Mazowieckiej,
- Społeczny Klub Użytkowników Telewizji Satelitarnej „Ludowa” w Rawie Mazowieckiej,
- Klub Konserwatywny w Rawie Mazowieckiej.

– stowarzyszenia zarejestrowane: \

- Towarzystwo Przyjaciół Rawy Mazowieckiej,
- Stowarzyszenie Muzyczne im. Ignacego Paderewskiego w Rawie Mazowieckiej,
- Rawskie Forum Dyskusyjne w Rawie Mazowieckiej,
- Stowarzyszenie Przyjaźni Polsko-Francuskiej Rawa-Breteuil w Rawie Mazowieckiej, *

- Towarzystwo Wspierania Inicjatyw Społecznych i Edukacyjnych „Alternatywa” w Rawie Mazowieckiej, *
- Rawskie Stowarzyszenie Abstynenckie Szansa w Rawie Mazowieckiej,
- * Ochotnicze Straże Pożarne.

w powiecie działa szereg stowarzyszeń, które na tym terenie mają jedynie swoje koła regionalne.

Wśród nich wymienić można m.in.:

- Stowarzyszenie Rodziców i Opiekunów Dzieci Niepełnosprawnych,
- Fundację Pomocy Dzieciom i Młodzieży im. Brata Alberta, – Zarząd Rejonowy Polskiego Czerwonego Krzyża,
- Koło Terenowe Polskiego Związku Niewidomych,
- Koło Związku Kombatantów Rzeczypospolitej Polskiej i Byłych Więźniów Politycznych,
- Światowy Związek żołnierzy Armii Krajowej,
- Związek Harcerstwa Polskiego, – Stowarzyszenie Harcerstwa Katolickiego „Zawisza”.

Kultura kulinarna, to jeden z nierozłącznych elementów ziemi rawskiej. W dalszym ciągu zachowuje się tradycja corocznego przygotowywania weków i potraw na zimę. Według starych przepisów kiszzone są ogórki, papryka, kapusta. Przygotowuje się babki drożdżowe, czy gotuje zalewajkę na zakwasie. Panie z KGW terenu rawskiego startują w konkursach kulinarnych, na których prezentowane są ich własnoręcznie wykonane potrawy, z tradycyjnych przepisów, które promują region.

Dla mieszkańców Powiatu Rawskiego dużą rolę w codziennym żywieniu odgrywało mleko i jego przetwory. Z uwagi na fakt, że niemalże w każdym gospodarstwie utrzymywano krowę, z pozyskiwanego mleka wyrabiano sery, w tym cieszący się bardzo dużą popularnością ser twarogowy z siary. W obecnych czasach nieliczni wiedzą, że ser można wytwarzać z półproduktu zwierzęcego jakim jest siara. Jednak tradycja wytwarzania tego

sera, a także produktów z jego dodatkiem (pierogi, kluski, ciasta) jest nadal żywa i przekazywana z pokolenia na pokolenie przez mieszkańców Powiatu Rawskiego.

Ser twarogowy z siary jest daniem tradycyjnym w gminie Sadkowie. Produkt został wpisany na listę produktów tradycyjnych w dniu 2017-02-01 w kategorii „Produkty mleczne” w woj. łódzkim. Produkt ten ze względu na swojskość i prostotę podania bardzo często serwowany jest na degustacjach na dożynkach i festynach wiejskich promujących lokalne kulinaria. Do produkcji tego sera wykorzystywana była siara pozyskana z pierwszego udoju zaraz po wycieleniu. Siara pochodziła wyłącznie z własnych gospodarstw, a produkowany z niej ser, z uwagi na jej ograniczoną ilość wytwarzany był jedynie dla zaspokojenia potrzeb rodziny. Charakterystyczną cechą sera jest słodki waniliowy smak i zapach. Smak sera różni się w zależności od dodanych przypraw. Ser najczęściej podawany był na dwa sposoby, ze szczypiorkiem lub na słodko z ryżem. Najlepiej smakował wiosną i latem, kiedy krowy pasły się na pastwiskach, dzięki czemu siara pozyskiwana z doju miała wyjątkowy smak i zapach. Ser twarogowy jest produktem, którego poszczególne egzemplarze różnią się, kształtem-zazwyczaj jest to kształt półkolisty lub prostokątny, wagą od 0,5 kg do 1.5 kg oraz kolorem od barwy śnieżnobiałej do żółci w zależności od koloru pozyskanej siary. Natomiast konsystencja sera jest miękka, a czasami mniej lub bardziej krucha.

Ser twarogowy z siary - produkt regionalny Sadkowie

Produktem wpisany na listę produktów tradycyjnych w dniu 2012-07-27 w kategorii „Miody” w woj. łódzkim, został Miód ziemi Brzezińskiej, Wzniesień Łódzkich i Rawki. Polska słynie z kultury, w której szczególne znaczenie mają pszczoły. Obszar ziemi

rawskiej posiada sprzyjające warunki do pozyskiwania miodu z terenów dorzecza rzek, łąk, zakrzaczeń śródpolnych z miododajnych wierz, lip, akacji. Czynniki środowiska naturalnego, doliny rzek Rawki, w tym z obszaru Natura 2000 Dolina Rawki, mają wpływ na jakość, smak i oryginalne właściwości produktu. Gospodarstwa pszczelarskie znajdują się na całym terenie powiatu rawskiego, ich wielkość i skala produkcji różni się między sobą. Pora roku jest czynnikiem decydującym o rodzaju wytwarzanego miodu, jego konsystencji, właściwości czy smaku.

Miód Ziemi Rawskiej - produkt regionalny

5.6 Muzeum Ziemi Rawskiej

Muzeum Ziemi Rawskiej zostało powołane w 1965 roku z inicjatywy Towarzystwo Przyjaciół Muzeum Ziemi Rawskiej.

Oficjalne otwarcie Muzeum nastąpiło 22 lipca 1966 roku. Zbiory Muzeum gromadzono w Baszcie Zamku Książąt Mazowieckich, następnie do dyspozycji ośrodka przekazano obiekt dawnego kolegium jezuickiego, które przylega do kościoła pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny.

W takiej relacji obiekt działał do 1981 roku. Następnie placówka została przeniesiona do willi przy ul. Łowickiej - wzniesionej w roku 1930 dla Tadeusza Frankiewicza, który był wówczas dyrektorem Rawskiego Syndykatu Rolniczego. Ponowne otwarcie Muzeum nastąpiło w 1984 roku.-

Baszta Zamku Książąt Mazowieckich

W Baszcie Zamku Książąt Mazowieckich od grudnia 2018 r. na zamku jest prezentowana nowoczesna wystawa „Dzieje Zamku Książąt Mazowieckich w Rawie Mazowieckiej na tle historii miasta i regionu”, która powstała dzięki dofinansowaniu ze środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego pochodzących z Funduszu Promocji Kultury z programu Wspieranie działań muzealnych. Informacje na stronie <https://muzeumrawa.pl/baszta-zamku-ksiazat-mazowieckich/>

5.7. Postacie historyczne związane z Rejonem Rawskim

Jan Chryzostom Pasek (ok. 1636-1701) – najwybitniejszy polski pamiętnikarz epoki baroku. **Uczył się w kolegium jezuickim w Rawie Mazowieckiej, marszałek sejmiku rawskiego w 1661 roku.**

Żołnierz, działacz sejmikowy, pamiętnikarz. Uczestniczył w wielu kampaniach wojennych z czasów Potopu szwedzkiego. Jan Chryzostom Pasek spisał PAMIĘTNIKI prawdopodobnie w latach 1690–1695. Narracja prowadzona jest przez narratora-gawędziarza. PAMIĘTNIKI zawierają elementy języka potocznego i obrazowego, dowcipy, zabawne anegdoty czy też makaronizmy. Autor zawarł w nich również wiersz liryczny, panegiryki, fragmenty piosenek i przyśpiewek, listy Jana II Kazimierza i Stefana Czarnieckiego, a także uroczyste przemówienia. Jego zapiski dzielą się na dwie części. Pierwsza z nich opisuje potop szwedzki, najazd Rakoczego, wojny z Rosją oraz rokosz Lubomirskiego. Są to czasy wojenne pisarza, które obejmują lata 1655-1666. Druga część PAMIĘTNIKÓW to losy Jana Chryzostoma Paska jako gospodarza, ziemianina i dzierżawcy wsi. Ukazuje życie na wsi, opisuje swoje przygody – niektóre wyolbrzymia, niektóre umniejsza lub celowo pomija. PAMIĘTNIKI Paska uważane są za jeden z najwybitniejszych przykładów gawędy szlacheckiej w literaturze polskiej.

Święty Stanisław Papczyński (1631-1701) - urodził się w chłopskim domu w Podegrodziu koło Starego Sącza. Ochrzczony został imieniem Jan, które później zmienił. W latach 1640-1643 młody Jan uczęszczał do parafialnej szkoły elementarnej w Podegrodziu. Z wielkim trudem ukończył klasę pierwszą (infima) i rozpoczął naukę w Nowym Sączu w zakresie klasy drugiej gramatyki (media), którą przerwał w wyniku konfliktu z miejscowym nauczycielem. W roku 1646 kontynuował edukację w kolegium jezuickim w Jarosławiu, skąd udał się do Lwowa. Nie został tam jednak przyjęty ze względu na brak dostatecznego wykształcenia i protekcji. Podjął się pracy korepetytora wśród mieszczańskiej młodzieży. Ciężko zachorował wskutek panującej zarazy i został pozbawiony wszelkich środków na utrzymanie. Z pomocą przyszła mu rodzina Snopek. Cudownie uzdrowiony w 1649 r. wrócił do Podegrodzia. Dalsze nauki pobierał w kolegium pijarów w Podolińcu, gdzie ukończył trzecią klasę gramatyki (suprema). W obliczu panującej zarazy zamknięto szkołę, co stało się powodem jego przeniesienia do kolegium jezuickiego we Lwowie, gdzie zwieńczył edukację w zakresie poetyki i rozpoczął naukę retoryki. Klęska wojsk Rzeczypospolitej pod Batohem (1652) i zagrożenie ze strony Kozaków wpłynęły na jego decyzję opuszczenia Lwowa i udania się do **kolegium jezuickiego w Rawie Mazowieckiej, gdzie ukończył retorykę i przez dwa lata studiował filozofię**. Był jedną z najwybitniejszych postaci XVII wieku w Polsce: nazywany prorokiem Niepokalanego Poczęcia Matki Bożej, ojcem ubogich i orędownikiem zmarłych. Jest założycielem Zgromadzenia Księży Marianów – pierwszego męskiego zakonu

założonego przez Polaka na ziemiach polskich. Był pisarzem, teologiem, patriotą, mówcą, propagatorem sprawiedliwości społecznej oraz duchowości świeckich w Kościele. Św. Stanisław wniósł swój wkład w formowanie duchowości m. in. króla Jana III Sobieskiego oraz nuncjusza apostolskiego Pignatellogo, późniejszego papieża Innocentego XII. Beatyfikacji o. Stanisława dokonał 16 września 2007 r. w Licheniu kard. Tarcisio Bertone, legat papieski. 5 czerwca 2016, podczas uroczystej mszy świętej na placu Świętego Piotra w Watykanie, bł. Stanisław Papczyński został przez papieża Franciszka włączony w poczet świętych Kościoła katolickiego. Wspomnienie liturgiczne obchodzone jest 18 maja - w dniu urodzin.

Lokalne legendy

W rejonie Rawskim wciąż żywe pozostają legendy i opowieści o:

- duchach straszących na rawskim zamku, Anielskiej Górze oraz na średniowiecznym cmentarzu,
- czarcim skarbie na Anielskiej Górze,
- pustelniku, który przegnał kusego z Diabelskiej Góry i przemianował ją na Anielską,
- kobiecie w bieli na zamku,
- niesłusznie posądzonej o zdradę żonie księcia Siemowita III (historia ta stała się kanwą dla szekspirowskiej „Opowieści zimowej”)
- zapomnianym rycerzu pochowanym w podziemiach rawskiego kościoła — podziemnym przejściu łączącym zamek, kościół i Anielską Górę;

5.8. POWIATOWY KALENDARZ IMPREZ KULTURALNYCH

Imprezy organizowane przez Powiat Rawski:

- m.in. Targi Edukacyjne dla uczniów kl. 8,
- Obchody Święta Konstytucji 3 Maja,
- Dzień Edukacji Narodowej,
- Dożynki Powiatowe,
- Obchody Wybuchu II Wojny Światowej,
- Obchody Święta Niepodległości 11 Listopada,
- Zawody Strzelecki z okazji Święta Niepodległości o Puchar Starosty Rawskiego.

Imprezy organizowane przez jednostki organizacyjne Powiatu Rawskiego:

- m.in. Festiwal Miniatur Teatralnych, Dzień Pieśni Patriotycznej oraz Lekcja Historii Polski w LO im. Marii Skłodowskiej
- Curie w Rawie Mazowieckiej;
- konkursy historyczne „Ziemia Rawska oraz „Żołnierze Wyklęci”, a także Lekcja Historii Polski w Zespole Szkół – Centrum Edukacji Zawodowej i Ustawicznej im. Mikołaja Kopernika w Rawie Mazowieckiej;
- konkurs historyczny „Niepodległa” oraz Lekcja Historii Polski w Zespole Szkół Ponadpodstawowych w Białej Rawskiej;
- Lekcja Historii Polski i Powiatowy konkurs geograficzny „Turystyka w Powiecie Rawskim” oraz Powiatowy Konkurs Przyrodniczy w Zespole Szkół Ponadpodstawowych im. Wł. St. Reymonta w Rawie Mazowieckiej;
- Piknik integracyjny dla podopiecznych Zespołu Wczesnego Wspomagania Rozwoju Dziecka w Poradni Psychologiczno – Pedagogicznej w Rawie Mazowieckiej;
- warsztaty plastyczne „Kreatywne aktywności”, Piknik Rodzinny „Każdy jest ważny”, warsztaty kreatywne 4 pory roku oraz zajęcia dla wychowanków Młodzieżowego Ośrodka Socjoterapii i Specjalnego Ośrodka Szkolno - Wychowawczego w Zespole Placówek Specjalnych w Rawie Mazowieckiej z seniorami Uniwersytetu III wieku „Tradycja łączy pokolenia”;
- Koncert Kolęd i Pastorałek współorganizowany przez Powiatową Bibliotekę Publiczną im. ks. bp. Józefa Zawitkowskiego w Rawie Mazowieckiej.

Imprezy wspierane przez Powiat Rawski:

- m.in. Powiatowy Festiwal Pieśni Patriotycznej „Kocham moją ojczyznę” organizowany przez Szkołę Podstawową im. O. ppłk. F. Mientkiego w Cielądzu oraz Powiatowy Festiwal Piosenki Patriotycznej i Niepodległościowej „Tobie Polsko” organizowany przez Szkołę Podstawową im. Jana Pawła II w Sierzchowach;
- Powiatowy Przegląd Orkiestr Strażackich, Powiatowy Turniej Wiedzy Pożarniczej i Powiatowe Zawody Jednostek OSP organizowane przez ZPZOSP w Rawie Mazowieckiej;
- „Majówka w Wilkowicach” organizowana przez Ludowy Zespół obrzędowy Wilkowianie;
- Piknik Rodzinny organizowany przez Związek Dużych Rodzin Trzy Plus Gmina Rawa Mazowiecka;
- konkurs „Szopka Ludowa Regionu Rawskiego” organizowany przez Muzeum Ziemi 16 Rawskiej w Rawie Mazowieckiej.

5.9. Stowarzyszenia

Bialskie Stowarzyszenie Historyczne w Białej Rawskiej

W 2009 roku pojawił się pomysł stworzenia grupy, które zrzeszałyby osoby interesujące się historią Białej Rawskiej i okolic. Pierwsze spotkanie odbyło się 13 grudnia 2009 roku w pałacu w Białej Rawskiej. Stowarzyszenie zostało założone 10 stycznia 2010 roku. Stowarzyszenie ma na celu odkrywanie, utrwalanie i upowszechnianie historii Białej Rawskiej i okolic.

Ważne działanie stowarzyszenia, to m.in. pomoc w pracach wykopaliskowych w bialskim kościele.

Głównym celem stowarzyszenia jest pozyskiwanie fotografii, dokumentów a także poszukiwanie informacji o historii Białej Rawskiej i okolic. W kolejnym etapie stowarzyszenie archiwizuje zebrane dokumenty a następnie rozpowszechnia wśród mieszkańców a także fanatyków historii. Jednym z efektów działalności było stworzenie gry planszowej „Podróż przez historię Białej Rawskiej”.

Stowarzyszenie „Rawa i przyjaciele”

Stowarzyszenie powstało w 2018 roku w Rawie Mazowieckiej. Stowarzyszenie przede wszystkim wspiera, promuje oraz organizuje przedsięwzięcia związane z kulturą, tradycją, a także szeroko pojętymi problemami społecznymi. Do działań stowarzyszenia należy organizacja licznych imprez kulturalnych w rejonie Rawy Mazowieckiej.

Stowarzyszenie Kulturalno- Historyczne „Cymbarka” w Cielądzu

Stowarzyszenie powstało w 2008 roku, na bazie istniejącego zespołu ludowego. Głównymi zainteresowaniami stowarzyszenia jest muzyka, historia i kultura ludowa. Nazwa stowarzyszenia nawiązuje do księżniczki Mazowieckiej „Cymbarka”, która mieszkała na zamku w Rawie Mazowieckiej. Celem organizacji jest zagospodarowanie wolnego czasu oraz promocja i gminy Cielądz. Stowarzyszenie jest organizatorem wielu imprez m.in. było współorganizatorem imprezy „Jesienne Muzykowanie w Mroczkowicach”, zorganizowali oni wystawę „Historia i Teraźniejszość” oraz pokaz występów zespołów ludowych. W 2009 roku zorganizowali oni piknik rodzinny w Cielądzu, gdzie byli również fundatorami imprezy. Stowarzyszenie brało udział w jarmarkach łódzkich, promując regionalne produkty.

Zajęcia prowadzone przez stowarzyszenie odbywają się w Gminnym Domu Kultury w Cielądzu. Grupy zajęciowe prowadzone są dla osób w różnym wieku.

5.10. Bilans walorów dziedzictwa kulturowego Powiatu Rawskiego

W wyniku przeprowadzonej analizy zasobów i walorów dziedzictwa kulturowego Powiatu Rawskiego można wskazać następujące elementy bilansu - analizy SWOT w zakresie dziedzictwa kulturowego

Mocne strony

- bogata historia obszaru, wysoka kultura niematerialna - folklor, tradycje regionu, przekazywanie wielu legend, wycinanki, muzyka,
- zrewaloryzowane parki miejskie w Rawie Mazowieckiej i Białej Rawskiej wyróżnione w konkursie Towarzystwa Urbanistów Polskich,
- prowadzone prace rewaloryzacyjne m. in. w Cielądzu, Sadkowicach
- trwające prace rewitalizacyjne zabytkowych struktur miejskich w Rawie Mazowieckiej i Białej Rawskiej,
- przeprowadzenie kompleksowych prac rewaloryzacyjnych Muzeum Ziemi Rawskiej, rewaloryzacja jatek miejskich na potrzeby muzealne i powołanie Muzeum Ziemi Białskiej,

- przeprowadzenie kompleksowych prac rewaloryzacyjnych kościoła pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny i Kolegium Jezuickiego w Rawie Mazowieckiej, kościoła św. Wojciecha w Białej Rawskiej,
- prowadzenie prac remontowych kościołów m. in. w Starej Rawie, Sadkowicach Cielądzu Kurzeszynie, Regnowie i Lewinie.
- występowanie cennych zabytkowych układów przestrzennych w Rawie Mazowieckiej i Białej Rawskiej wpisanych do rejestru zabytków i uznanych za reprezentatywne,
- dywany układane z płatków kwiatów w kościele ojców Pasjonistów w Rawie Mazowieckiej w oktawę Bożego Ciała;
- zabytki wysokiej rangi – m. in. układy urbanistyczne w Rawie Mazowieckiej i Białej Rawskiej, kolejka wąskotorowa, zamek w Rawie Mazowieckiej i zameczek w Białej Rawskiej, zespół klasztorny o.o. Jezuitów, zespół klasztorny o.o. Bernardynów, zespół klasztorny pojezuicki z kolegium i kościołem p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP, kościół św. Wojciecha w Białej Rawskiej, Kościół św. Stanisława Biskupa w Boguszykach, dwory w Babsku, Białogórnym, Gołyniu, Kaleniu, Podsędkowicach, Woli Chojnata.
- występowanie szlaków kulturowych – Zamków, dworów, kolejki wąskotorowej,
- duża liczba obiektów zabytkowych,
- występowanie miejsc pamięci,
- postacie historyczne związane z Regionem Rawskim,
- bogata gama imprez o charakterze kulturowym,
- działania integrujące wokół strategicznych przedsięwzięć z zakresu promocji regionu (Jarmark Wojewódzki w Łodzi, Targi „Na styku kultur” w Łodzi, Europejskie Dni Dziedzictwa),
- zachowane ślady wielokulturowości - jedność w wielokulturowości,
- bogate tradycje kulinarne, zamieszczone na Krajowej Liście Produktów Regionalnych Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju,

- tworzone symbole regionu mogące stać się symbolami o charakterze ponadregionalnym – kolejka wąskotorowa,
- oznakowanie atrakcji kulturowych na terenie Powiatu Rawskiego,
- oferty edukacji regionalnej prowadzona przez Muzeum w Rawie Mazowieckiej i Białej Rawskiej,
- prężnie działający Miejskie i Gminne Domy Kultury, Stowarzyszenia i KGW,
- coraz lepsze wyposażenie w techniczne środki promocji – wydawnictwa, Internet, własna strona www.

Słabe strony

- zły stan techniczny niektórych obiektów zabytkowych,
- brak aktualnych planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych,
- brak użytkowania niektórych obiektów zabytkowych,
- nie w pełni wykorzystane zasoby przyrodniczo – kulturowe – elementy kolejki wąskotorowej,
- brak wypracowanego produktu regionalnego,

Szanse

- utworzenie parków kulturowych w granicach obszarów zabytkowych starych miast Rawy Mazowieckiej i Białej Rawskiej,
- zwiększenie oferty kulturalnej poprzez działania zrewitalizowanego Zespołu Obiektów Sakralnych pod wezwaniem NPNMP i Sanktuarium Matki Bożej Miłosiernej w Białej Rawskiej, które rozszerzyły ofertę kulturalną parafii,
- zwiększenie oferty kulturalnej zrewaloryzowanego Muzeum Ziemi Rawskiej i powstałego Muzeum Ziemi Bielskiej,
- prężnie obchodzone w Powiecie Rawskim Międzynarodowe Dni Dziedzictwa,

- kontynuacja prowadzonych złożonych procesów rewitalizacyjnych historycznych założeń urbanistycznych,
- wykorzystanie na cele społeczne zrewaloryzowanych w wyposażonych w nowoczesne formy przekazu jatek miejskich w Rawie Mazowieckiej,
- ochrona, rewaloryzacja i rozwój turystyki kulturowej i pielgrzymkowej w oparciu o cenne obiekty sakralne, w tym sanktuaria Matki Bożej Miłosiernej w Białej Rawskiej i Decezjalnego Sanktuarium Maksymiliana Marii Kolbego w Szczukach w gminie Biała Rawska,
- działania na rzecz zachowania dziedzictwa kulturowego Lokalnych Instytucji Kultury i Stowarzyszeń” oraz Kół Gospodyń Wiejskich,
- realizacja projektu rewaloryzacji Historycznych Centrów Miast,
- prowadzenie działań rewaloryzacyjnych zabytkowej zieleni parkowej i alei,
- współpraca z organizacjami dająca szansę odnowy zabytków na Szlaku kolejki wąskotorowej i Zamków,
- współpraca ze Stowarzyszeniem Miłośników Kolei,
- rewaloryzacja stacji kolejki wąskotorowej i elementów założenia kolejki,
- moda na folklor - podniesienie atrakcyjności obszaru poprzez kreowanie produktów i imprez o charakterze kulturowym,
- edukacja regionalna mieszkańców,
- wykorzystanie możliwości finansowania ochrony zabytków z różnych źródeł - środków unijnych, z budżetu państwa i samorządu województwa,
- wykorzystanie obiektów zabytkowych na cele komercyjne,
- wypracowanie form współpracy jednostek działających na rzecz ochrony zabytków - organów rządowych, samorządowych i organizacji społecznych,
- możliwość włączania się w krajowe, wojewódzkie programy promocji,
- naturalna chęć ludzi do poznawania świata, kultur i zwyczaj innych narodów.

Zagrożenia

- niedostosowanie sposobu użytkowania niektórych obiektów zabytkowych do ich charakteru,
- zły stan techniczny niektórych obiektów zabytkowych,
- utrudnienia w pozyskiwaniu środków na ochronę i zachowanie zabytków,
- niewystarczające środki finansowe w stosunku do potrzeb na ochronę i rewaloryzację obiektów i obszarów zabytkowych.

Obszar Powiatu Rawskiego w zakresie walorów i zasobów dziedzictwa kulturowego i tożsamości regionalnej posiada bardzo duży potencjał. Ma to związek z wysokimi walorami krajobrazu kulturowego, bogatą historią, istnieniem wielu cennych obiektów reprezentujących różne kultury. Istnienie historycznych szlaków kulturowych stanowi silny potencjał terenu. Drogi pielgrzymkowe w kierunku Częstochowy powodują możliwość rozwoju turystyki pielgrzymkowej. Prężne działania promocyjne, obchodzone m. in. Europejski Dni Dziedzictwa stawiają Powiat Rawski w pozycji lidera kultury.

Wśród słabych stron Powiatu Rawskiego zwraca uwagę niewystarczające działanie w celu promocji elementów kolejki wąskotorowej, zniszczenie niektórych obiektów zabytkowych, które nieodwracalnie znikną z krajobrazu.

6. Założenia Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Rawskiego

W wyniku przeprowadzonej analizy należy stwierdzić, że Powiat Rawski posiada bogate walory dziedzictwa kulturowego o znaczącej randze, które należy chronić i jednocześnie odpowiednio wykorzystywać i udostępniać społeczeństwu. Biorąc pod uwagę wymogi płynące z ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 2003 roku i uwzględniając zbilansowane zasoby i wartości należy stwierdzić, iż Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Rawskiego uwzględnia:

- **ochronę walorów i wartości materialnych i niematerialnych przy jednoczesnym ich wykorzystaniu jako czynnik rozwoju obszary Powiatu Rawskiego**

W tym celu należy prowadzić działania zmierzające do:

- zachowania krajobrazu kulturowego,
 - kontynuacji rozpoczętych w 2017 roku rewitalizacji historycznych układów przestrzennych z jednoczesnym wykorzystaniem jako przestrzenie publiczne stanowiące salon - serca Miast Rawa Mazowiecka i Biała Rawska.
 - dalszej rewaloryzacji cennych zespołów zabudowy, obiektów sakralnych – klasztornych, zamku, zameczku, pałaców i dworów,
 - adaptacji obiektów i obszarów zabytkowych na cele edukacyjne, kulturalne i społeczne,
 - tworzenia nowych atrakcji w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego Powiatu Rawskiego,
 - wzrostu identyfikacji mieszkańców z kulturą regionu i uczestnictwo w wydarzeniach kulturalnych,
 - poprawy społecznej akceptacji do konieczności ochrony zabytków,
- **promocję zasobów i walorów dziedzictwa kulturowego Powiatu Rawskiego.**

7. Najważniejsze aspekty ochrony wartości kulturowych Powiatu Rawskiego

Powiat Rawski dysponuje niezwykle cennym dziedzictwem kulturowym w tym nieprzeciętnymi walorami krajobrazowymi, co predysponuje do aktywizacji mieszkańców w sferze zachowania zabytków. Powiat Rawski podejmie działania w następujących zakresach strategicznych:

- **Zachowanie tożsamości regionalnej**
 - kształtowanie lokalnej dumy,
 - kreowanie lokalnych produktów regionalnych,
 - integracja kulturalna mieszkańców,
 - edukacja mieszkańców o bogactwie lokalnego dziedzictwa,
- **Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gospodarczego Powiatu Rawskiego**

- ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego,
- promocja,
- podniesienie rangi najbardziej wartościowych zabytków,
- trwające rewitalizacje i rewaloryzacje obszarów,
- kształtowanie wizerunku Powiatu Rawskiego jako obszaru o unikatowym dziedzictwie kulturowym,
- wspieranie posiadaczy obiektów zabytkowych w działaniach mających na celu poprawę stanu obiektów i ich wykorzystania na cele kulturalne, edukacyjne i społeczne,
- kreowanie produktów turystyki kulturowej.

Wszelkie przewidywane działania w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego Powiatu Rawskiego rozpatrzy w następujących ujęciach:

- **Studia badawcze** - wspieranie przeprowadzania prac studialnych w celu poprawy stanu obiektów i obszarów zabytkowych,
- **Digitalizacja zasobów i walorów** - dalsze cyfrowe upowszechnienie dziedzictwa kulturowego Powiatu Rawskiego na stronach internetowych,
- **Ochrona i zachowanie obiektów i obszarów zabytkowych** – dalsze kontynuowanie prac w zakresie rewitalizacji układów urbanistycznych, prowadzenie prac w zakresie rewaloryzacji układów ruralistycznych, rewaloryzacji założeń zieleni, przeprowadzenie prac obiektów zabytkowych z adaptacją na cele turystyczne, kulturalne, edukacyjne i społeczne,
- **Edukacja regionalna** mieszkańców poprzez organizację rekonstrukcji wydarzeń historycznych, imprez kulturowych, upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie Powiatu Rawskiego w lokalnych mediach, cykliczne artykuły, organizowanie wystaw, programy edukacji regionalnej w szkołach,
- **Aktywizacja** - pobudzanie aktywności mieszkańców w działaniach na rzecz ochrony dziedzictwa poprzez organizację konkursu na najlepiej odnowioną elewację domaniewickiego budynku, na najciekawsze zdjęcie krajobrazu kulturowego Powiatu Rawskiego, najlepiej zachowany obiekt lub obszar zabytkowy, włączenie organizacji społecznych, Instytucji Kultury i

Stowarzyszeń do wspólnych starań prowadzących do polepszenia stanu dziedzictwa kulturowego,

- **Kreowanie rozwoju turystyki kulturowej**- wykorzystanie walorów dziedzictwa Szlaków kulturowych dla rozwoju produktów turystycznych,
- **Promocja** - wzrost aktywności w zakresie promocji i popularyzacji walorów kulturowych, wydanie folderów z informacją o zabytkach Powiatu Rawskiego, upowszechnianie regionalnych produktów, kreowanie pamiątek z wizerunkiem dziedzictwa Powiatu rawskiego,
- **Współpraca** z samorządem województwa, Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w zakresie ochrony i zachowania obiektów i obszarów zabytkowych oraz tożsamości regionalnej.

8. CELE, KIERUNKI I DZIAŁANIA

Cel strategiczny

Cenne dziedzictwo kulturowe Powiatu Rawskiego podstawa dumy i motywem rozwoju

Cel operacyjny

Kreowanie wartości i walorów Powiatu Rawskiego

Zasoby dziedzictwa kulturowego w dobie gospodarki rynkowej posiadają nie tylko wartość historyczną, ale także wymierną wartość ekonomiczną, decydującą o potencjale gospodarczym. Tak więc świadome zarządzanie tymi zasobami i ich skuteczne wykorzystanie w połączeniu z promocją przyczynia się do rozwoju Powiatu Rawskiego.

Dziedzictwo kulturowe materialne i niematerialne w dużej mierze kształtuje świadomość oraz współczesną kulturę. Dlatego też należy je zachować, chronić i pielęgnować ze szczególnym uwzględnieniem elementów decydujących o tożsamości i specyfice regionalnego dziedzictwa.

Działanie 1

Zachowanie ciągłości cennych wartości dziedzictwa kulturowego

W celu zachowania cennego dziedzictwa kulturowego Powiatu Rawskiego są tworzone odpowiednie warunki i procedury postępowania wspierające przeprowadzane działania

rewitalizacyjne, rewaloryzacyjne i remontowe obszarów i obiektów zabytkowych. Należy kontynuować działania w celu pozyskania funduszy ze środków zewnętrznych.

W celu zachowania cennych wartości dziedzictwa kulturowego Powiatu Rawskiego przeprowadzane są prace konserwatorskie oraz remontowe przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków. Celem prowadzonych prac jest przede wszystkim zahamowanie procesu zniszczeń, jakim ulegają obiekty oraz przywrócenie im wartości estetycznych oraz funkcjonalnych. Prace te nie mogłyby się odbywać bez uzyskiwanych środków z różnych źródeł zewnętrznych. Należy podkreślić, że na terenie gmin Powiatu Rawskiego wykonano wiele złożonych prac rewaloryzacyjnych.

W Gminie Sadkowie przeprowadzono roboty budowlane polegające na budowie nawierzchni z kostki betonowej na terenie cmentarza przykościelnego w Lewinie. Środki finansowe pochodziły w dużej mierze z dotacji z Polskiego Ładu. Wykonywane są również kompleksowe prace rewaloryzacyjne ołtarza głównego w kościele p.w. Świętych Dziesięciu Tysięcy Rycerzy Męczenników w Sadkowicach.

Przeprowadzono prace remontowe elewacji z wymianą i renowacją drewnianych elementów wnętrza Kościoła pw. Św. Stanisława Bp w Lewinie.

Z udziałem środków z budżetu Województwa Łódzkiego Dom Zakonny Zgromadzenia Męki Jezusa Chrystusa OO. Pasjonistów w Rawie Mazowieckiej przeprowadził prace remontowo - konserwatorskie Bramy Głównej ogrodzenia cmentarza przykościelnego przy kościele OO. Pasjonistów pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Rawie Mazowieckiej.

Przeprowadzono również prace remontowe wraz z naprawą dach budynku przy Placu Marszałka J. Piłsudskiego 4 i wewnętrzne kamienicy przy ul. Krakowskiej dla potrzeb świetlicy środowiskowej.

W obrębie strefy ścisłej ochrony konserwatorskiej Starego Miasta Rawa Mazowiecka zamontowano maszt flagowy na terenie Placu Marszałka J. Piłsudskiego. Na stadionie miejskim przy ul. Zamkowej przeprowadzono budowę ogrodzenia boiska sportowego, zamontowano furtki oraz bramy. Przeprowadzono również remont schodów przy wejściu do budynku SP Nr 1 Wykonano prace remontowe elewacji budynku przy Placu Marszałka J. Piłsudskiego 7.

W Gminie Biała Rawska dokonano wymiany pokrycia dachowego na budynku kościoła w Babsku ul. Lipowa 33 wpisanego do rejestru zabytków pod nr 256 decyzją z dnia 27.12.1967 r.

W Gminie Cielądz przeprowadzono remont kapliczki wiejskiej w miejscowości Kuczyzna

Przeprowadzono roboty konserwatorskie w zespole linii Kolejki Wąskotorowej Rogów – Rawa – Biała. Prace naprawcze dachu i obecnie prowadzone roboty renowacyjne przy budynku dworca kolejowego zlokalizowanego przy ul. Kolejowej 6A w Rawie Mazowieckiej ze środków Województwa Łódzkiego i Polskiego Ładu. Wykonano również prace naprawcze budynku magazynu zlokalizowanego na terenie stacji Rogów Towarowy Wąsk. przy ul. Dworcowej 37 w Rogowie

Wzmocniono również rozjazdy i wymiano podkłady w ciągu Kolei Wąskotorowej Rogów – Biała Rawska. Zrealizowano też prace remontowo-budowlane związane z pokryciem dachu na budynku olejarni w m. Rogów. Wykonano prace remontowo-budowlane związane z pokryciem dachu na budynku drezynowni. Zakupiono znaki drogowych w celu powstrzymania degradacji Kolei Wąskotorowej Rogów – Rawa – Biała.

Zadania

- **Prowadzenie zintegrowanych – kompleksowych działań rewitalizacyjnych tkanki urbanistycznej w ramach realizowanych projektów rewitalizacji struktur historycznych**

W Rawie Mazowieckiej przeprowadzono kompleksowe działania rewaloryzacyjne historycznej tkanki miejskiej i w obrębie Szpitala Świętego. Prace zostały również zainicjowane w obszarze historycznego rynku w Białej Rawskiej. Są one prowadzone pod nadzorem konserwatorskim z uwzględnieniem elementów społecznych procesów rewitalizacji, rewaloryzacji i gentryfikacji. Znowelizowane przestrzenie publiczne będą udostępniona lokalnej społeczności i wykorzystywane na funkcje kulturalne, turystyczne, społeczne i zdrowotne. Katalog zadań z zakresu rewitalizacji dotyczy zachowania zabytków, dziedzictwa kulturowego poprzez renowację substancji architektonicznej, dotyka aspektów społecznych, powodując rozwój infrastruktury turystycznej. Rewitalizacja stanowi kanwę rozwoju usług związanych z obsługą ruchu turystycznego, powstają punkty informacji turystycznej, infrastruktura gastronomiczna, noclegowa. Powoduje ożywienie i rozwój oferty kultury i podniesienie atrakcyjności gospodarczej

miast.

Zrewitalizowany układ urbanistyczny Rawy Mazowieckiej

Zrewitalizowany układ urbanistyczny Rawy Mazowieckiej

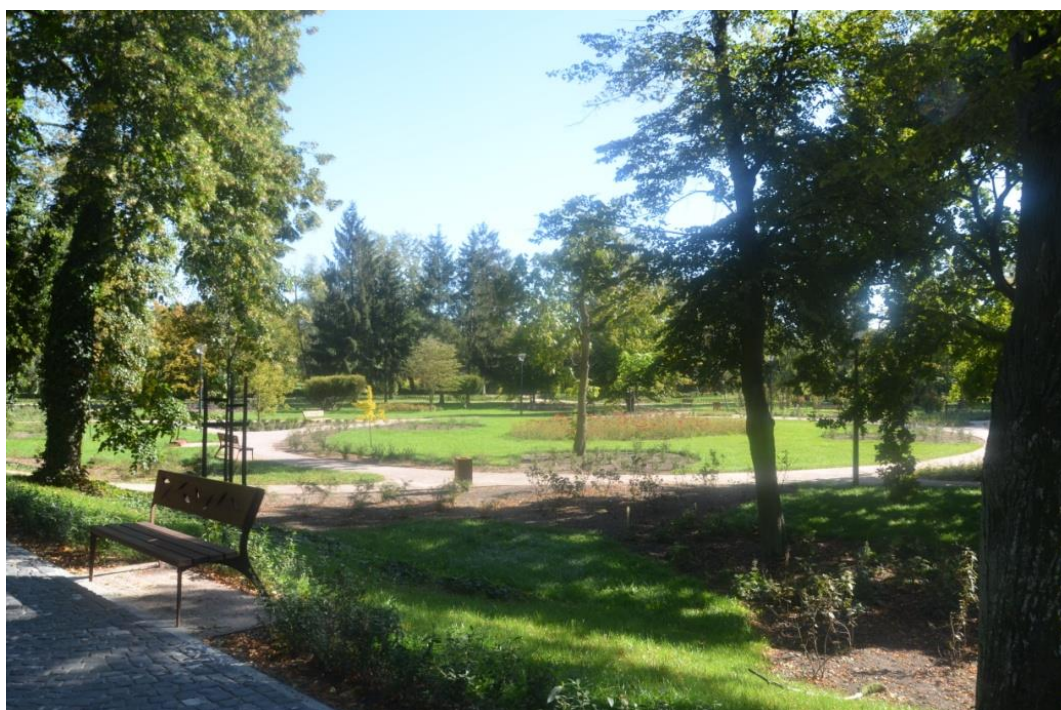
Miasto Biała Rawska również prowadzi działania zmierzające do realizacji rewaloryzacji struktury układu urbanistycznego. Istnieje potrzeba zintegrowania złożonych prac w celu prowadzenia dalszych działań w tym zakresie. Opracowana koncepcja została zapisana Programie Rewitalizacji Miasta Biała Rawska.

Fragmenty struktur historycznych w Białej Rawskiej wskazane do rewitalizacji

- **Realizacja działań zawartych w Lokalnym Programie rewitalizacji Miasta Rawa Mazowiecka i Zintegrowanym Programie Rewitalizacji Miasta Biała Rawska**

Miasta Rawa Mazowiecka i Biała Rawska realizują złożone projekty zawarte w Programach rewitalizacji, co przyczyni się do poprawy stanu aspektów społecznych, gospodarczych, przestrzennych i technicznych. Realizowane projekty wzajemnie się uzupełniają, co wpłynie na poprawę stanu dziedzictwa kulturowego i spowoduje wzrost świadomości społecznej w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Realizowane projekty rewitalizacji struktur urbanistycznych uzupełnione zostały działaniami w zakresie rewaloryzacji zabytkowych założeń zieleni i prowadzonymi pracami remontowymi i modernizacyjnymi powodując poprawę stanu gospodarki i infrastruktury technicznej i społecznej.

Zrewaloryzowany park w Rawie Mazowieckiej

- **Utworzenie parku kulturowego**

W Gminnych programach opieki nad zabytkami Miasta Rawa Mazowiecka i Miasta i Gminy Biała Rawska podjęto propozycje i rozważenia w celu uznania za parki kulturowe na mocy podjęcia uchwał Rady Miasta Rawa Mazowiecka i Biała Rawska obszarów o wysokiej wartości kulturowej, obejmujących struktury historyczne – w granicach stref ścisłej ochrony konserwatorskiej. Obecnie Miasto Rawa Mazowiecka wprowadziło już konkurs na odnowioną elewację, promując tym samym

nowe rozwiązania w historycznym centrum, co przyczynia się w znacznym stopniu do eksponowania wartości kulturowych.

Decyzję o utworzeniu parku podejmuje Rada Miasta. Wprowadzenie tej formy ochrony zabytków podnosi prestiż obszaru i powoduje większe możliwości pozyskania środków finansowych, ponieważ przyznawana punktacja przy ocenie wniosków jest zwiększana dla parków kulturowych. Miasto Rawa Mazowiecka tworząc park kulturowy zyskuje mocną kartę przetargową w ubieganiu się o fundusze na przeprowadzenie kompleksowej rewitalizacji obszaru objętego granicami parku

Proponowany obszar parku kulturowego w Rawie Mazowieckiej podlegający rewitalizacji

Proponowany obszar parku kulturowego w Rawie Mazowieckiej

Na terenie województwa utworzono cztery parki kulturowe „Miasto tkaczy” w Zgierzu, „Wzgórze Zamkowe” w Sieradzu, Kutnowskiego podregionu kulturowego Leszczynku gm. Kutno i Ulicy Piotrkowskiej w Łodzi. Obszary parków poddawane są procesom kompleksowej rewitalizacji z wykorzystaniem środków m. in. z Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Łódzkiego.

- **Promowanie obiektów reprezentatywnych**

Na etapie sporządzania wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami dla województwa łódzkiego wytypowano obiekty uznane za reprezentatywne. Wśród nich w poszczególnych kategoriach figurują obiekty i obszary z terenu Powiatu Rawskiego. Są nimi: układy urbanistyczne Rawy Mazowieckiej i Białej Rawskiej, ratusz, zamek Książąt Mazowieckich, zameczek w Białej Rawskiej zespół klasztorny o.o. Jezuitów, kościół w Boguszycach, willa w Rawie Mazowieckiej, Rogowska Kolejka Wąskotorowa oraz stanowiska archeologiczne: stanowisko 1 – grodzisko średniowieczne XIII – XIV wiek, z reliktem murowanej kaplicy, stołeczny grud Mazowsza Rawskiego tzw. Anielska Góra i stanowisko 1a – obronne podgrodzie z średniowiecznymi pracowniami rzemieślniczymi oraz grodziska w Kurzeszynie

Obiekty reprezentatywne – kolejka wąskotorowa

Obiekty i obszary zamieszczone na liście obiektów reprezentatywnych są brane pod uwagę przy ocenianiu wniosków złożonych do Urzędu Marszałkowskiego w Łodzi przy ubieganiu się o środki przyznawane na rewaloryzację zabytków. Działania promocyjne będą przede wszystkim lokować Powiat Rawski wśród najwartościowszych obszarów dziedzictwa kulturowego.

- **Wyeksponowanie obiektów rozwoju turystyki i oznakowanie zabytków znajdujących się w rejestrze WKZ**

Do zadań powiatu należy znakowanie obiektów zabytkowych. Powiat Rawski systematycznie oznakuje cenne obiekty zabytkowe. Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami na umieszczenie w odpowiednim miejscu na zabytku wpisanego do rejestru tj. zanku niebieskiej tarczy wyraża zgodę Wojewódzki Konserwator Zabytków.

Oznakowanie obiektów wpisanych do rejestru zabytków na terenie Polski obowiązujące od 2004 r.

Oznakowany kościół w Boguszytach

- **Wspieranie prac w zakresie wykonywania zabezpieczeń przeciwpożarowych i przeciwwłamaniowych**

Niezbędne jest wykonywanie zabezpieczeń przeciwpożarowych i przeciwwłamaniowych w obiektach zabytkowych, do których należą głównie obiekty architektury drewnianej takich jak m. in:

- zespołu Kościoła w Boguszytach
- zespołu kościoła w Lewinie
- zespołu kościoła w Starej Rawie.

Dzwonnica w Starej Rawie

Zespół kościoła w Starej Rawie

- **Wspieranie prac w zakresie wpisania do rejestru zabytków obiektów zamieszczonych w wojewódzkiej i Gminnej ewidencji zabytków**

Na wniosek parafii rzymskokatolickiej podjęto działania mające na celu wpisanie cennych obiektów do rejestru zabytków są nimi:

- kaplica Podwyższenia Krzyża św. w Osadzie Dolnej ul. katowicka 1B

Kaplica pod wezwaniem Świętego Krzyża na Osadzie Dolnej ma niezwykle bogatą historię. Wokół niepozornego budynku krąży wiele interesujących legend, które na pewno jak wszystkie legendy posiadają ziarno prawdy.

Data widniejąca na elewacji kaplicy może być informacją niezwykle mylącą tak dla turystów jak i historyków amatorów. Większość informacji, które udało nam się zgromadzić pochodzi z legend. Jedyne, pewne źródło historyczne na których możemy stworzyć chociażby zarys dziejów tego obiektu to „Studium historyczno – urbanistyczne Rawy Mazowieckiej” podaje rok 1761, jako pierwszą wzmiankę z wizytacji kościelnej kaplicy p. w. św. Krzyża, która znajdowała się wówczas pod patronatem księży augustianów.

Jak można zauważyć, miejsce w którym Juliusz Schrajer wybudował kaplicę nie było całkiem przypadkowe. Wincenty Dąbrowski w swym opisie kaplicy podaje jako przypuszczalny okres budowy na Osadzie Dolnej pierwszego obiektu o charakterze sakralnym wiek XVII. Wątpliwe jest także, aby Juliusz Schrajer wybudował kaplicę w 1809 roku, ponieważ jego syn, Julian Wiktor urodził się dopiero 3 marca 1861 roku. W takiej sytuacji powstaje pytanie, czy senior Schrajer był niezwykle dziarskim staruszkiem, czy też niemal jako kilkunastoletni chłopiec wybudował kapliczkę. Zakładając, iż Schrajer miał 20 lat gdy powstała kaplica, to gdy w 1872 roku urodziła się jego najmłodsza córka miał on wówczas 83 lata.

Jak podaje Dąbrowski rok 1809, upamiętnia potyczkę, do której doszło w tym miejscu w czerwcu tegoż roku, a stoczyli ją podjazd polski z wycofującymi się oddziałami austriackimi. Z dużym prawdopodobieństwem można stwierdzić, iż obecna kaplica wybudowana została w latach 20-tych XIX wieku, podczas przebudowy miasta. Projekt budynku wykonał budowniczy mazowiecki, Karol Dollinger.

Rodzina Schrajerów prawdopodobnie tylko odnowiła zniszczą walkami wyzwoleńczo – narodowymi kaplicę w 1883 roku.

Kaplica jest owiana wieloma legendami. Jedna z nich dotycząca również rodziny Schrajerów głosi, że jeden ze Schrajerów wybudował ten obiekt w podziękę za znalezienie w rzece zadry z Krzyża Świętego oprawionej w miedź z arabskimi napisami. Relikwie niestety zaginęły podczas zawieruchy związanej z ostatnią wojną.

Kolejna legenda mówi, iż w roku 1812, w czasie marszu Napoleona przez Polskę, na przedzie tych wojsk szły Legiony Polskie. Dowodził nimi książę Józef Poniatowski. W tym czasie od Rawy aż po Warszawę rozciągała się ogromna puszcza. Książę miał przedostać się przez nią jeszcze za dnia, zdobyć Warszawę i wypędzić z niej Moskali. Poniatowski doszedłszy do Głuchówka pod Rawą i zatrzymał się u pewnego ziemianina. W obozie wojska był pewien sługa, który zdradził Moskałom, że Legiony zatrzymały się pod Rawą. Gdy wszyscy spali nadbiegł chłop z pobliskiej wsi i krzyczał aby żołnierze uciekali bo za chwilę zaatakują ich Moskale. Wartownik nie uwierzył chłopu i zagroził, że jeśli ten kłamie to przepłaci to życiem. Jednak chłop nadal błagał aby jak najszybciej uciekali. Wtedy to strażnik dołożył ucho do ziemi i usłyszał tęten koni. Dzięki szybkiej reakcji książę wraz z żołnierzami był przygotowany do walki z najeźdźcą. Na pamiątkę owego wydarzenia książę Józef Poniatowski ufundował w tym miejscu kaplicę.

Kolejna legenda wiąże się również z czasami napoleońskimi. Pewien polski oficer z miejscowego garnizonu był zaręczony z córką rawskiego garbarza, którą bardzo kochał. Gdy w roku 1812 musiał pójść na wojnę, zobowiązał ją, by czekała na niego do szczęśliwego powrotu lub jego śmierci. Lekkomyslna dziewczyna uciekła z jakimś francuskim wojskowym i wróciła z cofającą się armią w 1813 roku ciężko chora. Niebawem wrócił także narzeczony. Dowiedziawszy się o chorobie ukochanej, opuszczonej przez najbliższych, po długim i kosztownym leczeniu doprowadził ją do zdrowia i oddał pod opiekę rodzinie. Później wyszła ona za mąż za czeladnika garbarskiego, a szlachetny młodzieniec odsunął się od ludzi i jako pustelnik osiedlił się przy kaplicy. Jak stwierdził historyk Hipolit Gawarecki, pustelnik ten mieszkał tam jeszcze w 1840 roku.

„Legenda o Kapliczce” z albumu profesor Anny Kłosowej, „Studium historyczno-urbanistyczne Rawy Mazowieckiej”, „Rawa Mazowiecka i okolice” Ryszard Poradowski

- kaplica pw. św. Elżbiety ul. Tomaszowska 29

Pierwotnie kaplica cmentarna, obecnie nieużywana, została wystawiona w 1843 r. własnym kosztem Elżbiety Bykowskiej, wdowy, właścicielki nieruchomości w Rawie pod Nr 18 i 19. "Na przypominki wiecznemi czasy" czyli ogólnie mówiąc na odprawianie w niej nabożeństw i utrzymanie jej zawsze w dobrym stanie, zapisała wieczysty fundusz w sumie 450 rubli, przy czym procenty od tej kwoty miał otrzymywać miejscowy proboszcz (od 375 rubli) oraz OO. Augustianie (od 75 rubli). Przy podpisaniu akt tych legatów, które miało miejsce 27 listopada 1843 r., obecny był miejscowy proboszcz ks. Aleksander Szamborski oraz ks. Wiktor Krzanowski, przełożony augustianów w Rawie. Kaplica ta stoi na cmentarzu do dzisiaj, jednak już żadne nabożeństwa w niej się nie odprawiają.

- **Ochrona, rewaloryzacja i rozwój turystyki kulturowej i pielgrzymkowej w oparciu sanktuarium Matki Bożej Miłosiernej w Białej Rawskiej, Sanktuarium Diecezjalne Marii Kolbego w Szczukach w gminie Biała Rawska, cenne zrewaloryzowane obiekty sakralne m.in. Zespół Klasztorny Pojezuicki z Kolegium i Kościołem Niepokalanego Poczęcia NMP Dawny zespół klasztorny Augustianów (kościół pw. Wniebowzięcia NMP z XVIII w., budynki klasztorne z XIX w.) obecnie oo. Pasjonistów, kościół św. Stanisława Biskupa w Boguszytach, kościoły w Sadkowicach, Lewinie, Regnowie, Kurzeszynie, liczne kapliczki i krzyże przydrożne**

Obiekty sakralne Powiatu Rawskiego stanowią cenny walor do rozwijania turystyki pielgrzymkowej. Proponuje się opracowanie całościowego projektu obejmującego wybrane obiekty sakralne takie jak sanktuarium Matki Bożej Miłosiernej w Białej Rawskiej, Sanktuarium Diecezjalne Marii Kolbego w Szczukach w gminie Biała Rawska, cenne zrewaloryzowane obiekty sakralne m.in. Zespół Klasztorny Pojezuicki z Kolegium i Kościołem Niepokalanego Poczęcia NMP Dawny zespół klasztorny Augustianów (kościół pw. Wniebowzięcia NMP z XVIII w., budynki klasztorne z XIX w.) obecnie oo. Pasjonistów, kościół św. Stanisława Biskupa w Boguszytach, kościoły w Sadkowicach, Lewinie, Regnowie, Kurzeszynie. Taki kierunek działań wynika z dokumentów o charakterze wojewódzkim i projekt powinien uzyskać środki na rewaloryzację.

Zespół kościoła w Rawie Mazowieckiej

Obraz Matki Bożej, trzymającej na lewym ramieniu Dzieciątko Jezus w Sanktuarium w Białej Rawskiej

Sanktuarium Maksymiliana Marii Kolbego znajdują się w Szczukach

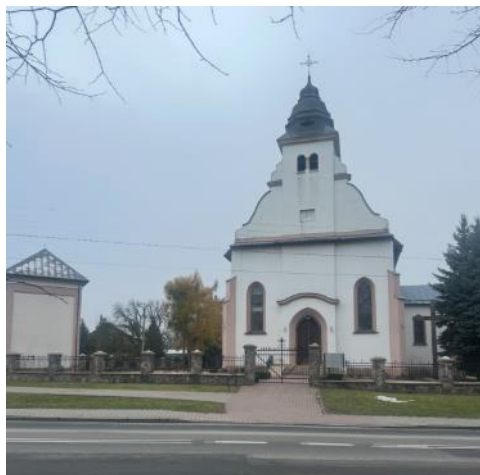
Kościół w Boguszykach

Założenie Kościoła parafialnego w Kurzeszynie gm. Rawa Mazowiecka

Kościół w Regnowie

Kościół w Cielądzu

Odrestaurowany ołtarz główny w kościele w Starej Rawie

Odrestaurowane skórzane elementy ołtarza w Starej Rawie

Kaplica grobowa w Starej Rawie

Kaplica w Starej Rawie

Kaplica cmentarna w Starej Rawie

Zespół kościoła w Starej Rawie

Kapliczka gm. Rawa Mazowiecka

Kapliczka w Wołuczy gmina Rawa Mazowiecka

Kapliczka Nepomucena w Kurzeszynie gm. Rawa Mazowiecka

Kapliczka w Rylsku gm. Regnów

- **Przeprowadzenie prac rewaloryzacyjnych zabytkowych układów zieleni z terenu Powiatu Rawskiego**

Na terenie Powiatu Rawskiego występują założenia zieleni komponowanej wymagające przeprowadzenia działań rewaloryzacyjnych.

Powiat Rawski przeprowadzał prace pielęgnacyjne zabytkowego drzewostanu i nasadzeniowe w alejach w Babsku, Grzymkowicach, Żydomicach i Konopnicy w ciągach dróg powiatowych na terenie Powiatu Rawskiego z udziałem środków z Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Łodzi za zgodą Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Obszary zieleni z terenu Powiatu Rawskiego mogą ubiegać się o środki finansowe m.in. z Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki

Wodnej przeznaczone na rewaloryzację zabytkowych układów zieleni w ramach konkursu „Przyrodnicze perły województwa łódzkiego”. Z tych środków finansowane mogą być działania rewaloryzacyjne zabytkowych parków, cmentarzy różnych wyznań i alei.

Aleja lipowa Konopnica – Żydowice

Aleja lipowa w Babsku

Aleja lipowa w Grzymkowicach

- **Promocja przeprowadzonych prac rewaloryzacyjnych zabytkowych parków miejskich wyróżnionych w konkursie Towarzystwa Urbanistów Polskich Oddział w Łodzi**

Przeprowadzono prace rewaloryzacyjne założeń zabytkowej zieleni komponowanej w parkach miejskich w Rawie Mazowieckiej i Białej Rawskiej.

Przeprowadzone złożone działania rewaloryzacyjne zostały wyróżnione w konkursie organizowanym przez Towarzystwo Urbanistów Polskich Oddziału w Łodzi w latach 2013 – 2020 jako wzorcowo przeprowadzone prace w obrębie historycznych układów zieleni parkowej.

Rewaloryzowany park w Cielądzu

Park w Cielądzu

Park w Cielądzu

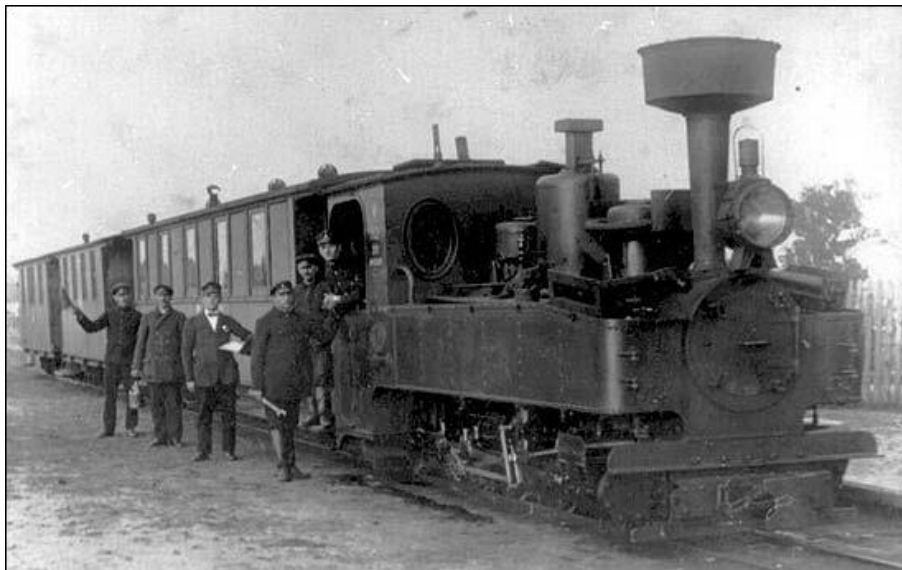

Aleja Gmina Cielądz

- **Stworzenie mechanizmu współpracy w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym**

W celu stworzenia mechanizmu współpracy w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym należy nawiązać współpracę z innymi miejscowościami leżącymi na trasie kolejki wąskotorowej w celu tworzenia wspólnych inicjatyw szlaku Rogowskiej Kolejki Wąskotorowej na trasie Rogów- Rawa Mazowiecka – Biała Rawska.

Celowa jest również wymiana doświadczeń ze Stowarzyszeniem Miłośników Kolei.

Trasa kolejki wąskotorowej

Dworzec kolejki wąskotorowej w Rawie Mazowieckiej

- **Poprawa stanu obiektów zamieszczanych w gminnych ewidencjach zabytków**

Należy dokonać wszelkich starań by doprowadzić do poprawy stanu obiektów zamieszczanych w gminnych ewidencjach zabytków. Istnieje jednak bariera natury prawnej na drodze pozyskiwania środków finansowych na przeprowadzenie remontów, ponieważ ustawa stanowi, że finansowane są prace remontowe obiektów wpisanych do rejestru. Obiekty nie objęte prawną formą ochrony tzw. ewidencjonowane mogą uzyskać dofinansowanie jedynie w przypadku opracowania projektów kompleksowej odnowy ze

środków dysponowanych przez Urząd Marszałkowski w Łodzi oraz zagospodarowanie turystyczne dorzecza rzeki Rawki, których celem jest wzmocnienie więzi i tożsamości lokalnej, poprzez wykorzystanie walorów turystycznych i kulturowych Ziemi Łowickiej i Rawskiej.

Obiekty zamieszczone w gminnych ewidencjach zabytków

- **Stworzenie mechanizmu współpracy w ochrony dziedzictwa kulturowego**

W celu stworzenia mechanizmu współpracy w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym **należy podjąć działania mobilizujące gminy do opracowania gminnych ewidencji zabytków popartych wizjami terenowymi** i przyjęcia ich zarządzeniami Burmistrzów i Wójtów.

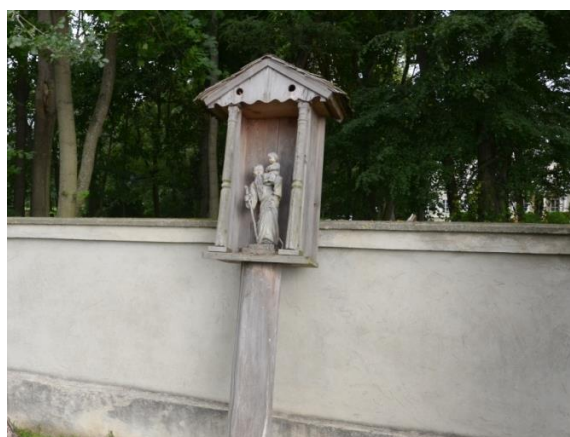
W ewidencjach powinny być zamieszczone obiekty świadczące o specyfice obszarów, gdyż jest to jedyny sposób ochrony zabytków „znikających” z krajobrazu Powiatu Rawskiego.

Ponadto **należy sporządzić programy opieki nad zabytkami** dla gmin Powiatu Rawskiego:

Wszystkie wykonane ewidencje zabytków po przyjęciu Zarządzeniem Burmistrzów i Wójtów Miast i Gmin powinny być zamieszczane na stronach Powiatu Rawskiego i poszczególnych Miast i Gmin.

- **Kontynuacja wirtualnego spaceru po mieście Miasta Rawa Mazowiecka i dalsze zamieszczenie informacji zawartych w opracowanych kartach Gminnej ewidencji na stronie internetowej**

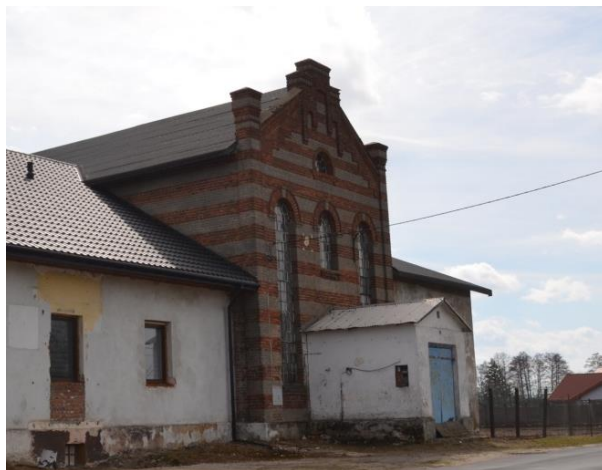
W celu upowszechniania dziedzictwa kulturowego Gminy Miasta Rawa Mazowiecka zostanie kontynuowana na stronie internetowej Miasta inicjatywa wirtualnego spaceru po Mieście Rawa Mazowiecka, zawierającego najciekawsze zabytki z terenu Miasta Rawa Mazowiecka oraz dalsze udostępnianie informacji zawartych w opracowanych kartach zawartych w Gminnej ewidencji zabytków.

Wola Chojnata kapliczka drewniana

Dańków gm. Biała Rawska - figura Nepomucena

Gorzelnia w Ryłsku gm. Regnów

Młyn w Kurzeszynie gm. Rawa Mazowiecka

- **Kreowanie poczucia tożsamości regionalnej**

Kształtowanie poczucia tożsamości regionalnej z całą pewnością wpłynie na zacieśnianie więzi społeczności lokalnej i poczucia własnej wartości. Miasto Rawa Mazowiecka na kanwie bogatej historii i tradycji może kultywować swoje walory niematerialne i wartości materialne.

Zadania

- **Upowszechnianie opowieści o ziemi rawskiej**

Cennym dziedzictwem kultury niematerialnej omawianego obszaru są opowiadania i legendy związane z dziedzictwem kulturowym obszaru. Znanych jest wiele legend, które stały się symbolem Rawskiej Ziemi i powinny być przekazywane kolejnym pokoleniom w postaci informacji zamieszczanych na stronach internetowych Powiatu Rawskiego i wydanej zbioru opowieści i legend.

KONKURS LITERACKI

KochamRawe.pl
SERWIS MIESZKAŃCÓW ZIEMI RAWSKIEJ

Opowiadanie o ziemi rawskiej

dla dzieci, młodzieży, dorosłych

SZCZEGÓŁY NA WWW.KOCHAMRAWE.PL

- **Organizacja imprez o charakterze kulturowym**

Miasto Rawa Mazowiecka organizuje lub jest współorganizatorem imprezy o charakterze kulturowym, do których należą m.in. Koncerty muzyczne organizowane w kościołach i Muzeum, Noc mazurka, Dni Rawy Mazowieckiej, prezentujące regionalne specjały, festyny oraz cykliczne imprezy promocyjno-folklorystyczne: Bernardynki Rawskie, piknik rodzinny.

Ten rodzaj imprezy powinien być w dalszym ciągu podtrzymywany i promowany, prowadzi, bowiem do propagowania historii regionu.

Powiatowy kalendarz Imprez kulturalnych wskazuje na organizację znacznej liczby wydarzeń, do których należą: Powiatowy Koncert Kolęd i Pastorałek, Spektakle teatru "Kurtyna", Powiatowy Turniej Wiedzy Pożarniczej dla dzieci i młodzieży, Festiwal Miniatur Teatralnych, Targi edukacyjne, Konkurs historyczny "Żołnierze Wyklęci", Spotkanie Wielkanocne, Konkurs Bezpieczeństwo w Ruchu Drogowym, Konkurs promujący zdrowie, Szkolny Dzień Ekonomisty, Rajd rowerowy kl. VI-VIII Poznajemy Powiat Rawski, Mistrzostwa szkoły w LA i grach zespołowych, Obchody Święta Konstytucji 3 Maja, Festiwal Pieśni Patriotycznej "Kocham Moja Ojczyznę", Konkursy ekologiczne, Powiatowy Konkurs

Przyrodniczy, Powiatowy Konkurs Fotograficzny "SLEEVEFACE - Dziś ubieram się w książkę" V edycja, Majówka w Wilkowicach, Powiatowa Spartakiada Władz Samorządowych, Szkolny konkurs kulinarny "Mistrz kuchni", "Raz na sportowo" rekreacyjno- sportowe spotkanie integracyjne dla uczniów i ich rodziców z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu znacznym i głębokim, Przegląd orkiestr strażackich, Turniej Piłki Nożnej o Puchar Starosty Rawskiego, wczasy zdrowotne w Grzybowie, Piknik integracyjny, Piknik rodzinny każdy jest ważny, Dzień sportu z okazji dnia dziecka, Turniej Piłki Nożnej o Puchar Starosty Rawskiego, Piknik z okazji Święta Policji, Wyjazd podopiecznych Stowarzyszeni, Wakacyjny konkurs na najciekawsze zdjęcie przy muralu "Biblioteka - wszechświat w jednym miejscu", Tydzień Dobrej Nowiny, Obchodu rocznicy wybuchu Powstania Warszawskiego, Dożynki Powiatowe, Piknik rodzinny, Obchody wybuchu II wojny światowej, Powiatowe Zawody Sportowo Pożarnicze jednostek OSP, Konkurs historyczny "Ziemia rawska", Czytanie Narodowe "Pieśni, fraszki i treny" Jana Kochanowskiego, Policyjna Akademia Bezpieczeństwa, Dzień Edukacji Narodowej, Spotkanie autorskie dla dzieci i młodzieży z terenu Powiatu Rawskiego, Zawody wędkarskie, Obchody Święta Niepodległości 11 listopad, Dzień Pieśni Patriotycznej, Powiatowy Konkurs Geograficzny "Turystyka w Powiecie Rawskim", Szkolne zawody sportowe - tenis stołowy, Szkolny Konkurs Historyczny "Niepodległa", Zaduszki Poetyckie, Zawody strzeleckie z okazji Święta Niepodległości o Puchar Starosty Rawskiego, Festiwal piosenki patriotycznej i niepodległościowej, Spotkanie Wigilijne, Konkurs Ortograficzny "O pióro Starosty", "Magia Świąt" Grudniowe spotkanie integracyjno-kulturalne uczniów i wychowanków., Szopka ludowa Regionu Rawskiego, Wycieczka integracyjno - turystyczna

Dożynki gminne

- **Promocja imprez o charakterze kulturowym**

Organizacja imprez kulturowo – folklorystycznych takich jak np. festyny, festiwale, zawody, koncerty, odpusty, powoduje zwiększenie identyfikacji mieszkańców z kulturą regionu. Udział twórców i artystów powodują rozwój rzemiosła ludowego i wzmocnienie rawskiego podregionu etnograficznego. Odbывające się imprezy będą silnie promowane na terenie Powiatu Rawskiego, Województwa i Kraju.

Święto Niepodległości 2025 – Powiat Rawski

Święto Niepodległości 2025

Powiatowo-gminne ćwiczenia obronne

Rawskie Targi Pracy 2025

Dnia Edukacji Narodowej

Konferencja w Powiecie Rawskim

Dzień edukacji Narodowej

Koncert kolęd i pastorałek

- **Promocja zespołów ludowych i twórców i Kół Gospodyń Wiejskich**

Zespoły ludowe i twórcy w Powiecie Rawskim stanowią swoistą perełkę kultury i tradycji lokalnych i regionalnych. Krzewią kulturę, muzykę przodków, promują stroje ludowe, obrzędy oraz potrawy regionalne, zajmują się również rękodziełem. Biorą czynny udział w imprezach lokalnych na szczeblu powiatowym, wojewódzkim oraz krajowym np. Zespół

Ludowy „Cymbarka” z Gminy Cielądz w 2022 r. występował w Warszawie podczas obchodów Święta Niepodległości na zaproszenie Narodowego Instytutu Kultury i Dziedzictwa Wsi; zajął II miejsce na konkursie pieśni ludowej „Kolory regionu” w Brzezinach oraz III miejsce w ogólnopolskim konkursie „Zagłębie i sąsiedzi” w Dąbrowie Górniczej.

Działające licznie w Powiecie Rawskim Koła Gospodyń Wiejskich biorą udział w różnych akcjach i uroczystościach organizowanych przez Urzędy Gmin oraz inicjowanych przez własne koła i inne instytucje. KGW wystawiają stoiska podczas dożynek gminnych oraz powiatowych, udzielają się przy okazji różnych akcji charytatywnych oraz organizują własne wydarzenia lokalne typu obchody dnia kobiet, dnia dziecka, spotkania wielkanocne, wigilijne, andrzejowe czy powitanie lata, pikniki, wycieczki oraz pomagają przy organizacji warsztatów dla dzieci i dorosłych. KGW reprezentują również gminy na wyższych szczeblach oraz biorą udział w konkursach, festiwalach, koncertach, festynach i kiermaszach. Organizują spotkania dla myśliwych, przygotowują posiłki dla pielgrzymów, przygotowują zbiórki charytatywne, spotkania integracyjne, a także organizują zajęcia dla mieszkańców swoich gmin. KGW pozyskują środki finansowe ze źródeł zewnętrznych na organizowane różnorodnych inicjatyw w celu integracji lokalnej społeczności oraz promowania kreatywności oraz tradycji.

Gminny Festiwal Wiśni w Regnowie

Koła Gospodyń Wiejskich

- Wykreowanie pamiątek regionalnych

Należy poszukiwać pomysłów tworzenia lokalnych pamiątek np. inspirowanych folklorem rawskim, monet, rzeźb, miniatur zamku, gier i innych specjałów lokalnych.

- **Kreowanie wizerunku i folkloru Powiatu Rawskiego**

Od wielu lat bogata historia i folklor powiatu Rawskiego oraz zachowane ślady jej dawnej świetności wykorzystywane są w budowaniu wizerunku Powiatu. Warto podkreślić, że folklor regionu - stał się motywem graficznym logo promocyjnego Stowarzyszeń lokalnych.

"Siła ludowej tradycji - pielęgnujemy tradycje ziemi rawskiej"

Architektoniczne dziedzictwo Rawy Mazowieckiej. Spacer szlakiem rawskich zabytków

Autor zdjęcia: Muzeum Ziemi Rawskiej

AKTUALNOŚCI SZUKAJ WYDARZENIA FORMULARZ ZGŁOSZENIOWY REG

przeprowadzono kilka dużych projektów rewitalizacyjnych, które przywróciły blask zabytkowym obiektom miejskiej architektury. Przekonajmy się o tym razem na spacerze szlakiem rawskich zabytków.

W wyniku kilku dużych projektów inwestycyjnych w ostatnich latach w Rawie Mazowieckiej kompleksowym remontom, odnowie i rewitalizacji poddane zostały m.in. „duży kościół” pw. NP NMP, willa przy Łowickiej 26 (główna siedziba Muzeum Ziemi Rawskiej), dawne Jatki miejskie, Zamek Książąt Mazowieckich, a także obręb dawnego Rynku staromiejskiego. W trakcie remontu jest kościół Pasjonistów. Przekonajmy się razem jakie są efekty tych działań i przespacerujmy szlakiem rawskiej architektury zabytkowej.

Galeria

Autor zdjęcia: Muzeum Ziemi Rawskiej

Autor zdjęcia: Parafia NP NMP w Rawie Maz.

Autor zdjęcia: UM w Rawie Maz.

Elementy dziedzictwa regionalnego – spacer szlakiem Rawskich zabytków

- **Promowanie układania kobierca z płatków kwiatów w kościele oo. Pasjonistów i wpisanie wpisanej na Krajową Listę Niematerialnego Dziedzictwa**

Układanie kobierca z płatków kwiatów w kościele oo. Powinno zostać zamieszczone na Krajowej liście Dziedzictwa Niematerialnego, skupiającej zwyczaje praktykowane od pokoleń Dziedzictwo niematerialne (w rozumieniu Konwencji z 2003 r.) to: tradycje i przekazy ustne, sztuki widowiskowe, zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne; wiedza i praktyki tradycyjne.

Dywany kwiatowe układane w oktawę Bożego Ciała

- **Wpisanie specjałów lokalnych na Ministerialną listę krajowych produktów regionalnych i promocja specjałów regionalnych**

Produkty regionalne decydują o kolorycie, odrębności i specyfice wyodrębnionego obszaru stanowiąc jego bogactwo kultury kulinarnej, dlatego należy prowadzić działania w celu wpisania specjałów lokalnych na Listę Produktów Tradycyjnych.

Obecnie na listę produktów tradycyjnych został wpisany ser twarogowy z siary z gminy Sadkowie i Miód doliny Rawki. Doskonałą promocją specjałów regionalnych Powiatu Rawskiego jest udział w Festiwalu Dobrej Żywności "Księżackie Jadło". „Smakach Ziemi Łódzkiej” i konkursie „Smaczne Łódzkie”.

Produkt regionalny - ser twarogowy z siary

Produkt regionalny – miód doliny Rawki

Kiełbasa rawska

**RAWSKI JARMARK
BOŻONARODZENIOWY
2025**

5 GRUDNIA – PIĄTEK (PL. PIŁSUDSKIEGO)
 14.30 – 17.00 – mini zagroda z żywymi zwierzętami i spotkanie ze św. Mikołajem;
 18.00 – dekorowanie choinek świątecznych przez dzieci z rawskich przedszkoli, szkół i organizacji społecznych;
 18.35 – występ Szkolnego Zespołu Ludowego "Podchlebnicki" ze Starej Wojskiej;
 19.30 – występy przedszkoli z repertuarem świątecznym;
 19.00 – oficjalne otwarcie Jarmarku Bożonarodzeniowego;
 19.30 – występy szkół podstawowych z repertuarem świątecznym.

6 GRUDNIA – SOBOTA "MIKOŁAJKI"
 9.30 – 11.00 – Mikołajkowe warsztaty w Miejskim Domu Kultury;
 11.00 – 13.00 – Pamiłkowe warsztaty w jaskółkach miejskich;
 13.00 – 15.00 – "Mikołajki w MiP Rawe" warsztaty ełków i spotkanie ze Świętym Mikołajem – Miejska Biblioteka Publiczna Oddział dla Dzieci (partnerem wydarzenia jest Warsztat Terapii Zajęciowej w Rawie Mazowieckiej).

7 GRUDNIA – NIEDZIELA (PL. PIŁSUDSKIEGO)
 14.00 – 18.00 – Świąteczna Kraina Mikołaj: animacje cyrkowo-sportowe w świątecznym klimacie, występy artystyczne, żonglerów i akrobatów, konkursy z nagrodami (m.in. żywe choinki);
 18.00 – 19.00 – dla dzieci i młodzieży: zagroda z opiekami i spotkanie ze Świętym Mikołajem;
 19.00 – 19.45 – występ uczniów Prywatnej Szkoły Muzycznej Monolit;
 17.35 – świąteczny pokaz Teatru Ognia.

13 GRUDNIA – SOBOTA
 18.00 – koncert świąteczny "Gwiazda na Gwiazdkę": Pectus w Miejskim Domu Kultury.

20 GRUDNIA – SOBOTA (PL. PIŁSUDSKIEGO)
 16.00 – 18.00 wigilia miejska:
 • degustacja potraw świątecznych i wspólne kęśowanie;
 • występy artystyczne: Grupa Muzyczna – Teatrnia Abi Quercus, chór Związku Kucharek, Rencistów i Inwalidów oraz Stowarzyszenie Rawski Uniwersytet Trzeciego Wieku.

Strona wystawowa – Kupuj Polsko na Święta w Rawie
 Świąteczne smakołyki, rękodzieła, ozdoby i lokalne produkty prosto od polskich producentów. Wspieraj lokalnych przedsiębiorców, wybierz oznaczenie "Produkt Polski" w ramach kampanii #KupujGwiazdkę.

Więcej informacji na: <http://www.rawamazowiecka.pl> UMRawaMazowiecka

- **Edukacja regionalna mieszkańców**

Zachowanie i propagowanie dziedzictwa winno odbywać się przy współudziale społeczności regionalnej. Dlatego trzeba podjąć działania w celu propagowania wiedzy o zabytkach i zasadach ochrony. Należy umacniać w mieszkańcach Powiatu Rawskiego poczucie tożsamości poprzez identyfikowanie specyfiki i odrębności regionalnej. Szczególną uwagę należy zwrócić na edukację w zakresie dziedzictwa kulturowego poczynawszy od szkół, gdzie dzieci i młodzież trzeba zachęcać do poznawania historii swojego regionu. Kolejną ważną grupą, do której należy kierować te działania są właściciele i użytkownicy zabytków.

Obecnie edukację regionalną prowadzi Muzeum w Rawie Mazowieckiej i Miejskie i Gminne Domy Kultury. Ważną inicjatywą są prowadzone konkursy sztuki ludowej, warsztaty etnograficzne z zakresu rękodzieła ludowego – palma i pisanka wielkanocna, haft,

wycinanka, odczyty i prelekcje, lekcje muzealne, kiermasze sztuki ludowej, koncerty, prowadzona działalność wydawnicza.

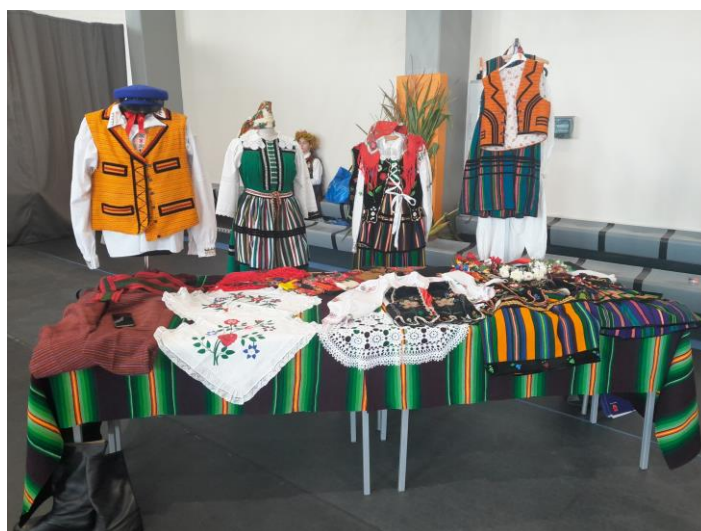

Architektoniczne dziedzictwo Rawy Mazowieckiej. Spacer szlakiem rawskich zabytków

Na przestrzeni ostatnich kilku lat w Rawie Mazowieckiej przeprowadzono kilka dużych projektów rewitalizacyjnych, które przywróciły blask zabytkowym obiektom miejskiej architektury. Przekonajmy się o tym razem na spacerze szlakiem rawskich zabytków.

W wyniku kilku dużych projektów inwestycyjnych w ostatnich latach w Rawie Mazowieckiej kompleksowym remontom, odnowie i rewitalizacji poddane zostały m.in. „duży kościół” pw. NP NMP, willa przy Łowickiej 26 (główna siedziba Muzeum Ziemi Rawskiej), dawne Jatkę miejskie, Zamek Książąt Mazowieckich, a także obręb dawnego Rynku staromiejskiego. W trakcie remontu jest kościół Pałonistów. Przekonajmy się razem jakie są efekty tych działań i przepacerujmy szlakiem rawskiej architektury zabytkowej.

- **Współorganizacja wycieczki wąskotorówką**

Rawa Mazowiecka jest współorganizatorem wycieczek koleją wąskotorową, dla osób, które chcą poznać historię miasta m. in. spacerów po Rawie Mazowieckiej różnymi szlakami tematycznymi. Zainteresowani poznają dzieje zamku rawskiego, a także dzieje klasztorów.

- **Organizacja konkursu fotograficznego „MAGIA ZIEMI RAWSKIEJ” - uroki rawskiej ziemi**

Zdjęcia laureatów mogą zostać wydane w formie widokówek promujących walory Powiatu Rawskiego. Konkurs sprzyja identyfikacji mieszkańców z regionem, podnosi świadomość o zabytkach regionu i doskonale je promuje.

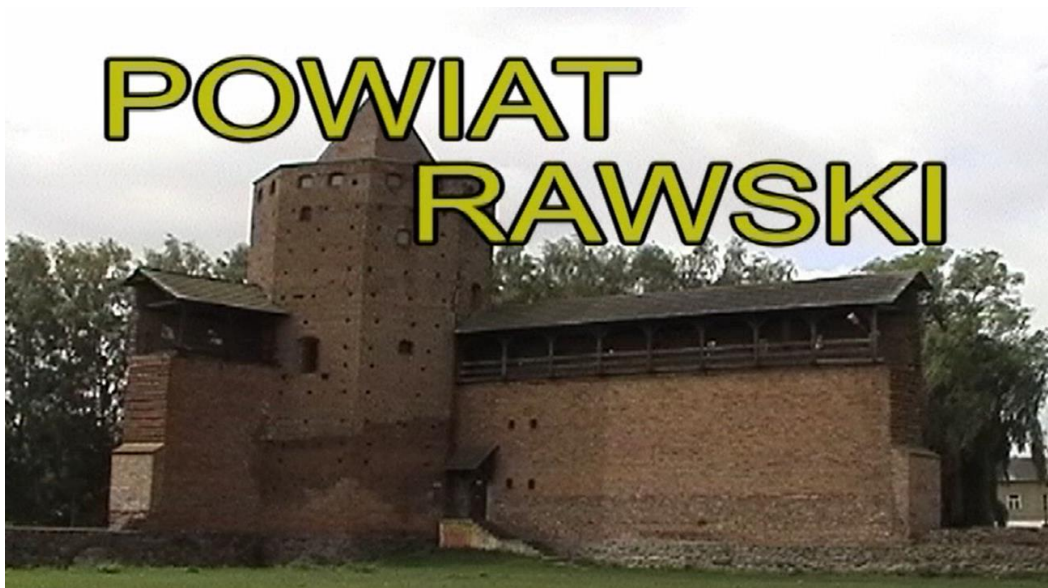
Zdjęcia Powiatu Rawskiego

Dziedzictwo niematerialne Powiatu Rawskiego

- **Organizacja konkursów związanych z dziedzictwem materialnym i niematerialnym Powiatu Rawskiego**

Celem konkursu jest popularyzowanie historii Powiatu Rawskiego wśród młodzieży oraz przybliżenie uczniom piękna rawskich zabytków i bogactwa kultury niematerialnej.

Zabytki Powiatu Rawskiego

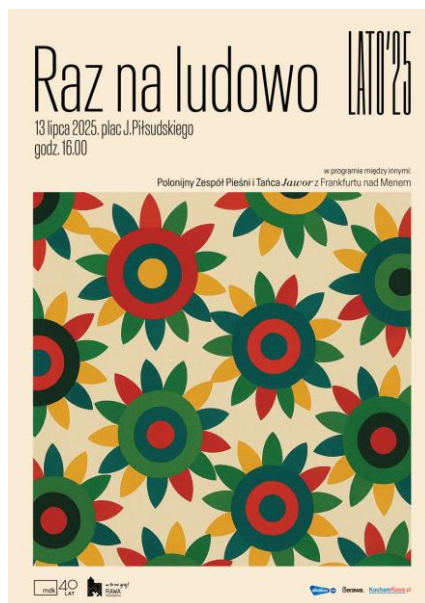
Maria Zaręba
Mistrzynie
rawskiej
wycinanki

28
czerwca 2025
12.00
Muzeum Ziem Rawskiej w Rawie Mazowieckiej ul. Łowicka 26

MIĘDZYNARODOWA
WYSTAWA
WYCIJANEK

W TO NIE GRZĄ!
RAWA
MAZOWIECKA

tel. 781 700 503, e-mail: rzp@muzeumrawa.pl

"Raz na ludowo"

fotorelacja z wernisażu wystawy wycinanek Pani Marii Zaręby

- **Współpraca ze Społecznymi Opiekunami Zabytków**

Na terenie Powiatu rawskiego odbyło się szkolenie pozwalające uzyskać słuchaczom miano Społecznych opiekunów Zabytków. Osoby te działają na omawianym terenie powodując wzrost zachowania dziedzictwa kulturowego podregionu rawskiego.

Działanie 3

Rozwój turystyki kulturowej w oparciu o walory kulturowe i historię obszaru

Rozwój turystyki w oparciu o zabytki pozwoli na ożywienie omawianego obszaru, zwiększy miejsca pracy i wpłynie na rozwój gospodarczy Miasta Rawa Mazowiecka. W obecnych procedurach wykorzystanie zabytków na potrzeby turystyczne, edukacyjne i społeczne jest wymogiem w staraniu się o dotacje finansowe.

Zadania

- Kreowanie markowych produktów **np. kolejka wąskotorowa, krajobraz kulturowy dorzecza Rawki**

Kolejka wąskotorowa i krajobraz kulturowy dorzecza Rawki to element tożsamości związany z kulturą - stanowiący produkt turystyczny dający szansę rozwoju, ożywienia z możliwością wykorzystania obszaru na cele turystyczne.

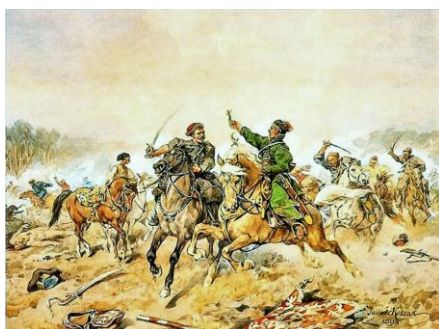
Lokalny program rewitalizacji obszaru historycznych struktur miasta, to również przewidywana gra miejska obejmująca kluczowe elementy tożsamości i zabytki Rawy Mazowieckiej, przewidziana do swobodnego zwiedzania przez turystów indywidualnych i zorganizowanych.

- **Promocja postaci historycznych związanych z Powiatem Rawskim**

Postacie historyczne związane z Powiatem rawskim powinny być promowane i traktowane jako element tożsamości miasta. Znanymi postaciami historycznymi związanymi z Rawą są: Jan Chryzostom Pasek (ok. 1636-1701) – najwybitniejszy polski pamiętnikarz epoki baroku. Uczył się on w kolegium jezuickim w Rawie Mazowieckiej, marszałek sejmiku rawskiego w 1661 roku.

Juliusz Kossak - Jan Chryzostom Pasek pod Lachowiczami

Święty Stanisław Papczyński (1631-1701) ukończył retorykę w kolegium jezuickiego w Rawie Mazowieckiej, gdzie i przez dwa lata studiował filozofię. Był jedną z najwybitniejszych postaci XVII wieku w Polsce: nazywany prorokiem Niepokalanego Poczęcia Matki Bożej, ojcem ubogich i orędownikiem zmarłych.

Św. Stanisław Papczyński

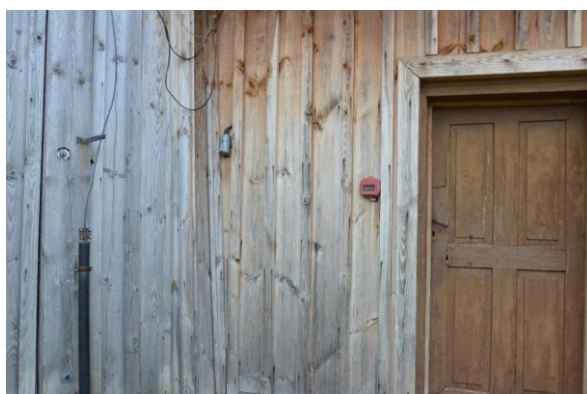
- **Poprawa stanu i dostępności zabytków ruchomych w muzeach oraz obiektach sakralnych**

Istnieje potrzeba dalszej realizacji nowoczesnych form przekazu i technik wystawienniczych w Muzeum oraz dalsza digitalizacja zasobów muzealnych i sakralnych.

Muzea i obiekty sakralne posiadają profesjonalne strony internetowe.

Muzea powinny kontynuować szeroką działalność kulturalno - edukacyjną.

Istotna jest również kontynuacja udziału w Programie Europejska Noc Muzeów.

Zabezpieczenia od włamań i pożarów w kościele w Boguszycach

- **Działania Kół Gospodyń Wiejskich, Gminnych i Miejskich Domów Kultury, Braci Herbowej Ziemi Rawskiej i Stowarzyszeń w celu upowszechniania dziedzictwa kulturowego Powiatu Rawskiego**

Gminne i Miejskie Domy Kultury KGW, Stowarzyszenia i Brac Herbowa Ziemi Rawskiej prowadzi szereg działań promujących i upowszechniających dziedzictwo kulturowe Powiatu Rawskiego. Prowadzą oni szereg działań związanych z obsługą ruchu turystycznego, koordynowaniem rozwoju produktów turystycznych i prowadzeniem portalu internetowego.

- **Powiat Rawski - lider polityki turystyki kulturowej**

Powiat Rawski staje się liderem polityki turystyki kulturowej. Jako jedno z nielicznych powiatów województwa wprowadziło tablice kierunkowe i informacyjne, oraz znaki drogowe informujące o występowaniu cennych zabytków i kierujące w stronę głównych historycznych szlaków.

Oznakowanie miejsc atrakcyjnych turystycznie

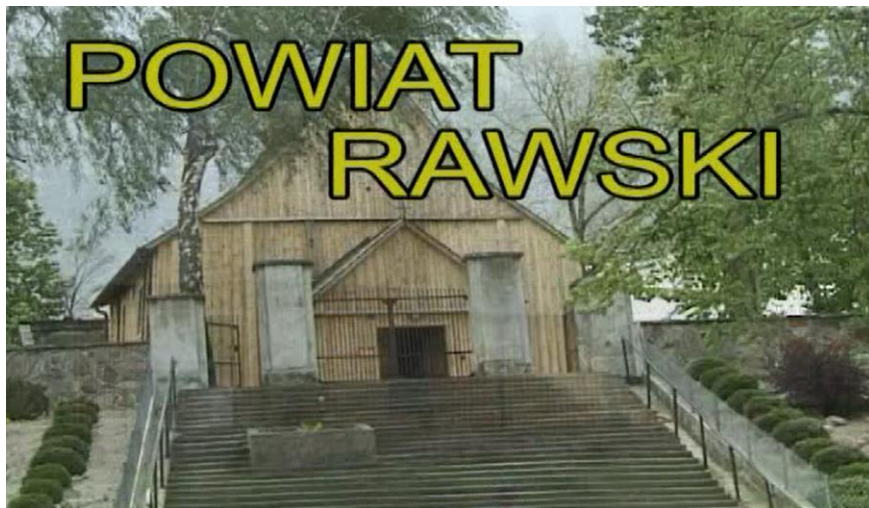

Oznakowanie miejsc turystyki kulturowej

- **Promowanie muzeum i zasobów dziedzictwa kulturowego Powiatu Rawskiego**

Przykład tradycyjnych mediów rawskich promujących dziedzictwo kulturowe:

RawaRadio, radionadaje.com, Głos Rawy Mazowieckiej, Portal - Kocham Rawe.pl, Głos.pl

YOUTUBE.COM

Zamek w Rawie rekonstrukcja cyfrowa

9. WSKAZANIA DO DOKUMENTÓW WYŻSZEGO RZĘDU

Rekomendacje do wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami wynikające z opracowanego Powiatowego programu opieki nad zabytkami dla Powiatu Rawskiego

WNIOSKUJE SIĘ O UWZGLĘDNIENIE W WOJEWÓDZKIM PROGRAMIE OPIEKI NA ZABYTKAMI:

- rawskiego podregionu kulturowego,
- realizacji zintegrowanych projektów tematycznych dotyczących:
 - zagospodarowania turystycznego dorzecza rzeki Rawki,
 - kolejki wąskotorowej,
- rewitalizacji historycznych układów przestrzennych o randze:
 - ponadlokalnej,
- rewaloryzacji paków i alei
- propozycji utworzenia parku kulturowego:
 - w obrębie historycznych układów przestrzennych,
- występowania licznych miejsc pamięci,
- procedowania wpisów do rejestru zabytków kaplic w Rawie Mazowieckiej,
- rewaloryzacji obiektów reprezentatywnych:
 - układów urbanistycznych Rawy Mazowieckiej i Białej Rawskiej,
 - ratusza,
 - zamku Książąt Mazowieckich,
 - zameczku w Białej Rawskiej,

- zespołu klasztornego o.o. Jezuitów,
- kościoła w Białej Rawskiej,
- drewnianego kościoła w Boguszych,
- willi w Rawie Mazowieckiej,
- Rogowskiej Kolejki Wąskotorowej, stacji kolejki,

- Ochrony reprezentatywnych Stanowisk archeologicznych: Stanowiska 1 –grodzisko średniowieczne XIII – XIV wiek, z reliktem murowanej kaplicy, stołeczny grud Mazowska rawskiego tzw. Anielskiej Góry i Stanowiska 1a – obronnego podgrodzia z średniowiecznymi pracowniami rzemieślniczymi i grodziska w Kurzeszynie.

- konieczności wykonania zabezpieczeń przeciwpożarowych i przeciwwłamaniowych w obiektach zabytkowych:

- rewaloryzacji założeń zieleni,

- promocji Muzeum Ziemi Rawskiej wraz z Jatkami Miejskimi i Muzeum w Białej Rawskiej

- promocji rawskiego podregionu kulturowego,

- szlaków kulturowych:

- Szlaku zamków
- Kolejki wąskotorowej,

- rozwoju turystyki pielgrzymkowej w oparciu o cenne obiekty sakralne, z uwzględnieniem zabytkowych kościołów i kapliczek,

- promocji specjalów zarejestrowanych jako produkty lokalne.

10. MOŻLIWE ŹRÓDŁA FINANSOWANIA DZIEDZICTWA

Podstawy prawne ochrony zabytków

Zasady finansowania opieki nad zabytkami określa Rozdział 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2024 poz. 1292). Zgodnie z przepisami, obowiązek finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich oraz robót budowlanych przy zabytkach spoczywa na osobach fizycznych lub innych jednostkach organizacyjnych, w tym także na podmiotach sektora finansów publicznych, posiadających tytuł prawny do zabytku.

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA DZIAŁAŃ KONSERWATORSKICH I RESTAURATORSKICH

Właściciele oraz zarządcy zabytków mogą korzystać z różnych źródeł finansowania działań mających na celu ich ochronę. Do kluczowych mechanizmów wsparcia należą:

1. Dotacje udzielane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz wojewódzkich konserwatorów zabytków

Celem Programów Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego jest ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego w kraju i za granicą, wspieranie działalności muzeów oraz popularyzacja kultury ludowej. Finansowane są z budżetu państwa. Zgodnie z art. 77. ww. ustawy, mogą one być przeznaczane na:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50 % oryginalnej substancji tej przynależności;
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;

- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru;
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Łódzki Wojewódzki Konserwator Zabytków może udzielać ze środków finansowych pochodzących z budżetu państwa, w części, której dysponentem jest wojewoda zgodnie z ustawą z 2003 r. dotacji celowych na prace konserwatorskie, restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz na prace konserwatorskie, restauratorskie oraz roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków usytuowanych na terenie województwa łódzkiego. Dotacje Łódzkiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków mogą być udzielone na prace planowane do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym (art. 76 pkt 1), bądź przed upływem 3 lat po ich wykonaniu (refundacja) (art. 76 pkt 2) na wniosek właściciela, posiadacza zabytku wpisanego do rejestru zabytków, bądź osoby posiadającej taki zabytek w trwałym zarządzie.

Do programów Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, których celem jest ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego w kraju i za granicą, wspieranie działalności muzeów oraz popularyzacja kultury ludowej zalicza się także rządowy Program Odbudowy Zabytków, którego celem jest wspieranie bezzwrotnymi środkami finansowymi jednostek samorządu terytorialnego w zakresie prac konserwatorskich i restauratorskich oraz robót budowlanych przy należącym do nich wpisanym do rejestru zabytków lub posiadającym wpis do ewidencji, Krajowy Plan Odbudowy, który mimo, że nie jest programem dedykowanym stricte zabytkom środki z KPO mogą być przeznaczane na projekty, które pośrednio przyczyniają się do ochrony zabytków, np. termomodernizacja budynków zabytkowych czy inwestycje w odnawialne źródła energii w obiektach zabytkowych. Do innych programów można zaliczyć takie jak: Kultura ludowa i tradycyjna, Ochrona zabytków archeologicznych, Miejsca pamięci i trwałe upamiętnienia w kraju, Groby i cmentarze wojenne w kraju, Wspieranie działań muzealnych, Kultura cyfrowa,

Infrastruktura kultury, Infrastruktura szkolnictwa artystycznego, Infrastruktura domów kultur, Wydarzenia artystyczne dla dzieci i młodzieży, Kultura Dostępna, Edukacja artystyczna oraz Edukacja kulturalna.

2.Dotacje jednostek samorządu terytorialnego

Gminy, powiaty oraz województwa mogą przyznawać dotacje na działania dotyczące zabytków wpisanych do rejestru zabytków oraz gminnej ewidencji zabytków. Zasady ich przyznawania określone są w uchwałach organów stanowiących poszczególnych jednostek samorządu terytorialnego.

Dotacje celowe z budżetu województwa przyznawane są na prace konserwatorskie, restauratorskie oraz roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków województwa łódzkiego (zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami) w zakresie nakładów koniecznych na poprawę stanu zachowania dziedzictwa kulturowego w województwie łódzkim. O dofinansowanie może się ubiegać każdy, kto posiada tytuł prawny do zabytku wpisanego do rejestru zabytków województwa łódzkiego. Dotacja przyznawana jest w wysokości do 50% całkowitej wartości planowanego zadania, w szczególnie uzasadnionych przypadkach - do 100%. Dotacje udzielane są zazwyczaj w ramach corocznych konkursów. Wg. założeń konkurs pod nazwą „Łódzkie dla zabytków” ogłoszonego w 2025 r. maksymalna wnioskowana kwota dotacji nie mogła być większa niż 200 tys. złotych.

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. 2023 poz. 40 z późn. zmianami) opieka nad zabytkiem oraz finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach jest zadaniem własnym gminy. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub prace rewitalizacyjno-renowacyjne znajdujących się w gminnej ewidencji zabytku określa odpowiednia uchwała, podejmowana przez radę gminy. Dotacje na prace przy zabytkach udzielane są na podstawie regulaminu, przyjętego w drodze uchwały np. w formie zarządzenia.

3.Środki Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków

Fundusz ten został utworzony na mocy nowelizacji ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. i stanowi państwowy fundusz celowy. Jego główne źródła finansowania to: administracyjne kary pieniężne nakładane w przypadkach naruszenia przepisów ochrony zabytków, zasądzone przez sądy środki w sprawach dotyczących przestępstw związanych z niszczeniem lub uszkodzeniem zabytków. Środki zgromadzone w Funduszu przeznaczone są w pierwszej kolejności na ratowanie zabytków zagrożonych lub uszkodzonych. Kluczowe dla realizacji celów programu są zadania prowadzące do zabezpieczenia, zachowania i utrwalenia substancji zabytku, w ramach programu dofinansowania nie mogą zaś uzyskać projekty zakładające adaptację, przebudowę obiektów zabytkowych lub ich znaczącą rekonstrukcję. Fundusz kładzie duży nacisk na dofinansowanie prac przy obiektach najbardziej zagrożonych oraz zabytkach najcenniejszych – wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego Ludzkości UNESCO, uznanych za Pomniki Historii oraz tych, posiadających wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

4. Środki unijne i fundusze międzynarodowe

Możliwe jest pozyskiwanie środków z funduszy europejskich o charakterze strukturalnym oraz programów międzynarodowych zajmujących się ochroną dziedzictwa kulturowego. Dofinansowania te mogą obejmować zarówno działania związane z renowacją zabytków, jak i projekty edukacyjne czy promocyjne związane z ochroną dziedzictwa kulturowego. Do takich funduszy należy Program Fundusze Europejskie dla Łódzkiego 2021-2027 (FEŁ2027), Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko – FEnIKS 2021 – 2027, w tym w szczególności jego VII Priorytet, w którym przewidziano alokację środków w wysokości 600 mln EUR na działania z zakresu infrastruktury kultury i turystyki kulturowej.

W zakresie działań zawiera się ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury. Realizowane będą inwestycje mające na celu wzmocnienie wpływu kultury i zrównoważonej turystyki na rozwój gospodarczy, włączenie społeczne i innowacje społeczne w dwóch obszarach: Obszar 1: Rozwój infrastruktury kultury obejmujący tworzenie odpowiednich warunków infrastrukturalnych sprzyjających aktywnemu uczestnictwu w kulturze i w życiu społecznym; Obszar 2: Ochrona i podniesienie atrakcyjności turystycznej obiektów dziedzictwa kulturowego, którego celem jest podniesienie atrakcyjności najcenniejszych zabytków, poprawa obsługi ruchu

turystycznego, tworzenie lub wzmocnienie marki zabytku oraz rozwój usług wykorzystujących nowoczesne technologie w zakresie prezentacji oferty.

5.Środki własne właścicieli i użytkowników zabytków

Obowiązkiem podmiotów posiadających tytuł prawny do zabytków jest dbałość o ich zachowanie, co obejmuje również ponoszenie części kosztów związanych z ich konserwacją i renowacją. Właściciele oraz użytkownicy zabytków muszą zapewnić regularne przeglądy techniczne, dbać o stan techniczny i estetyczny obiektu oraz podejmować działania naprawcze, aby zapobiec degradacji substancji zabytkowej. Odpowiedzialność ta obejmuje także finansowanie zabezpieczeń przeciwpożarowych, przeciwwłamaniowych oraz monitorowania strukturalnego budynków. W przypadku ograniczonych zasobów finansowych możliwe jest ubieganie się o wsparcie w formie kredytów preferencyjnych, ulg podatkowych lub innych form pomocy finansowej, które mogą częściowo pokryć koszty niezbędnych prac konserwatorskich.

6.Fundusz kościelny

Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87, z późn. zm.) jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez Państwo nieruchomości ziemskie. Kościelne osoby prawne mogą ubiegać się o przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego na realizację w 2025 r. zadań dotyczących konserwacji i remontów obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym m.in. poprzez ustawę z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2024 r. poz. 1292 t.j.), Dysponentem Funduszu Kościelnego obecnie Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji.

Dotacje te są udzielane wyłącznie na remonty i konserwację zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym i na wykonywanie podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej itp.). Z Funduszu nie finansuje się remontów i konserwacji obiektów towarzyszących (tj.: dzwonnice wolnostojące, krzyże) ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.:

obrazy, ikonostasy, stalle, epitafia, szaty i naczynia liturgiczne, instrumenty muzyczne, dzwony) oraz otoczenia świątyni (tj.: chodniki, ogrodzenia, zieleń). a także stałych elementów wystroju wnętrz (tj.: polichromie, freski, witraże i posadzki).

7.Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych

Wyróżnia się w nim dwa programy - program „Dostępność ponad barierami” oraz program „Dostępna przestrzeń publiczna”. Wspierają one kolejno dostosowanie obiektów do potrzeb osób z niepełnosprawnościami oraz zapewnienie osobom z niepełnosprawnościami dostępu do przestrzeni publicznej, informacji i komunikacji, a także technologii, urządzeń oraz usług powszechnie dostępnych lub powszechnie zapewnianych, na zasadzie równości z innymi osobami. Dofinansowanie może obejmować m.in. budowę podjazdów, wind, poszerzenie otworów drzwiowych, montaż uchwyty i barier, czy ułożenie posadzek antypoślizgowych. Ingerencja może być tak duża, jak tylko pozwala ochrona zabytkowej wartości a jej zakres musi być oceniony przez nadzór konserwatorski. Nadrzędnym celem Funduszu jest likwidacja barier architektonicznych, a także informacyjno-komunikacyjnych. Dofinansowanie w poszczególnych modułach wynosi do 80% kosztów kwalifikowalnych realizowanych zadań.

8.Narodowe Centrum Kultury

Narodowe Centrum Kultury jest państwową instytucją kultury, której statutowym zadaniem jest podejmowanie działań na rzecz rozwoju kultury w Polsce. Realizuje on programy jak Bardzo Młoda Kultura (2023-2025), którego celem głównym jest rozwój podmiotowego uczestnictwa w młodzieży w kulturze i umacnianie tożsamości społeczności lokalnych; Program Kultura – Interwencje, skupiający się na działaniach kulturalnych wymagających interwencji, np.: jubileusze/rocznice istotnych wydarzeń dla tożsamości polskiej/lokalnej, działania unikatowe na skalę Polski, niwelowanie barier w dostępie do kultury, tworzenie nowej oferty kulturalnej czy podejmowanie w partnerstwie działań kulturalnych na rzecz społeczności lokalnej; EtnoPolska, czyli program, którego działania koncentrują się na zachowaniu trwałości tradycji, ich twórczym wykorzystaniu oraz badanie i propagowanie współczesnych zjawisk etniczno-kulturowych, szczególnie zachodzących na polskiej wsi - w ramach tego programu realizowane są zadania z zakresu twórczości ludowej i amatorskiej wielu dziedzin, uwzględniające tradycyjne rękodzieło i rzemiosło, a także unikatowe zjawiska folkloru wiejskiego i miejskiego. O dofinansowania z dwóch ostatnich

programów mogą ubiegać się zarówno samorządowe instytucje kultury, organizacje samorządowe jak i koła gospodyń wiejskich (wpisane do Krajowego Rejestru Kół Gospodyń Wiejskich prowadzonego przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa), kościoły i związki wyznaniowe oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Więcej informacji na stronie: <https://nck.pl/dotacje-i-stypendia>

9. Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej

Głównym celem Funduszu jest dofinansowanie zadań dotyczących realizacji przedsięwzięć związanych z edukacją ekologiczną, ochroną przyrody i krajobrazu, ochroną powietrza, gospodarką odpadami i ochroną powierzchni ziemi oraz zasobów wodnych, badaniami naukowymi, a także monitoringiem środowiska. Do dofinansowania kwalifikowania w kontekście ochrony zabytków i innych dóbr dziedzictwa kulturowego są m.in. zabiegi pielęgnacyjne w drzewostanie lub na krzewach, zabiegi zabezpieczające drzewostan w tym założenie wiązań i podpór, obiekty małej architektury w szczególności zakup ławek parkowych, koszy na śmieci, stojaków na rowery, założenie monitoringu, np. w obrębie zabytkowej zieleni komponowanej. Wielkość wsparcia wynosi do 100% kosztów całkowitych zadania.

Więcej informacji na stronie: <https://www.wfosigw.lodz.pl/programy/>

10. Programy wspólnotowe

W szczególności Program Komisji Europejskiej Kreatywna Europa 2021–2027, który wspiera europejskie sektory kultury, filmu i kreatywne poprzez unijne granty dla sektorów kultury, kreatywnych i audiowizualnego. Zgodnie z założeniami Strategii Europa 2030, program Kreatywna Europa służyć ma inwestowaniu w sektory kreatywne i kulturę, aby wzmocnić ich konkurencyjność i znacząco przyczyniać się do wzrostu gospodarczego, zatrudnienia, innowacji i spójności społecznej. Wyróżnia się w nim Podprogram Kultura, którego celem jest promowanie lokalnych działań w dziedzinie dziedzictwa kulturowego i w ramach którego dopuszczalne jest dofinansowywanie sztuk widowiskowych i wizualnych, dziedzictwa i innych dziedzin, a także Podprogram MEDIA umożliwiający dofinansowanie kin i sektora audiowizualnego.

Więcej informacji na stronie: <https://www.kpk.gov.pl/inne-programy/program-kreatywna-europa>

ADMINISTRACYJNE KARY PIENIĘŻNE I I PRZEZNACZENIA

Zgodnie z przepisami ustawy, kary pieniężne mogą być nakładane na podmioty, które bez wymaganego pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków lub w sposób niezgodny z jego zakresem:

- przeprowadzają prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru,
- prowadzą roboty budowlane w otoczeniu zabytku,
- wykonują badania konserwatorskie, archeologiczne lub architektoniczne.

Kary te są nakładane przez organy ochrony zabytków i stanowią jedno ze źródeł finansowania Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków.

KONKLUZJA ŹRÓDEŁ FINANSOWANIA

System finansowania ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce opiera się na różnorodnych źródłach, w tym na funduszach publicznych, środkach samorządowych, dofinansowaniach unijnych oraz własnych środkach właścicieli zabytków. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz jej nowelizacje wprowadzają kompleksowe rozwiązania mające na celu wsparcie działań konserwatorskich i restauratorskich, a także zapewniają mechanizmy sankcji finansowych w przypadkach naruszenia przepisów dotyczących ochrony zabytków.

Potencjalne źródła dofinansowania działań związanych z ochroną zabytków i opieką nad nimi:

- **Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego** - Ochrona zabytków zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2024 poz. 1292). Finansowanie obejmuje konserwację, rewaloryzację obiektów wpisanych do rejestru zabytków, wsparcie dla obiektów zagrożonych oraz tych o szczególnej wartości historycznej. Przykładowe działania: konserwacja elewacji historycznych budynków, restauracja fresków, renowacja rzeźb i detali architektonicznych.

Więcej informacji na stronie: <https://www.gov.pl/web/kultura/ochrona-zabytkow4>

- **Jednostki samorządu terytorialnego** - Dotacje na renowację zabytków wpisanych do rejestru oraz gminnej ewidencji zabytków, na podstawie art. 81 wspomnianej ustawy. Wsparcie może obejmować prace konserwatorskie, restauratorskie oraz roboty budowlane. Przykładowe działania: rewitalizacja rynków miejskich, naprawa dachów zabytkowych kamienic, remonty kościołów o znaczeniu lokalnym, odbudowa historycznych murów miejskich. Więcej informacji na: Stronach internetowych poszczególnych urzędów miast i gmin.
- **Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków** - Fundusz utworzony na podstawie nowelizacji ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. Jego środki pochodzą z administracyjnych kar pieniężnych nakładanych za naruszenie przepisów ochrony zabytków. Środki przeznaczone są na ratowanie zabytków zagrożonych lub uszkodzonych. Przykładowe działania: stabilizacja konstrukcyjna uszkodzonych budynków, przeciwdziałanie wilgoci w obiektach zabytkowych, odbudowa spalonych części obiektów historycznych.

Więcej informacji na stronie: <https://www.gov.pl/web/kultura/narodowy-fundusz-ochrony-zabytkow-juz-dziala>

- **Fundusze unijne i międzynarodowe** - Możliwość pozyskiwania środków z funduszy europejskich i programów międzynarodowych, takich jak Program Kreatywna Europa (Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/818). Finansowanie obejmuje nie tylko renowację zabytków, ale również projekty edukacyjne i promocyjne związane z ochroną dziedzictwa kulturowego. Przykładowe działania: digitalizacja archiwów historycznych, organizacja warsztatów o ochronie zabytków, publikacje naukowe.

Więcej informacji na stronie: <https://culture.ec.europa.eu/creative-europe>

- **Własne środki właścicieli i użytkowników zabytków** - Zgodnie z art. 5 ustawy, obowiązek dbania o zabytki spoczywa na ich właścicielach. Obejmuje to finansowanie ich konserwacji i renowacji, regularne przeglądy techniczne, działania naprawcze oraz zabezpieczenia przeciwpożarowe i przeciwwłamaniowe. Przykładowe działania: renowacja stolarki okiennej, konserwacja elementów drewnianych, wdrażanie

systemów ochrony przeciwpożarowej w zabytkach.

Więcej informacji na stronie:

<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20031621568>

- **Fundusz Kościelny (MSWiA)** - Ustanowiony ustawą z dnia 20 marca 1950 r. (Dz.U. nr 9, poz. 87). Dotacje przeznaczone są na konserwację i remonty obiektów sakralnych, obejmujące m.in. dachy, elewacje, stolarkę okienną i drzwiową, instalacje elektryczne, wodne i odgromowe. Przykładowe działania: renowacja zabytkowych ołtarzy, odnowienie fresków w świątyniach, rekonstrukcja zabytkowych organów.

Więcej informacji na stronie: <https://www.gov.pl/web/mswia/fundusz-koscielny>

- **Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (PFRON)** - Na podstawie ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej (Dz.U. 2023 poz. 100). Dofinansowanie likwidacji barier architektonicznych w obiektach zabytkowych, umożliwiające ich dostosowanie do potrzeb osób z niepełnosprawnościami. Przykładowe działania: instalacja wind w muzeach mieszczących się w zabytkach, budowa podjazdów, dostosowanie toalet dla osób z niepełnosprawnościami.

Więcej informacji na stronie: <https://www.pfron.org.pl/o-funduszu/>

- **Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027** - Finansowanie modernizacji zabytków znajdujących się na obszarach wpisanych na listę UNESCO lub uznanych za Pomniki Historii, zgodnie z priorytetem VII Programu. Przykładowe działania: renowacja zamków i pałaców, rewitalizacja parków historycznych, przekształcenie obiektów zabytkowych na przestrzenie edukacyjne.

Więcej informacji na stronie: <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/>

- **Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy 2021-2027** - Digitalizacja i archiwizacja zasobów kultury, rozwój e-usług publicznych dla instytucji kultury. Dofinansowanie infrastruktury IT umożliwiającej zdalny dostęp do zbiorów archiwalnych i muzealnych. Program realizowany zgodnie z Rozporządzeniem UE 2021/694. Przykładowe działania: skanowanie manuskryptów i starodruków, budowa cyfrowych archiwów, tworzenie wirtualnych spacerów po zabytkach.

Więcej informacji na stronie: <https://www.polskacyfrowa.gov.pl/strony/o-programie/fundusze-europejskie-na-rozwoj-cyfrowy-2021-2027-2028/>

- **Ulga na zabytki** - Wprowadzona ustawą o Polskim Ładzie z 2022 r. Umożliwia odliczenie od podstawy opodatkowania 50% kosztów prac konserwatorskich, restauratorskich i budowlanych przy zabytkach, do kwoty 500 000 zł. Przykładowe działania: renowacja drewnianych budynków historycznych, wymiana posadzek w zabytkowych wnętrzach, odnowienie polichromii na ścianach zabytkowych kamienic.

Więcej informacji na stronie: <https://www.podatki.gov.pl/pit/ulgi-odliczenia-i-zwolnienia/>

- **Polski Ład dla kultury** - Program rządowy wspierający jednostki samorządu terytorialnego w realizacji inwestycji związanych z ochroną i renowacją zabytków. Dofinansowanie może być przeznaczone na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane prowadzone przez jednostki samorządu terytorialnego albo na udzielenie dotacji samorządowej na takie prace. Przykładowe działania: odbudowa zniszczonych fragmentów zabytków, adaptacja starych budynków na domy kultury, modernizacja teatrów historycznych.

Więcej informacji na stronie: <https://www.gov.pl/web/polski-lad/polski-lad>

- **Krajowy Plan Odbudowy** - Środki przeznaczone na remonty i modernizację zabytkowych budynków, w tym ich adaptację na mieszkania komunalne. Finansowanie zgodne z unijnym mechanizmem odbudowy gospodarczej po pandemii COVID-19. Przykładowe działania: przekształcenie dawnych kamienic w lokale mieszkalne, remonty budynków dawnych ratuszy, renowacja elewacji zabytków na potrzeby społeczności lokalnych.

Więcej informacji na stronie: <https://www.gov.pl/web/nfosigw/krajowy-plan-odbudowy>

Szczegółowe źródła dofinansowania działań związanych z ochroną zabytków i opieką nad nimi:

Źródło Dofinansowania	Cele i przedmiot dofinansowania

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego	– Ochrona zabytków Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. Kluczowe dla realizacji celów programu są zadania prowadzące do zabezpieczenia, zachowania i utrwalenia substancji zabytku. W ramach programu dofinansowania nie mogą zaś uzyskać projekty zakładające adaptację, przebudowę obiektów zabytkowych lub ich znaczącą rekonstrukcję. Duży nacisk kładziony jest na dofinansowanie prac przy obiektach najbardziej zagrożonych oraz zabytkach najcenniejszych – wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego Ludzkości UNESCO, uznanych za Pomniki Historii oraz tych, posiadających wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Istotnym celem programu jest również zwrócenie uwagi na obiekty, mające szczególne znaczenie dla dziedzictwa kulturowego – zarówno w kontekście ogólnoswiatowym, jak lokalnym, gdzie pełnią ważną rolę nośnika historii i tradycji. Istotnym celem programu jest poprawa stanu instytucji kultury mieszczących się w zabytkowych siedzibach, których remonty ze względu na intensywność użytkowania są szczególnie potrzebne. O dofinansowanie w ramach programu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego, osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie. – Ochrona zabytków archeologicznych Strategicznym celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru
--	--

zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych. Zadaniem programu jest wspieranie i promocja badań prowadzonych metodami niedestrukcyjnymi, wykorzystującymi techniki tradycyjne oraz nowoczesne osiągnięcia techniczne, a także opracowanie i publikacja ich wyników. W obu grupach zadań na wsparcie mogą liczyć przede wszystkim projekty, które zakładają prowadzenie badań na obszarach (lub w dziedzinach) niewystarczająco rozpoznanych lub upowszechnionych, promujących nowe kierunki badawcze, a także opracowanie i publikację wyników badań archeologicznych, zwłaszcza zakończonych przed 2010 r.

O dofinansowanie w ramach priorytetu ubiegać się mogą następujące podmioty prawa polskiego: samorządowe instytucje kultury, państwowe instytucje kultury, organizacje pozarządowe, publiczne uczelnie akademickie, niepubliczne uczelnie akademickie, podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

– Kultura ludowa i tradycyjna

Strategicznym celem programu jest wspieranie zjawisk związanych z kulturami tradycyjnymi funkcjonującymi na poziomie lokalnym, regionalnym i ogólnopolskim (oraz narodowym), które występują zarówno na obszarach wiejskich, jak i miejskich. Dofinansowywane będą przedsięwzięcia związane ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych ich elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania, w tym odnoszących się także do kultur mniejszości narodowych i etnicznych oraz tradycji środowiskowych. Szczególny nacisk w programie zostaje położony na projekty kompleksowe, integrujące zarówno nadawców – twórców depozytariuszy i nosicieli treści kultury wywodzących się ze społeczności

Lokalnych i regionalnych oraz profesjonalistów i znawców w swoich

Dziedzinach, jak i odbiorców (indywidualnych i zbiorowych). Istotne jest rejestrowanie, dokumentowanie i archiwizowanie materialnych i niematerialnych przejawów kultur tradycyjnych; tworzenie odpowiednich metod i narzędzi służących ich ochronie i upowszechnianiu; wypracowywanie i dzielenie się dobrymi praktykami oraz nawiązywanie interdyscyplinarnych i międzyśrodowiskowych kontaktów; wykorzystywanie wszelkich form i sposobów promocji podejmowanych działań, w tym tworzenie ogólnodostępnych repozytoriów związanych z zasobami kultur tradycyjnych i ich transformacjami. O dofinansowanie w ramach programu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego: samorządowe instytucje kultury (z wyjątkiem instytucji współprowadzonych przez ministra i jednostki samorządu terytorialnego); organizacje pozarządowe; podmioty prowadzące działalność gospodarczą: kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.

– Wspieranie działań muzealnych

Celem programu jest wspieranie działalności w zakresie opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także – prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych. O dofinansowanie w ramach programu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego: samorządowe instytucje kultury – z wyjątkiem instytucji współprowadzonych przez ministra

I jednostki samorządu terytorialnego; organizacje pozarządowe; kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.

– Miejsca pamięci i trwałe upamiętnienia w kraju

Strategicznym celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości.

	Program ma za zadanie stworzenie możliwości sprzyjających otoczeniu tych miejsc stałą i stabilną opieką, polegającą w szczególności na zapewnieniu warunków: Naukowego badania i dokumentowania miejsca pamięci oraz wydarzeń I osób z nim związanych; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy miejscu pamięci; zabezpieczenia i utrzymania miejsca pamięci oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z miejsca pamięci w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości i autentyzmu; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o miejscu pamięci oraz jego znaczeniu dla historii, dziedzictwa i tożsamości narodowej. – Kultura dostępna Celem programu jest wspieranie zadań służących ułatwieniu dostępu do kultury, skierowanych do szerokiego grona odbiorców i sprzyjających integracji społecznej. Działania te powinny służyć osiągnięciu realnych, systemowych i długofalowych efektów w niwelowaniu barier w dostępie do kultury w wymiarach: przestrzennym, ekonomicznym, społeczno - mentalnym i kompetencyjnym ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb osób z miejscowości pozbawionych bezpośredniego dostępu do narodowych zasobów dóbr kultury, instytucji kultury oraz instytucji artystycznych. O dofinansowanie w ramach programu ubiegać się mogą m.in. Następujące podmioty prawa polskiego: państwowe instytucje kultury; samorządowe instytucje kultury; jednostki samorządu terytorialnego wyłącznie jako organy prowadzące publiczne szkoły artystyczne, w przypadku szkół nieprowadzących samodzielnej księgowości; organizacje pozarządowe; kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne, podmioty prowadzące działalność gospodarczą. - Program Promesa dla Kultury
--	---

Strategicznym celem programu jest zwiększenie efektywności wykorzystania funduszy europejskich na rzecz rozwoju kultury poprzez zapewnienie środków na dofinansowanie tzw. Wkładu własnego dla zadań realizowanych przy udziale programów europejskich, a także poprzez dofinansowanie kosztów niekwalifikowanych związanych bezpośrednio z celami kulturalnymi ujętych w umowie o dofinansowanie ze środków europejskich. Katalog działań realizujących cele programu, obejmuje

Zarówno działania inwestycyjne, jak i tzw. Projekty „miękkie”, realizujące najistotniejsze dla rozwoju kultury cele artystyczne i edukacyjne. W zakresie projektów inwestycyjnych preferowane będą zamierzenia kompleksowe i gwarantujące zwiększenie dostępu do kultury. Dofinansowanie w ramach programu otrzymać mogą także projekty o znacznie mniejszym zasięgu, lecz ważne dla lokalnych społeczności. Preferowane będą zadania, których realizacja wpływa w sposób znaczący na dostępność do kultury na danym obszarze, jak również angażujące różnorodne grupy społeczne. W odniesieniu do projektów „miękkich” preferowane będą projekty wspierające międzynarodową współpracę artystów, jak również projekty służące budowie kompetencji i konkurencyjności sektora kultury oraz projekty mające na celu zwiększenie dostępu do kultury.

Program „Infrastruktura kultury”

Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji.

Konkurs „Zabytek Zadbany”

„Zabytek Zadbany” jest corocznym konkursem ogłaszanym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Od 2011 r. Podmiotem

	realizującym procedurę konkursową jest Narodowy Instytut Dziedzictwa. Konkurs skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów. Obiekty można zgłaszać w 6 kategoriach: Utrwalenie wartości zabytkowej obiektu; ▪ Rewaloryzacja przestrzeni kulturowej i krajobrazu (w tym założenia dworskie i pałacowe); ▪ Adaptacja obiektów zabytkowych; ▪ Architektura i budownictwo drewniane; ▪ Architektura przemysłowa i budownictwo inżynieryjne; ▪ Kategoria specjalna: właściwe użytkowanie i stała opieka nad zabytkiem. Więcej informacji na stronie: https://nid.pl/dzialalnosc/
Łódzki Wojewódzki Konserwator Zabytków	Środki Łódzkiego Konserwatora Zabytków przeznaczone są na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych na terenie województwa łódzkiego. Podmioty uprawnione do złożenia wniosku o udzielenie dotacji: Osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna, będąca właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadająca taki zabytek w trwałym zarządzie. Szczegółowe informacje dotyczące terminów składania wniosków;

	wyszczególnienie rodzaju dokumentacji, prac oraz materiałów, na które może zostać udzielona dotacja; wnioski oraz niezbędne dokumenty, które należy złożyć w celu ubiegania się o dotację dostępne są na stronie internetowej: https://www.wuoz-lodz.pl/Dotacje_i_refundacje,11
Ministerstwo Spraw Wewnętrznych – Fundusz Kościelny	Powołany Fundusz Kościelny udziela dotacji na konserwację i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w szczególności dotyczących: remontów dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszania i odgrzybiania, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, wodnej, kanalizacyjnej, odgromowej). W szczególnie uzasadnionych przypadkach może nastąpić finansowanie z Funduszu Kościelnego remontu ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: instrumenty muzyczne, dzwony) oraz stałych elementów wystroju wnętrz (takich jak np.: ołtarze, polichromie, freski, posadzki). Więcej informacji na stronie: www.gov.pl/web/mswia/fundusz-koscielny
Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego	Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego corocznie organizuje konkursy, w ramach których można pozyskać środki na realizację prac konserwatorskich i restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków województwa łódzkiego w ramach Programu „Łódzkie Ratuje Zabytki”. Więcej informacji na stronie: https://www.lodzkie.pl/kultura/przyznano-dotacje-w-ramach-%C5%82%C3%B3dzkie-ratuje-zabytki-2024?utm_ Dodatkowo Urząd Marszałkowski corocznie organizuje konkurs "Mała architektura zabytkowa". Zgłoszenie może złożyć osoba prawna, osoba fizyczna, jednostka organizacyjna nieposiadająca osobowości

	prawnej, a także zgłoszenie może być inicjatywą społeczności lokalnej m.in. mieszkańców, parafian, właścicieli i/lub współwłaścicieli zabytku lub terenu, na którym znajduje się obiekt małej architektury zabytkowej. Więcej informacji na stronie: https://ngo.lodzkie.pl/mala-architektura-zabytkowa/?utm_
Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych	Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (PFRON) oferuje dofinansowania na przystosowanie budynków mieszkalnych w celu likwidacji barier architektonicznych, aby ułatwić osobom z niepełnosprawnościami codzienne funkcjonowanie. Dofinansowanie może obejmować takie prace jak budowa podjazdów, montaż wind, poszerzenie drzwi czy adaptacja łazienek. Jakie są warunki dofinansowania? Maksymalna wysokość dofinansowania może wynosić do 95% kosztów przedsięwzięcia, jednak nie więcej niż piętnastokrotność przeciętnego wynagrodzenia. Ostateczna kwota zależy od indywidualnej oceny wniosku oraz charakteru planowanych prac. Więcej informacji na stronie: https://www.pfron.org.pl/osoby-niepelnosprawne/dostepnosc-przestrzeni/?utm_
Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej	Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) jest głównym źródłem finansowania w Polsce inwestycji proekologicznych. Wraz z wojewódzkimi funduszami ochrony środowiska i gospodarki wodnej NFOŚiGW tworzy system funduszy ekologicznych. W ramach NFOŚiGW realizowane są projekty termomodernizacji zabytkowych budynków. Remonty termomodernizacyjne przyczynią się do redukcji zużycia energii pierwotnej i końcowej oraz spowodują obniżenie kosztów zużycia

	energii elektrycznej i ciepłej. Dodatkowo prace remontowe będą miały również walor konserwatorski, gdyż zostaną przeprowadzone w obiektach zabytkowych, cennych dla kultury narodowej. Więcej informacji na stronie: https://www.gov.pl/web/nfosigw/nowa-strategia-nowe-programy--plany-nfosigw-na-2025-r?utm
Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej	Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Łodzi corocznie ogłasza nabory na udzielenie dotacji na działania związane z rewaloryzacją zabytkowych parków województwa łódzkiego. Program ukierunkowany jest na finansowe wsparcie działań dotyczących zabytków w rozumieniu Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami będących parkami. Więcej informacji na temat możliwości dofinansowania można pozyskać ze strony: https://www.wfosigw.lodz.pl/dla-beneficjentow/programy-priorytetowe-
Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy 2021-2027	Priorytet II: Zaawansowane usługi cyfrowe – jednym z celów programu jest stymulowanie rynku ponownego wykorzystywania zasobów kultury i danych naukowych. Powstałe e-usługi powinny zapewnić zdalny dostęp do unikalnych narzędzi oraz umożliwić przetwarzanie, analizę, bezpieczne gromadzenie i archiwizację dużych zbiorów danych, co będzie skutkowało przyspieszeniem rozwoju takich obszarów jak np.: kultura i rozrywka, motoryzacja, e-zdrowie, transport, bezpieczeństwo publiczne, energetyka, technologie finansowe czy rolnictwo. 2.1 Wysoka jakość i dostępność e-usług publicznych – np. Tworzenie, rozwój, integracja e-usług publicznych, wykorzystanie potencjału

	informacji sektora publicznego (ISP) i technologii w administracji z zastosowaniem np. Analiz wielkich zbiorów danych oraz metod sztucznej inteligencji. 2.3 Cyfrowa dostępność i ponowne wykorzystanie informacji – np. Digitalizacja zasobów kultury, administracji i nauki (m.in. dane z badań naukowych oraz zasobów edukacyjnych finansowanych ze środków publicznych). Program zakłada podejmowanie działań zwiększających otwartość oraz poziom ponownego wykorzystania danych z zasobów kultury (w tym niebędących ISP), nauki i administracji. Wsparcie będzie udzielane również na budowę lub modernizację i udostępnianie rozwiązań informatycznych do prowadzenia zaawansowanej analityki danych z wykorzystaniem nowych technologii. Beneficjentami Programu mogą być m.in.: instytucje kultury, przedsiębiorcy, obywatele, NGO. Więcej informacji na stronie: https://www.gov.pl/web/popcwsparcie/fundusze-europejskie-na-rozwoj-cyfrowy-2021-2027-ferc-czyli-co-przyniesie-jednostkom-administracji-publicznej-nowy-okres-programowania?utm_
Kreatywna Europa 2021-2027	Kreatywna Europa (Creative Europe) to program Komisji Europejskiej, którego celem jest wsparcie ponadnarodowych działań europejskich sektorów kultury, audiowizualnego i kreatywnego w obszarze kultury i sztuki przyczyniających się do budowania kompetencji, profesjonalizacji i zwiększania konkurencyjności sektorów na rynku globalnym, wpływ na zwiększanie dostępu do kultury i sztuki, docieranie do nowych grup odbiorców i zwiększanie uczestnictwa w kulturze, rozwój współpracy międzynarodowej oraz wsparcia ponadnarodowego obiegu europejskich dzieł i twórców, ochrony i propagowania różnorodności kulturowej i językowej oraz europejskiego dziedzictwa kulturowego, wykorzystanie technologii i

	wdrażanie innowacji w sektorach oraz dostosowania sektorów do zmiany cyfrowej. Więcej informacji na stronie: https://culture.ec.europa.eu/pl/creative-europe/about-the-creative-europe-programme?utm_
Bank Gospodarstwa Krajowego w Warszawie	Bank Gospodarstwa Krajowego (BGK) pełni rolę operatora Rządowego Programu Odbudowy Zabytków, który ma na celu wspieranie samorządów w finansowaniu prac konserwatorskich, restauratorskich oraz robót budowlanych przy zabytkach. Kluczowe informacje o programie: • Adresaci programu: Jednostki samorządu terytorialnego (gminy, powiaty, województwa). • Zakres dofinansowania: Prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru lub ewidencji zabytków. • Wysokość dofinansowania: Nawet do 98% kosztów inwestycji, co oznacza, że samorzady mogą pokryć jedynie 2% wartości projektu. • Procedura aplikacyjna: Wnioski składane są elektronicznie za pośrednictwem aplikacji dostępnej na stronie BGK. Więcej informacji na stronie: https://www.bgk.pl/programy-i-fundusze/programy/rzadowy-program-odbudowy-zabytkow/?utm_
Fundusz Kościelny	Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. O przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87 z późn. zm.) Jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez Państwo

	nieruchomości ziemskie. Kościelne osoby prawne mogą ubiegać się o przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego na konserwację i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo. Szczegółowe informacje dotyczące zasad postępowania przy udzielaniu dotacji z Funduszu Kościelnego ogłasza Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji na stronie internetowej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, zwanego dalej „MSWIA”, oraz w BIP MSWIA. Więcej informacji na stronie: https://www.gov.pl/web/mswia/fundusz-koscielny?utm_
Fundusz Termomodernizacji i Remontów	Celem rządowego programu wsparcia remontów i termomodernizacji jest poprawa stanu technicznego istniejących zasobów mieszkaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem ich termomodernizacji. Fundusz może być wykorzystany dla poprawy stanu technicznego budynków komunalnych objętych ochroną konserwatorską. Więcej informacji na stronie: https://www.bgk.pl/programy-i-fundusze/fundusze/fundusz-termomodernizacji-i-remontow-ftir/?utm_
Edukacja Kulturalna	Celem programu jest wspieranie zadań z zakresu edukacji kulturalnej, ważnych dla rozwoju kapitału społecznego. Wsparcie finansowe kierowane będzie do projektów, obejmujących działania edukacyjno-animacyjne, stymulujące kreatywność i aktywizujące twórczo uczestników reprezentujących wszystkie grupy wiekowe i społeczne. Zasadniczym celem programu jest wspieranie zadań o charakterze niekomercyjnym. Priorytetowo traktowane będą projekty o wysokiej wartości edukacyjnej i artystycznej, wykraczające poza podstawową

	działalność statutową wnioskodawców. Zadania powinny wyróżniać się oryginalną, spójną koncepcją, uwzględniającą potrzeby docelowych grup odbiorców. Ważne jest, aby działania prowadzone były w sposób umożliwiający uczestnikom rozwijanie zdolności, umiejętności i wiedzy. Istotna jest zatem forma realizacji przedsięwzięć oparta na interakcji, wykorzystująca odpowiednie metody i narzędzia edukacyjne, np. eksperymenty artystyczne, nowe technologie i media. Jednym z głównych założeń programu jest wspieranie zadań umożliwiających uczestnictwo oraz integrację przedstawicieli różnych grup społecznych i wiekowych, a także zwiększenie dostępności do efektów realizowanych zadań osobom ze szczególnymi potrzebami, w tym osobom z niepełnosprawnościami. Istotne jest też nawiązywanie współpracy z innymi podmiotami – szkołami, instytucjami kultury, organizacjami pozarządowymi i placówkami opiekuńczymi, której efektem będzie tworzenie spójnej oferty edukacyjnej i kulturalnej. W tym kontekście istotne dla realizacji celów programu będzie wsparcie dla form działalności, których skuteczność została potwierdzona zarówno w rodzimej, jak i zagranicznej praktyce, wśród których wymienić należy działania, skierowane do osób dorosłych, realizowane w formule tzw. „uniwersytetów ludowych”. Najważniejszym rezultatem zadań wspieranych w ramach programu powinno być podniesienie poziomu kompetencji artystycznych kulturowych i twórczych ich uczestników oraz kształtowanie poczucia, że kultura jest nieodzownym elementem rozwoju osobistego i społecznego. Ważne jest również zachęcenie autorów przedsięwzięć kulturalnych do stałego podnoszenia jakości działań oraz korzystania z nieszablonowych rozwiązań edukacyjnych i artystycznych. Więcej informacji na stronie: https://nck.pl/dotacje-i-stypendia/dotacje
Ulga na zabytki	Ulga na zabytki pozwala na odliczenie od podstawy opodatkowania:

	50% kwoty poniesionych wydatków na wpłaty na fundusz remontowy oraz na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane dotyczące zabytku (wpisanego do rejestru zabytków lub znajdującego się w ewidencji zabytków), wydatku na nabycie zabytku wpisanego do rejestru zabytków, nie więcej niż kwota odpowiadająca iloczynowi 500 zł i liczby metrów kwadratowych powierzchni użytkowej tego zabytku; limit odliczenia na wszystkie inwestycje podatnika z tego tytułu nie może przekroczyć 500 000 zł. Więcej informacji na stronie: https://www.podatki.gov.pl/pit/ulgi-odliczenia-i-zwolnienia/ulga-na-zabytki/?utm_
Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej EWT	Zostały opracowane trzy typy programów: transgranicznych, transnarodowych i międzyregionalnego na lata 2021-2027 (Interreg). Zasadniczą różnicą między trzema typami współpracy jest zakres terytorialny, w ramach którego można realizować wspólne przedsięwzięcia: – obszary przylegające do granic państwowych, w przypadku programów współpracy transgranicznej. Programy transgraniczne służą przede wszystkim budowaniu więzi łączących społeczności po obu stronach granicy. Ich realizacja ma na celu wzmocnienie współpracy poprzez wzrost liczby wspólnych inicjatyw dotyczących między innymi ochrony środowiska, rozbudowy infrastruktury, wymiany kulturalnej czy wzajemnych kontaktów młodzieży, – duże zgrupowania europejskich regionów z kilku lub kilkunastu państw w ramach programów współpracy transnarodowej, – wszystkie regiony UE w zakresie współpracy międzyregionalnej. Projekty, oparte na współpracy z partnerami zagranicznymi, mogą dotyczyć między innymi kultury, sztuki, turystyki i promocji regionu. Więcej informacji na stronie: https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/fundusze-2021-2027/interreg/?utm_

Program Europa Dla Obywateli 2021-2027	Ta propozycja jest kolejnym programem wspólnotowym skierowanym na realizację „miękkich” działań projektowych między innymi w tematyce dziedzictwa kulturowego, którego celem jest zwiększenie świadomości obywateli o historii i integracji europejskiej oraz pomoc w lepszym zrozumieniu polityki UE i jej wpływu na życie codzienne obywateli państw członkowskich. Celami ogólnymi Programu są: – rozwijanie obywatelstwa europejskiego przez umożliwienie współpracy i uczestnictwa w budowaniu demokratycznej, różnorodnej kulturowo, otwartej na świat Europy, – rozwijanie poczucia tożsamości europejskiej opartej na wspólnych wartościach, historii i kulturze, umacnianie poczucia odpowiedzialności za UE Dziennik Urzędowy Województwa Łódzkiego – 231 – Poz. 6245 wśród obywateli, – pogłębianie tolerancji i wzajemnego zrozumienia między obywatelami Europy. Cele ogólne realizowane są na poziomie ponadnarodowym za pomocą celów szczegółowych, do których należy: – gromadzenie członków społeczności lokalnych z całej Europy w celu wymiany doświadczeń, opinii i wartości, – wspieranie działań, debat i refleksji na temat obywatelstwa europejskiego i demokracji przy współpracy z europejskimi organizacjami społeczeństwa obywatelskiego, – przybliżanie Europy obywatelom przez propagowanie europejskich wartości i osiągnięć z zachowaniem pamięci o jej historii, – zachęcanie obywateli i organizacji obywatelskich we wszystkich krajach do wzajemnych kontaktów umacniających dialog międzykulturowy (jedność w różnorodności), budowanie więzi między „starymi” a nowymi członkami UE. Program składa się z dwóch obszarów tematycznych: Pamięć Europejska oraz Demokratyczne zaangażowanie i uczestnictwo obywatelskie: - partnerstwo miast - sieci miast - projekty społeczeństwa obywatelskiego. Więcej informacji na stronie: https://www.gov.pl/web/europejska-siec-migracyjna/otwarte-nabory-
--	--

	wnioskow-w-programie-europa-dla-obywateli2
Polska Cyfrowa 2021-2027	Projekt programu operacyjnego Polska Cyfrowa przygotowało m.in. Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej. Program został przyjęty przez Komisję Europejską o czym poinformowano 18.11.2022 r. Celem tego programu jest wykorzystanie potencjału cyfrowego do poprawy jakości życia. Ministerstwo wychodzi z założenia, że pełne wykorzystanie potencjału nowoczesnych technologii wymaga nie tylko budowy infrastruktury i usług, ale także wspierania kompetencji cyfrowych Polaków. Dotychczasowo w ramach programu planowano realizację czterech osi priorytetowych: Oś priorytetowa I. Powszechny dostęp do szybkiego Internetu. Oś priorytetowa II. E-administracja i otwarty rząd. Oś priorytetowa III. Cyfrowa aktywizacja społeczeństwa. Oś priorytetowa IV. Pomoc techniczna. Więcej informacji na stronie: https://www.polskacyfrowa.gov.pl/strony/o-programie/fundusze-europejskie-na-rozwoj-cyfrowy-2021-2027-2028/?utm_
Polski Ład Dla Kultury	Założenia rządowego programu odbudowy zabytków „Polski Ład dla kultury” zostały opublikowane. Wynika z nich, że program kierowany jest bezpośrednio do jednostek samorządu terytorialnego, a za ich pośrednictwem również do innych podmiotów zobowiązanych do opieki nad zabytkami. Dofinansowanie będzie przyznawane na realizację zadań inwestycyjnych związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami. Może być przeznaczone na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku prowadzone przez jednostki samorządu terytorialnego albo na udzielenie dotacji samorządowej na takie prace. Więcej informacji na stronie: https://www.gov.pl/

Krajowy Plan Odbudowy	W ramach Krajowego Planu Odbudowy rząd powinien przekazać na remonty zabytkowych budynków i adaptację ich na mieszkania komunalne. Krajowy Plan Odbudowy to pieniądze na odbudowę gospodarek państw członkowskich Unii Europejskiej po koronawirusowym kryzysie. Polska dostanie z niego ok. 200 mld zł. Więcej informacji na stronie: https://www.kpo.gov.pl/strony/o-kpo/dla-instytucji/pytania/
Fundacja Orlen	Fundacja podejmuje działania z zakresu między innymi ochrony dóbr kultury. Przykładem inwestycji zrealizowanej z pomocą fundacji jest remont konserwatorski lica murów oporowych w klasztorze Benedyktynek-Sakramentek w Warszawie. Więcej informacji na stronie: https://fundacja.ornlen.pl/pl/najczesciej-zadawane-pytania/darowizny?utm_
Fundacja KGHM Polska Miedź	Fundacja wspiera inicjatywy w obszarze między innymi kultury i tradycji. Przekazuje darowizny na działania, które służą zachowaniu w jak najlepszym stanie obiektów architektury sakralnej i świeckiej, zabytków ruchomych i obiektów kultury materialnej. Przykładami inwestycji dofinansowanych ze środków fundacji są przebudowa i remont konstrukcji dachowej z wymianą pokrycia dachowego oraz wykonaniem instalacji elektrycznych i instalacji odgromowej na XVII-wiecznym kościele pw. Świętej Trójcy w Leżajsku czy remont dachu zabytkowego budynku przeznaczonego na miejsce opieki osób starszych oraz niepełnosprawnych w Lwówku Śląskim. Więcej informacji na stronie: https://kgbm.com/sites/default/files/regulamin_przyznawania_darowizn_przez_fundacje_kghm_polska_miedz_13.01.2023.pdf?utm_

Fundacja PGNIG im. Ignacego Łukasiewicza	Fundacja wspiera między innymi inicjatywy na rzecz dziedzictwa narodowego i kultury. Przykładem inwestycji dofinansowanej ze środków fundacji jest remont kaplicy myśliwskiej zarządzanej przez parafię pw. Św. Huberta w Rzeszowie. Więcej informacji na stronie: https://polskifunduszsportowy.pl/fundacja-pgnig/?utm_
Fundacja PGE	Fundacja realizuje projekty dotyczące między innymi pielęgnowania tożsamości narodowej i pamięci historycznej oraz zadania z zakresu kultury i dziedzictwa narodowego. Przykładami inwestycji dofinansowanych ze środków fundacji jest remont wieży kościoła pw. Maksymiliana Marii Kolbego w Bogatyni czy prace na cmentarzu Stare Powązki w Warszawie. Więcej informacji na stronie: https://fundacjapge.pl/
Rządowy Program Odbudowy Zabytków	Rządowy Program Odbudowy Zabytków był realizowany ze środków Funduszu Przeciwdziałania COVID-19, a podstawę udzielania dotacji w jego ramach stanowiła Uchwała nr 232/2022 Rady Ministrów z dnia 23 listopada 2022 roku w sprawie ustanowienia Rządowego Programu Odbudowy Zabytków. Jego operatorem został Bank Gospodarstwa Krajowego, który przyjmował wnioski o dofinansowanie oraz udzielał promes inwestycyjnych. To na ich podstawie przyznawano dofinansowanie. Beneficjentami programu były jednostki samorządu terytorialnego, które mogły przeznaczyć otrzymane środki na wsparcie różnych inwestycji przy zabytkach położonych na ich terenie. Do tej pory w ramach programu odbyły się dwa nabory wniosków – w 2022 i 2023 roku. W tym roku naboru jeszcze nie ogłoszono.

	Więcej informacji na stronie: https://www.gov.pl/web/premier/rzadowy-program-odbudowy-zabytkow
Program Fundusze Europejskie Na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (FEnIKS)	Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (FEnIKS) na lata 2021–2027 stanowi kontynuację dwóch wcześniejszych programów: Infrastruktura i Środowisko 2007–2013 oraz Infrastruktura i Środowisko 2014–2020. Środki z programu feniks mogą być rozdysponowane na przykład na wzmocnienie roli kultury w rozwoju społecznym i gospodarczym. Celem jest przede wszystkim zwiększenie atrakcyjności zabytków oraz ugruntowanie marki zabytku. Szczegółowe informacje o programie znajdują się na stronie internetowej: https://www.pois.gov.pl/strony/o-programie/fundusze-europejskie-na-infrastruktura-klimat-srodowisko-1/ Ponadto w sprawie funduszy europejskich można się kontaktować z najbliższym punktem informacyjnym. Szczegółowy zakres prac, jakie mogą być dofinansowane w ramach programu, jest ogłaszany przy każdym naborze. Do tej pory środki można było przeznaczyć między innymi na: prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, budowę nowych obiektów służących obsłudze ruchu turystycznego (jako element projektu), prace w otoczeniu zabytków, zakup sprzętu lub wyposażenia, konserwację zabytków ruchomych (wpisanych do rejestru zabytków), księgozbiorów (zaliczanych do narodowego zasobu bibliotecznego) i muzealiów (uwzględnionych w inwentarzu muzealnym), digitalizację zabytków ruchomych (wpisanych do rejestru zabytków), księgozbiorów (zaliczanych do narodowego zasobu bibliotecznego) i muzealiów (uwzględnionych w inwentarzu muzealnym) oraz ich udostępnienie on-line, działania informacyjno-promocyjne,

	przygotowanie projektu, zarządzanie projektem, podnoszenie kompetencji kadr, działania edukacyjne zwiększające świadomość ekologiczną społeczeństwa, działania związane ze współpracą z partnerami z innych państw, a także opracowanie strategii promocji zabytku. Inwestycje polegające na renowacji, konserwacji, rewitalizacji i restauracji obiektów zabytkowych nie mogą być pojedynczą interwencją – powinny stanowić część większego przedsięwzięcia, które wiąże rozwój kultury z rozwojem gospodarczym, włączeniem społecznym i innowacjami społecznymi w skali krajowej, regionalnej lub lokalnej. Zgodnie ze szczegółowym opisem priorytetów programu inwestycjami nie można objąć budynków zamieszkania zbiorowego, budynków mieszkalnych, obiektów ani przestrzeni przeznaczonych na cele mieszkalne, sportowe, dydaktyczne, administracji publicznej, ochrony zdrowia oraz targowe. Wykluczone jest też dofinansowanie zakupu pozycji wydawniczych do bibliotek, zakupu muzealiów, digitalizacji utworów audiowizualnych i kompleksowej rewitalizacji przestrzeni miejskich. Więcej informacji na stronie: https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/fundusze-2021-2027/feniks/?utm_
Programy Regionalne	Podobnie jak w ubiegłych latach także w perspektywie finansowej na lata 2021–2027 przewidziano programy regionalne dla każdego z województw. Środki rozdysponowywane w ramach funduszy są przeznaczone na dofinansowanie zadań między innymi w obszarze innowacji, przedsiębiorczości, cyfryzacji, ochrony środowiska, efektywności energetycznej, edukacji, rynku pracy i spraw społecznych, infrastruktury transportowej, ochrony zdrowia, kultury i turystyki oraz zintegrowanych inwestycji terytorialnych. Szczegółowe informacje na temat funduszy można znaleźć na stronie internetowej funduszeuropejskie.gov.pl/wszystkie-serwisy-programow. Ponadto również w sprawie programów regionalnych można się kontaktować

	z najbliższym punktem informacyjnym. Lista takich punktów, wraz z danymi kontaktowymi, znajduje się na stronie: https://www.pois.gov.pl/strony/o-programie/punkty-informacyjne/#/ W zakresie dotyczącym zabytków programy regionalne mają na celu wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych. Przewidują wsparcie obiektów, które mają zabytkowy charakter, między innymi w zakresie prac konserwatorskich, prac restauratorskich, robót budowlanych oraz prac zabezpieczających przy zabytkach wraz z ich otoczeniem, które pozwalają zachować dotychczasowe funkcje zabytków, a także służą nadaniu im nowych funkcji, związanych w szczególności z celami kulturalnymi, celami edukacyjnymi czy integracją społeczną. Podobnie jak w przypadku programu feniks prace przy zabytkach nie mogą być pojedynczą interwencją, lecz powinny stanowić część większego projektu, łączącego rozwój kulturowy z rozwojem gospodarczym, włączeniem społecznym i innowacjami społecznymi w skali krajowej, regionalnej lub lokalnej. Więcej informacji na stronie: https://samorząd.nid.pl/baza_wiedzy/regionalne-programy-operacyjne-w-jaki-sposob-wspieraja-zabytki/?utm_
Budżet Obywatelski	Istotą budżetu obywatelskiego jest to, że mieszkańcy w bezpośrednim głosowaniu decydują corocznie o części wydatków z budżetu danej jednostki samorządu terytorialnego. W gminach będących miastami na prawach powiatu utworzenie budżetu obywatelskiego jest obowiązkowe, w innych jednostkach – fakultatywne. Inwestycje dotyczące zabytków bywają także przedmiotem projektów zgłaszanych jako propozycje do ujęcia w budżecie obywatelskim. Ograniczeniem w tym zakresie może być jednak to, że finansowanie z budżetu obywatelskiego powinno co do

	zasady obejmować mienie samorządowe. Może zatem dotyczyć samych zabytków, ale częściej dotyczy obiektów położonych w ich otoczeniu. W ramach budżetu obywatelskiego Mazowsza zrealizowano na przykład projekt „Renowacja terenów zielonych wokół siedleckiego ratusza wraz z ich oświetleniem i automatycznym nawadnianiem”. Z kolei w gminie miejskiej Głogów dofinansowano projekt „Iluminacja elewacji północnej kościoła pw. Bożego Ciała wraz z kolegium (wzdłuż ul. Powstańców)”. Prace dotyczyły chodnika przy kościele i obejmowały umieszczenie na nim punktów świetlnych. Obie te inwestycje, choć nie dotyczyły wprost materii zabytkowej, pośrednio wpłynęły na estetykę zabytków. Więcej informacji na stronie: https://www.lodzkie.pl/strona-glowna/aktualnosci/budzet-obywatelski-wojewodztwa-lodzkiego-przyjdź-na-spotkanie-i-poznaj-nowe-zasady
--	---

REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ POWIAT ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW

Program Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Rawskiego na lata 2026-2029 jest dokumentem długofalowym, zapisy w nim zawarte powinny być brane pod uwagę we wszelkich działaniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego na terenie gminy. Konsekwentna realizacja założeń Programu przyczyni się do poprawy jakości środowiska kulturowego, wzrostu nakładów finansowych na inwestycje związane z obiektami zabytkowymi (zarówno w przypadku osób prywatnych, administracji publicznej, jak i organizacji pozarządowych), szerszej promocji gminy i przyciągnięcia turystów, a także do wzrostu świadomości regionalnej mieszkańców.

W sporządzanych co cztery lata aktualizacjach Programu powinny znajdować się odniesienia do uaktualnionych zapisów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego, zawartych w innych dokumentach strategicznych gminy, zwrócić też należy uwagę na wyszczególnienie obowiązujących w danym momencie aktów prawnych.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami kładzie szczególny nacisk na wykorzystanie istniejących źródeł finansowania inwestycji związanych z opieką nad zabytkami, działania w

obszarach najbardziej atrakcyjnych historycznie, promocję dziedzictwa kulturowego oraz wypracowanie odpowiednich schematów współpracy administracji samorządowej z właścicielami obiektów zabytkowych.

Biorąc pod uwagę korzystne położenie Powiatu Rawskiego oraz obiekty posiadające wartości zabytkowe Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami stanowić będzie pomocne narzędzie w ukierunkowaniu polityki gminnej w zakresie rozwoju turystyki, promocji i ochrony dziedzictwa kulturowego, prowadzonej w sposób uporządkowany i długoterminowy. Wszystkie te elementy przyczynią się do postrzegania Powiatu Rawskiego jako przyjaznej turystom i inwestorom, dumnej ze swoich walorów zabytkowych oraz dbającej o własne dziedzictwo kulturowe i historyczne.

Instrumentarium realizacji Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Rawskiego

Realizacja założeń Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Rawskiego będzie możliwa dzięki zastosowaniu szerokiego zestawu instrumentów – prawnych, finansowych, społecznych, planistycznych, koordynacyjnych i kontrolnych. Ich zakres i zastosowanie uzależnione są od charakteru podejmowanych zadań oraz rodzaju własności obiektów objętych opieką konserwatorską. Narzędzia te wynikają zarówno z obowiązujących przepisów prawa, jak i z realiów funkcjonowania jednostki samorządu terytorialnego, w tym mechanizmów finansów publicznych.

1. Instrumenty prawne

Narzędzia wynikające z obowiązujących przepisów prawa, regulujące ochronę dziedzictwa kulturowego. Obejmują m.in. decyzje konserwatorskie, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego oraz obowiązki właścicieli zabytków.

2. Instrumenty finansowe

Środki i mechanizmy wspierające finansowo ochronę zabytków. Należą do nich dotacje z budżetu gminy, fundusze unijne, ulgi podatkowe, programy pomocowe oraz partnerstwa publiczno-prywatne.

3. Instrumenty społeczne

Działania aktywizujące mieszkańców i organizacje społeczne. Obejmują edukację kulturową, współpracę z właścicielami zabytków, kampanie informacyjne oraz wspieranie inicjatyw oddolnych.

4. Instrumenty koordynacji

Narzędzia planistyczne, zarządcze i organizacyjne, które integrują ochronę dziedzictwa z innymi politykami miasta. Dotyczą m.in. strategii rozwoju, programów rewitalizacji, współpracy z konserwatorem i innymi samorządami.

5. Instrumenty kontrolne

Narzędzia związane ze sprawozdawczością oraz kontrolą realizacji, w tym systemy monitoringu i oceny realizacji programu. Obejmują m.in. aktualizację gminnej ewidencji zabytków, sprawozdawczość, nadzór nad zadaniami oraz analizę zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego

WSKAZANIA DO DOKUMENTÓW WYŻSZEGO RZĘDU

Rekomendacje do dokumentów na szczeblu wojewódzkim m.in. wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami wynikające z opracowanego programu opieki nad zabytkami dla Powiatu Rawskiego

Wnioskuje się o uwzględnienie:

- rozwoju turystyki pielgrzymkowej w oparciu o cenne kościoły, z uwzględnieniem kapliczek,
- kreowania rozwoju obszaru cennych zabytków w Powiecie Rawskim, stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków i zespołów dworsko parkowych dla rozwoju turystyki kulturowej,
- procedury wpisywania do rejestru zabytków: kaplicy Podwyższenia Krzyża św. w Osadzie Dolnej ul. katowicka 1B i kaplicy pw. św. Elżbiety ul. Tomaszowska 29,
- wykreowania markowego produktu: Powiatu Rawskiego - spotkanie z historią, tradycją i kulturą,
- uwzględnienie cmentarzy ewangelickich w ubieganiu się o środki na rewaloryzację z Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej

- propozycji wpisania na listę produktów regionalnych i dań,
- propozycji i oznakowanie obiektów zabytkowych,
- promocji zespołu dworsko parkowego i sakralnych uznanych za obszary reprezentatywne,
- promocja organizowanych imprez kulturowych, zespołów ludowych i twórców lokalnych.